

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME DÖNEMİ
ASKERİ EĞİTİM SİSTEMİ (1840–1908)

(Yüksek Lisans Tezi)

Nursel KÖKSAL

Kırıkkale – 2007

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE MODERNLEŞME DÖNEMİ
ASKERİ EĞİTİM SİSTEMİ (1840–1908)

(Yüksek Lisans Tezi)

Nursel KÖKSAL

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI

Kırıkkale – 2007

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	II
Özet.....	VII
Önsöz	VIII
Kısaltmalar.....	X
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

MODERNLEŞME DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİ

A-TANZİMAT ÖNCESİ MODERNLEŞME VE EĞİTİM SİSTEMİ

1. III. Selim Dönemi(1787-1806)	5
2. II. Mahmut Dönemi(1826–1839).....	6
a. Eğitim Müesseseleri.....	9
b. Eğitim Müesseselerinin Çeşitleri.....	10

B- 1840–1908 YILLARI ARASI MODERNLEŞME HAREKETLERİ VE EĞİTİM SİSTEMİ.....

1. Abdülmecit Dönemi (1839-1861).....	13
2. Sultan Abdülaziz Dönemi(1861-1876).....	13

3. II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi.....	14
--	----

II. BÖLÜM

1840-1908 YILLARI ARASINDA AÇILAN ASKERİ YÜKSEK OKULLARA ÖĞRENCİ HAZIRLAYAN ALT ÖĞRETİM KURUMLARI

A- ASKERİ RÜŞDİYELER.....	16
1. Rüşdiye Eğitiminin Doğuşu ve Gelişimi.....	16
2. Askerî Rüşdiyelerde Eğitim Faaliyetleri.....	19
3. Askerî Rüşdiyelerin, 1870–1908 Yılları Arasında Eğitim Durumu Ve Öğretim Kadrosu.....	20
4. Dersaadet Rüşdiye-i Askerîyeleri.....	20
a. Kocamustafa Paşa Rüşdiye-i Askerîyesi.....	20
b. Gülhane Rüşdiye-i Askerîyesi.....	21
c. Soğuk Çeşme Rüşdiye-i Askerîyesi.....	22
d. Fatih Rüşdiye-i Askerîyesi.....	22
e. Beşiktaş Rüşdiye-i Askerîyesi.....	23
f. Üsküdar Paşa Kapısı Rüşdiye-i Askerîyesi.....	23
g. Toptaşı Rüşdiye-i Askerîyesi.....	24
h. Eyüp Rüşdiye-i Askerîyesi.....	24
5. Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri.....	25
6. Askerî Rüşdiyelerin 1891- 1901 Senelerindeki Öğrenci mevcutları.....	30
7. Askerî Rüşdiyelerin Yetiştirdiği Bazı Tanınmış Komutanlar.....	34
B - ASKERİ İDADİLER.....	37

1. İdadi Mekteplerin Doğuşu ve Gelişimi.....	35
2. Askerî İdadiler'in Açılması ve Gelişmesi.....	35
3. Askerî İdâdîlere Alınma Şartları.....	37
4. Askerî İdadilerde Eğitim Süresi.....	39
5. Askerî İdâdîlerin, 1867- 1908 Yılları Arası Eğitim Durumu ve Öğretim Kadrosu	41
a. Umûm Askerî İdâdîsi.....	41
b. Mekteb-i İdâdîye-i Şahane.....	42
c. Mekteb-i Tıbbîye-i Şahane Askerî İdâdîsi.....	44
d. Taşra Askerî İdâdîleri.....	45
6. Askerî İdâdîlerin Yetiştirdiği Devlet Adamları.....	47
7. Askerî İdadilerin 1891- 1901 Senelerindeki Öğrenci Mevcutları.....	48

III. BÖLÜM

MODERNLEŞME DÖNEMİNDE AÇILAN İLK ASKERİ YÜKSEK OKULLAR

A- MÜHENDİSHANE-İ BAHR-İ HÜMAYUN.....	50
1. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un Açılması.....	50
2. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ile Berr-i Hümayun'un Birleştirilmesi.....	52
3. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un Kullandığı Binalar.....	53
4. Cezayirli Seyit Hasan ve Gelenbevi İsmail Efendi'nin Mühendishane Tarihindeki Yeri.....	54

5. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un 1850–1910 Yılları Arasındaki Durumu.....	55
--	----

B- MÜHENDİSHANE-İ BERR-İ HÜMAYUN.....	58
1. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Açılması.....	58
2. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Kurulduğu Yıllardaki Eğitim ve Öğretim Durumu.....	58
3. Baş Hoca İshak Efendi'nin Mühendishane Tarihindeki Önemi.....	60
a.Hoca İshâk Efendi Döneminde Mühendishane'de Okutulan Dersler.....	60
4. Mühendishanelerin Birbirinden Ayrılmasından Sonra Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Durumu ve Eğitim Faaliyetleri.....	61

IV. BÖLÜM

1840 – 1908 YILLARI ARASINDA AÇILAN ASKERİ TEKNİK VE YÜKSEK OKULLAR

A- MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE.....	63
1. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Açılışı.....	63
2.Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Okutulan Dersler.....	64
3.Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi.....	65
4.Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Eğitim Süresi.....	65
5. Mekteb-i Tıbbiye'i Şahane'nin Kullandığı Binalar.....	66
6. Mekteb-iTıbbiye-i Şahane'de Eğitim Faaliyetleri.....	66
7. Şanizade Ataullah Efendi'nin Tıp Tarihindeki Önemi.....	67
8. Tıp Eğitiminin Türkçeleştirilmesi.....	68

9. 1872- 1909 Yılları Arasında Mekteb-i Tıbbiye’i Şahane’de Yapılan Değişiklikler.....	69
B- ASKERÎ BAYTAR OKULU.....	71
C-MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE.....	73
1. Mekteb-iHarbiye-i Şahane’nin Kuruluş Gerekçeleri.....	73
2. 1835- 1908 Yılları Arasında Harbiye’de İdari Teşkilat ve Eğitim – Öğretim Sistemi.....	85
a. İdari Teşkilat.....	85
(1). Müdürlük(Komutanlık).....	85
(2). Ders nazırlığı (Öğretim Başkanlığı).....	86
(3). Liva Paşa (ikinci paşa).....	86
b. Öğretim Kadrosu.....	93
D-MEKTEB-İ ERKÂN-I HARBİYE.....	108
SONUÇ.....	111
BİBLİYOGRAFYA.....	113

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DEVLETİNDE MODERNLEŞME DÖNEMİ

ASKERİ EĞİTİM SİSTEMİ(1840-1908)

Nursel KÖKSAL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI

2007

XVIII. yüzyıldan önce, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler genelde savaşlar ve barışlarla sınırlıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti kendisini batı karşısında üstün görmeye devam etmiştir. Osmanlı Ordusunun Avrupa devletleri karşısında başarısının devam ettiği dönemlerde, Batı medeniyetine ilgi duyulmamıştır. Karlofça antlaşmasından sonra alınan yenilgiler, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı olan ilgisini artırmıştır. Osmanlı Devlet adamları da askerî alanda, orduyu modernleştirmeye başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde ordunun yeniden yapılandırılmasıyla beraber açılan askerî okulların; açılış amaçları, yaygınlaştırılması, öğretim kadroları, idari teşkilatları ve okutulan derslerle birlikte Tanzimat ve sonrasında hâkim olan eğitim anlayışı bu çalışmada incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

ÖNSÖZ

Bir milletin kaderinde sahip olduğu ordunun büyük önemi vardır. Türk Milleti'nin tarihinde ve kaderinde de ordusunun büyük etkisi vardır. Askerî anlamdaki başarısında ve başarısızlığında, subayların ve komutanların rolü büyük olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminde, batılı devletler karşısında aldığı askerî yenilgiler, bir takım tedbirler almasını gerektirmiştir. Osmanlı Devleti'nde batılı anlamda yapılan ilk ıslahat hareketlerinin askerî alanda yapılması, batı teknik ve donanımlarına sahip subay yetiştirmek ihtiyacından kaynaklanmıştır.

Batılılaşma hareketi, ilk olarak askerî alanda kendini gösterir ve toplumun diğer alanların da kendini hissettirmeye başlar.

Osmanlı Devleti iyi asker yetiştirmek amacıyla, batılı tarzda, çağdaş eğitim veren okulları açma gereği duymuştur. Yenilik taraftarı olan Padişahlar döneminde askerî okul açma hareketleri hız kazanmıştır.

Ordunun mühendis ihtiyacını karşılamak amacıyla 18. yüzyılda açılan Deniz ve Kara Mühendislerinin dışında, Harbiye'nin açılması önemli bir adımdır. Gerçekten Harbiye, yalnız subay yetiştirmemiş, aynı zamanda idealist, aydın düşünürler yetiştirmiştir. Askerî Rüşdiyeler ve Askerî İdâdîler, Harbiye'ye öğrenci yetiştiren kaynaklar olarak açılmışlardır.

Bu çalışmanın amacı; Türk ordusuna asker yetiştiren Askerî okulların, kuruluşunu, geçirdiği aşamaları, ulaştığı düzey ve eğitim sistemini belli bir zaman aralığında ortaya koymaktır.

Büyük oranda askerî salnâmelere dayanılarak hazırlanan bu çalışmada, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'deki mevcut kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bu tezin hazırlanması sırasında, büyük yardımlarını gördüğüm Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu, Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi ve Milli Kütüphanene görevlilerine ve tezin her aşamasında yardımlarını hiçbir şekilde esirgemeyen tez danışman Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI'ya teşekkür ederim.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Arş.	: Arşiv
ATASE	: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ens.	: Enstitü
Gen.	: Genel
K.H.O.	: Kara Harp Okulu
Kıs.	: Kısım
Kls.	: Klasör
Kur.	: Kurmay
Mad.	: Madde
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
vs.	: Vesaire
vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Bir toplumun eğitim sistemi, toplumun yapısal özelliklerine göre şekillenir.¹

Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde ve Türk-İslam medeniyetinin meydana gelmesinde şüphesiz mevcut eğitim sisteminin ve öğretim müesseselerinin, özellikle de medreselerin büyük rolü olmuştur. Devrin meşhur medreselerinden olan Bursa Medresesi, İstanbul'daki Fatih ve Süleymaniye Medreseleri bunların başında gelmekteydi. Osmanlı Müslüman toplumunun genel eğitimiyle uğraşan ve ilkokul seviyesinde olan müesseseler ise sıbyan mektepleridir.

Medreseler ve sıbyan mektepleri devletin sorumluluğundan uzak müstakil öğretim müesseseleri idiler. Zira bunların hemen hepsi vakfa bağlıydılar. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu, toplumun istikrarlı ve vakıfların gerçek görevlerini yerine getirdikleri dönemde, eğitim müesseseleri ilimle uğraşabilmişlerdir.²

Osmanlı toplumunda yönetici sınıfın eğitimini sağlayan kuruluşlardan biri de Enderun idi. Enderun'un amacı devşirmeler arasından seçilen yetenekli gençleri, iyi bir devlet adamı ve asker olarak yetiştirmektir. Sarayda eğitim yapan Enderun ilk kez Murat Hüdavendigâr tarafından Edirne'de 1365-1368 yıllarında yaptırılan Eski Saray'da kurulmuştu. Yıldırım Beyazıt ve Çelebi Mehmed dönemlerinde bu kuruluş daha da gelişmiştir.³

Enderun eğitimi, medrese eğitiminden birkaç yönden farklıydı. Bu farklardan biri, eğitimin veriliş şekliydi. Medreselerde, müderrisler öğrencilere tek tek ders veriyor, Enderun'da ise müderris odayı oluşturan öğrencilere bir arada ders anlatıyordu. Medrese eğitimi teorik düzeyde kaldığı halde, Enderun eğitiminde

¹ İlhan Tekeli, *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi üzerine Konuşmalar*, Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 1980, s.14-16

² Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara 1999, s.I

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi; Başlangıçtan 1982'ye*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:114, Ankara. 1982, s.64

uygulamalar da yapılıyordu. Diğer bir fark, okutulan dersler ve ilgi alanlarında ortaya çıkmaktaydı. Enderun'da medreselerden farklı olarak şiir, müzik, mimari, mühendislik, el sanatları, askerlik sanatı gibi alanlarda teorik ve uygulamalı eğitim verildiği halde medrese eğitiminde bu konulara yer verilmiyordu.

17. yüzyıldan itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzenin bozulmaya başlamasıyla, önce vakıf müessesesi, sonra da ona bağlı eğitim ve öğretim bozulmaya başlamıştır. Vakıflarda meydana gelen bu bozulma, hemen ona bağlı olan medreselere de yansımıştır.⁴

17. yüzyılda Avrupa kıtasında her bakımdan büyük değişimler gerçekleşmekteydi. Rönesans, Reform ve yeni kıtaların keşfi sonucu gelişen deniz aşırı ticaret, Avrupa'ya değerli maden akımının sağlanması, Avrupa kıtasını zenginleştirmeye başlamıştır.⁵ Avrupalıların ticaret amacıyla da olsa, Osmanlı toplumuyla yakın ilişkiler kurmaları toplumsal değişimde önemli rol oynamıştır.⁶

Osmanlı Ordusu'nun Viyana'yı alamayıp bozguna uğraması, Osmanlıların Avrupa ile ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. II. Viyana bozgunundan sonra Osmanlı Devleti daha ileri gidemeyeceğini anlamıştır. Yeni harp sistemleri ve silahları ile donanmış olan batılı orduların önünde duramayacağını ve yavaş yavaş geri çekilme sürecinin başladığını açıkça görmüştür.⁷ Ancak XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde baş gösteren askerî, toplumsal ve eğitim alanındaki bozulma ve gerilemenin sebebi, devlet ileri gelenleri tarafından bütün yönleriyle değerlendirilememiştir.⁸

1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmaları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki askerî üstünlüğü sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan ilişkilerini geliştirme yönünde çaba göstermeleri Lale Devriyle başlar.⁹

⁴ Kodaman, a.g.e. , s.IX

⁵Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni(Dün Bugün Yarın)*, cilt1. 11. basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1977, s.50

⁶ Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları No.129,Ankara 1984,s.63

⁷ Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler*, Ankara 1994, s.IX

⁸ Mümtaz Türköne, *Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri*, İstanbul 1995,s.19

⁹ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Devlet Kitapları, İstanbul 1969, s.194

1718–1730 Yılları arasında yaşanan ve “Lale Devri” olarak anılan bu dönemde ilk kez Avrupa Devletlerinin başkentlerine elçilikler gönderilmiş ve elçiler atanmıştır. Batılı devletlerle temasın arttığı bu dönemde, matbaa kurulmuş, çeşitli kitaplar Türkçe’ye çevrilmiştir. Askerî yenilikler alınmış çeşitli sanayi kollarının geliştirilmesine çalışılmıştır.¹⁰

III. Ahmet ve İbrahim Paşa’nın radikal olmayan iyi niyetli davranışları kısa ömürlü olmuştur. Kısmen Yeniçeri, kısmen de halkın tepkisiyle karşılaşmış ve Patrona Halil isyanı, padişahın ve sadrazamın ölümüne ve başlanan modernleşme çabalarının yarım kalmasına sebep teşkil etmiştir.¹¹

Avrupa’da gerçekleşen teknolojik ilerleme askerî alanda da olumlu sonuçlar vermişti, Batılılar askerî araç-gereç ve silahlar açısından Osmanlı Devleti’nden ileri duruma gelmişlerdir. Ayrıca, bilgi birikimlerini artıracak yeni nesillere aktaracakları bir eğitim sistemi de kurmuşlardı.

18. yüzyılın her büyük askerî yenilgisinden sonra Osmanlı devlet adamları ve tarihçileri imparatorluğun içinde bulunduğu durumu ve ordunun zayıflamasını tartışmaya başlamışlardır. Küçük Kaynarca Anlaşması ve özellikle bunu izleyen Kırım’ın Rusya’ya ilhakı Osmanlı Devleti’nde derin bir tartışma başlatmıştır.¹²

Savaş meydanlarında alınan üst üste yenilgiler sebebiyle Osmanlı Devleti’nin kurumlarında ıslahat kavramı gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti’nin kurumlarındaki bozulmayla birlikte gelen ıslahat hareketleri, değişik adlarla devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. XVIII. Yüzyıl ıslahatlarının amacında, sınırların güçlendirilmesi, askerî, mali ve sosyal konularda Kanun-i Kadime uyma hedef ve gayretleri görülmektedir. Başlangıçta sadece aksayan yerlerde iyileştirme şeklinde görülen ıslahat hareketleri ilerleyen zamanlarda yenileşme, modernleşme ve batılılaşma çizgisinde devam etmiştir.¹³

¹⁰ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s.142–143

¹¹ İsmail Kurtcephe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, K.H.O. matbaası, Ankara 1991

¹² Carter Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform*, İstanbul, 1994, s.38

¹³ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1977, s.24

Osmanlı Devleti'nde ilk askerî yenileşme, başka bir deyişle, çağın gereklerine göre subay yetiştirme ve kullanma isteği bu dönemde ortaya çıkmıştır. Modern matematik ve fizik de, askerlik sanatının çağa uydurulması amacıyla eğitime yavaş yavaş girmeye başlamıştır.¹⁴

I.Mahmud döneminde (1730–1754), 1734 yılında, Ahmet Bonneval Paşa (Comte de Bonneval) tarafından Üsküdar'da Humbarahane-i Mühendishane adında bir matematik okulu açıldı.

1754–1757 yılları arasında duraklamalara karşın yenileşme açısından III. Mustafa dönemi (1757–1773) en sürekli kısmını oluşturmaktadır. Türkçe öğrenmek üzere İstanbul'a gelen Macar asilzadelerinden Baron de Tott'un topçu subayı yetiştirmek amacıyla öğretmenliğe başlaması, askerî eğitimde önemli değişimleri de birlikte getirmişti.¹⁵

I.Abdülhamit döneminde (1774–1789) sadrazam olan Halil Hamid Paşa, padişahın onayıyla, ordunun eğitimi için Fransa'dan uzmanlar getirtti. Bu arada özellikle deniz kuvvetlerinin iyileştirilmesi amacıyla Mekteb-i Bahriye, Mühendishane-i Bahri Hümayun adıyla yeniden düzenlendi.¹⁶

Bu evrede kurulan Mühendishane, medreselerin değil daha çok Enderun'un yerine geçmiştir. Medreseler yerlerini korudukları halde Enderun önemini yitirmeye başlamıştır.¹⁷

¹⁴ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 163–166

¹⁵ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1969, s.201

¹⁶ Adıvar, a.g.e. s.184

¹⁷ İlhan Tekeli, *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi üzerine Konuşmalar*, Mimarlar Odası Yayını, Ankara 1980, s.69

I.BÖLÜM

MODERNLEŞME DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİ

A-TANZİMAT ÖNCESİ MODERNLEŞME VE EĞİTİM SİSTEMİ

1. III. Selim Dönemi(1787-1806)

III. Selim dönemi yenileşme-modernleşme ve batılı müesseselerin planlı programlı bir şekilde tartışıldığı bir dönem olarak görülmektedir. III. Selim'in Nizam-ı Cedid adı altında başlattığı geniş kapsamlı yenilik ve modernleşme hareketi özellikle de askerîye ve yönetim açısından büyük çaplı değişimi göstermektedir.¹

III Selim Daha genç yaşta kendi kişisel ulaşı İshak Bey aracılığıyla Fransa kralı ile mektuplaşmaya girişmiş ve Avrupa işlerine gittikçe artan bir ilgi göstermiştir.²

III. Selim döneminde İsveç, İngiltere, Prusya ve Fransa'dan uzmanlar getirtilerek yeni bir ordunun kurulması için gerekli subayların yetiştirilmesine çalışıldı. Savaş tekniğiyle ilgili çeşitli kitaplar Osmanlıca'ya çevrildi. Tophane'nin iyileştirilmesine çaba harcandı. Bu amaçla Avrupa'dan mühendisler getirildi.³

Avrupa'da Fransa'ya karşı koalisyon harplerinin başlaması üzerine, Osmanlı İmparatorluğu dış etkilerden bir müddet uzak kalmıştır. Bu nedenle yapılması planlanan ıslahatların tatbik edilmesine imkân bulunmuştur.⁴

¹ Carter Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform*, İstanbul, 1994, s.38

² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çeviren Metin Kırathı, TTK. Yayınları, Ankara 1995, s.38

³ Turhan, a.g.e. s.221

⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1977, s.24

Avrupa'yı sarsan Fransız Devrimi'yle de ilgilenen III. Selim, önce çağdaş bilim ve tekniğe uygun olarak yetiştirilen Avrupa ordularına karşı koyabilecek bir ordu kurmak için Tophane'yi iyileştirmeyi düşünmüş, yurt dışından mühendisler getirerek fabrikalar kurmuştu. Fakat sürekli olarak yabancı mühendislerin bilgi ve tekniğine muhtaç olmanın doğru olmadığını düşünerek, bilgi ve teknik olarak yeterli subaylar ve askerî mühendisler yetiştirmek amacıyla o zamana göre modern bir topçu okulu kurmaya karar vermişti. Mühendishane-i Sultanî adındaki bu okula Enderun ağalarından ve Mühendishane-i Bahriye'nin yetiştirdiği bazı öğrencilerden aldırılmıştı. Diğer adı Mühendishane-i Berri Hümayun olan bu okul, kara, topçu ve istihkâm subayları da yetiştiriyordu.⁵

III. Selim kitap basım işine de belli bir yasallık kazandırmıştı. Yeni kurmakta olduğu ordunun gereksinimleri için Fransızcadan kitap çevirtmiş ve bunları uzun yıllar yalnız azınlıklara hizmet vermekte olan Müteferrika Matbaasında bastırılmıştı.

III. Selim'den sonra Alemdar Mustafa Paşa tarafından II. Mahmud tahta çıkarıldı.⁶ II. Mahmud döneminde gerçekleşen değişimler, ortaya çıkan sosyal eğilimler, sonraki dönemler üzerinde de etkili olmaları nedeniyle büyük önem taşırlar.

2. II. Mahmut Dönemi(1826–1839)

III. Selim'den sonra Alemdar Mustafa Paşa tarafından II. Mahmut tahta çıkarıldı. Yenileşme ve modernleşme II. Mahmut döneminde önceki dönemlere göre daha sistemli ve kararlıdır. Bundan sonra artık yenileşme ve modernleşmeden öte batılılaşma eğilimi kendini göstermektedir.

Nizam-ı Cedid çerçevesinde kurulan askerî düzen ve birliklerin hazin akıbeti ve III. Selim'in bu uğurda hayatını kaybetmesi II.Mahmut'a gereken dersi vermekteydi. Daha çocukluğundan bu yana tahta çıktığında yapacağı yenilik ve

⁵ Tekeli, a.g.e. 1980, s.71

⁶M. A. Kılıçbay, "Osmanlı Batılılaşması" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt1,İstanbul, 1985, s.150

modernleşmeyi düşleyen II. Mahmut, amcası III. Selim'in başına gelenlerin tekrür etmemesi için daha temkinli ve dikkatli davranmak zorundaydı.

Fransa'nın Mısır'ı işgali, Osmanlı Devleti'nin düşmanı kendi gücüyle bertaraf edemeyeceği ve hatta mevcudiyetini uzun zaman devam ettiremeyeceği kanaatinin Avrupa'da doğmasına sebep olmuştur. Avrupa devletleriyle aramızdaki bu teknik ve bilimsel uçurumun oluşturduğu gerilemenin çaresi sadece Yeniçeri Ocağı'nın düzeltilmesi değildi. Bunun için ülkenin yönetim ve toplum işlerini yepyeni bir görüşle, yepyeni yolla yeniden ele alınması gerekiyordu. Böyle bir girişimin gerekliliğini ilk kez gören Osmanlı Padişahı II. Mahmut olmuştur Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu içten ve dıştan ciddi tehlikelerle karşı karşıya idi. Balkanlarda Bosna, Hersek ve Sırbistan ayaklanmıştı. Rusya ile savaş sürüyordu. Mısır'da Mehmet Ali Paşa, Vehhabileri yenip Mekke ve Medine şehirlerini almıştı.⁷

İçte ve dışta bu gelişmeler olurken II. Mahmut yine de ıslahat hareketlerine çaba harcamaktaydı. Nitekim Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından bir gün sonra devlet ileri gelenleri, umera ve ulemanın iştiraki ile yapılan toplantıda padişah, devletin en yüksek meclisi olan "Divan-ı Hümayun"a geniş salâhiyetler verdiğini, adli, idari, mali ve her hususta alınacak kararların kendisi tarafından kabul ve tensip edileceğini beyan etti,⁸

II. Mahmut hızla askerîyenin yeni modern eğitim düzeni ile yetişmesini ve donanımını arzu etmekteydi. Bu iş için ilk önce Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya müracaat etti. Ancak, Mısır valisi istenilen yetişmiş eleman gönderme işini çeşitli bahanelerle reddedince mecburen Avrupa'dan komutan ve teçhizat istemek durumunda kalınmıştır⁹

Fransa ise Yunan isyancıların, Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi sebebiyle istenilen yardım konusunda çekingen davranıyordu. İngilizler ise bu konuya taraftar değildi. Ancak Prusya II. Mahmud'un isteğine olumlu cevap vererek Osmanlı ordusunun modernizasyonu konusunda yardımcı olmayı kabul etti. Böylece orduda günümüze kadar sürecek bir Alman geleneği başlamış oldu. Ayrıca, Viyana Harp

⁷ Neşet Çağatay. "Tanzimat ve Türk Eğitim Sistemi" *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler*, TTK. Ankara 1995, s. 53

⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim ve Anlayışı" *150. Yılında Tanzimat*. T.T.K. Ankara 1992. s.335

⁹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1977 s.17

Okulu'na üç subay Harp Okulu öğrencisi, İngiltere'deki Woolwich Harp Akademisi'ne de iki öğrenci kabul edildi ve bir yıl sonra üç İngiliz subayı yardım ve tavsiyede bulunmak üzere İstanbul'a gönderildi.¹⁰

II. Mahmud döneminde Osmanlı'nın askerî yapısı adeta yeniden kurulmuştur. Eski geleneksel sistem tamamen değiştirilmiş, yeni modern, Avrupalı ordu düzeni oturtturulmaya çalışılmıştır. Ordunun istenilen düzeye oturması ancak Tanzimat sonrasında gerçekleştirilmiş ve bu günkü sistemli ve otoriter yapısına kavuşmuştur.

II. Mahmud askerîye de olduğu gibi, eğitime de son derece önem veriyordu. Devletin kurtuluşunun eğitilmiş ve yetişmiş eleman ile olacağını anlamış, cehalete ve bağınazlığa karşı adeta savaş açmıştı.¹¹

Yeni ordunun en ciddi eksiklerinden biri subay yokluğu idi. Asker kolayca bulunabiliyor ve hizmete çağrılabilir, yeni talim ve silahların öğretilmesi de baş edilmez güçlükler göstermiyordu. Ancak, ehliyetli bir subay kadrosunun yetiştirilmesi başka bir şeydi. Topçu ve istihkâmda teknik bakımdan eğitilmiş birkaç subayın dışında, ordunun bütün sınıfları ciddi bir şekilde ehliyetli subay sıkıntısı içindeydi.

Kısmen bu ihtiyacı doldurmak, kısmen de buna paralel ehliyetli sivil memur ihtiyacını karşılamak için, II. Mahmut eğitime gittikçe artan bir önem veriyordu. Bunun için öğrenmeye sonra da öğretmeğe istekli bir insan kadrosu gerekliydi.

II. Mahmut'un eğitimle ilgili ilk ve en önemli girişimi ilköğretimi zorunlu kılan ferman çıkarmasıdır.¹² Özellikle İstanbul'da çocukların zanaatkârların yanına çırak olarak verildikleri bir dönemde, çocukları korumaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilecek bu ferman, aynı zamanda, II. Mahmut'un da toplumdaki huzursuzlukların temelini, din kurallarının yeterince uygulanmamasından kaynaklandığını düşündüğünü göstermektedir.¹³

İki okul sırasıyla 1773 ve 1793 de kurulan kara ve deniz mühendis okulları zaten mevcuttu. Bunlar zor günler yaşamış, fakat şimdi tekrar canlandırılarak çalışmaya başlamışlardır.. 1827'de kuvvetli muhalefete rağmen, II. Mahmut, Paris'e

¹⁰ Hamit Er, *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul. 2000, s.207

¹¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978 s.187

¹² Turhan, s. 229

¹³ Tekeli, a.g.e. s.68

dört öğrenci göndermek gibi büyük bir adım attı. Daha sonraları, kendileri için çeşitli Avrupa başkentlerinde yer bulan, bir yığın kara ve deniz harp okulu öğrencisi olmuştur. Bunlar Avrupa'ya giden büyük bir öğrenci kitlesinin ilk öncüleri oldular. Bu öğrenciler dönüşlerinde, ülkelerinin değişmesinde büyük rol oynamışlardır.¹⁴

II. Mahmud döneminde açılan rüşdiye okulları toplumdaki eğitilmiş insanların oranını yükseltmek ve Mühendishane, Tıbbiye ve Harp Okulları gibi yüksek okullara da öğrenci yetiştirmek için kurulmuştu. Tanzimat dönemine kadar bu alanda istenilen ve beklenen hiçbir gelişme kaydedilemedi. Ancak 1830'da Sultanahmet'te Mekteb-i Maarif-i Adliye adı altında bir ortaokul açıldı.¹⁵

II. Mahmut yüksek eğitim kurumlarının geliştirilmesi ve yeniden kurulmasında da büyük gayretler sarf etmiştir. Özellikle üç okul üzerinde durulmuştur. Birincisi önceden var olan Mühendishane, ikincisi Tıbbiye, üçüncüsü Harbiye olmuştur. Bu okullar her ne kadar askerî statüde kurulmuş olsalar da hizmetleri genel olmuştur. Tanzimat sonrasında daha düzenli olan öğretime, bir başlangıç sağlamaları açısından da bu okullar önemlidir.¹⁶

a. Eğitim Müesseseleri

19. yy. başında ve Tanzimat öncesi dönemde tıbbiye ve harbiye mektepleri açılmıştır. 1827 yılında ordunun tabip ve cerrah ihtiyacını karşılamak amacıyla Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendinin önderliğinde Tıbhane-i Âmire adında bir tıp merkezi açılması konusunda ilk teşebbüsler başlamıştır. Bu mektebin ilk programını hazırlayan Mustafa Behçet Efendi, Osmanlıda modern tıp mektebinin kurucusu olmuştur. Ayrıca bu mektebin tedrisat programında yabancı dil eğitimi ve hatta bazı derslerin yabancı dillerde okutulmasının yer aldığı görülmektedir. Böylece Behçet Efendi'nin Osmanlı'da tıp eğitiminin modernleşmesinde ilk adımı atmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Saraya bitişik Gülhane bahçesinde mevcut binalarda faaliyetine başlayan Tıbhane-i Amire'yi aynı yıl Şehzadebaşı'nda açılan Cerrahhane

¹⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1991, s.84

¹⁵ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul 1977, s.394

¹⁶ Er, a.g.e. s.212

takip etmiştir. 1831 – 1832 tarihinde Cerrahhane Mektebi Şehzadebaşı'ndan Topkapı Sarayı bitişiğindeki bir binaya nakledilerek yeniden düzenlenmiştir.

1836 yılında bu iki mektep birleştirilmiş ve Hekimbaşı Hayrullah Efendi'nin nezaretinde 1839 yılına kadar faaliyetine devam etmiştir. 1839 yılında Gülhane'den Galatasaray'a nakledilince bu mektebin adı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane olarak değiştirilmiştir.

Gerek Tıbbiye'nin açılması, gerekse 1834'de Taşkışla Mekteb-i Harbiye'nin eğitime başlaması, çok kısa aralıklarla gerçekleşmiştir. Padişah II. Mahmud her iki okulu da ziyaret ederek talebe ve hocalarına iltifat etmiş ve onlara eğitimi teşvik edici konuşmalarda bulunmuştur.¹⁷

Bu dönemde modern okullara önem verildiği açıkça bilinmektedir. Aynı zamanda bu okullarda okuyan talebeler bazı yönlerden, medrese talebelerine nazaran oldukça imtiyazlı sayılmaktaydılar.

Gerek mühendishanelerde, gerek Tıbbiye'de, gerekse Mekteb-i Harbiye'de yapılan bütün iyi niyetli çalışmalara rağmen, istenilen seviyede bir eğitim elde edilemediğinden devamlı islahat yapma yoluna gidilmiştir. Bu da yeni müesseselerin sağlam temeller üzerine kurulmadığı, Avrupa ile aradaki farkı hızlı bir şekilde kapatma arzusu ile yanıp tutuşan Osmanlı yöneticilerinin bu yolda yaptıkları tasarrufların tabiatını göstermektedir. Bu müesseselerin çok daha başarılı olabilmeleri için gereken maddi, teknik ve fikri desteğin verilmemesi yanında, bu yeni müesseselere uygun talebe hazırlayacak müesseselerin bulunmaması da başarının sınırlı olmasına sebep olan başlıca faktörlerden bazılarıdır.¹⁸

b. Eğitim Müesseselerinin Çeşitleri

Abdülaziz Devri başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sistemi karakter ve idare yönünden henüz bir gelişim göstermemiştir.

¹⁷ Ergin, a.g.e. s.354

¹⁸ İhsanoğlu, a.g.m. s.354–356

Devlet eğitim müesseseleri, II. Mahmud devrinden beri cemiyet ve devlet ihtiyacı için meydana getirilen okulları ihtiva ediyordu. Cemaat eğitimi bu teşkilata dâhil her dereceden okullar tarafından kurulmakta ve cemaat parası ile işletilmekte idi. Devlet 1856'dan beri sadece bu okulların öğretim usullerini tespit etmekte ve öğretim üyelerini tayin etmekte idi.

Yabancı eğitim sistemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı şahıs veya cemiyetler tarafından kurulan ve devletle çok fazla ilgisi bulunmayan bir eğitimdi. Devlet eliyle Batı usulünde kurulmuş olan eğitim müesseseleri; Rüşdiyeler, Dar'ül Muallimin (öğretmen okulu), Mekteb-i Mülkiye ve Telgraf Mektebi'dir. Bunlardan başka askerî mektep olarak; Harp ve Tıp okullarıyla Askerî Rüşdiyeler vardı.¹⁹

Harbiye'nin kuruluşu, Yeniçeri Ordusu'nun ortadan kaldırılmasından sonra gerçekleşebildi. Vaka-i Hayriyeden sonra, yeni ordunun örgütlenmesine paralel olarak 1834'de "Mekteb-i Ulum-u Harbiye" kuruldu.²⁰ Aynı yıl "Mızıka-i Hümayun" kuruldu. Osmanlı eğitim sistemi içinde mühendislik eğitimi gibi tıp eğitimi de askerî gereksinimleri karşılamak üzere yer almıştı."Tıphane-i Amire" ve "Cerrahhane-i Mamure" açıldı. Tıphane-i Amire askerî Doktor, Cerrahhane-i Amire ise operatör yetiştirecekti.

Tıphanenin açılması, ordudaki yenileşmenin, Vaka-i Hayriye'den sonraki dönemde ilk adımı olarak kabul edilebilir. Ancak zamanla, Tıphane ve Cerrahhane de verilen eğitimin yeterli olmadığı görüldü. Bu okulları yeniden düzenlemek üzere Viyana Üniversitesinden Profesör Bernard çağrıldı.1838'de okul yeni ismiyle "Mekteb-i Tıbbiye-i Aliye-i Şahane" olarak öğrenime açıldı.²¹Bu okullar askerî gereksinimleri karşılamak üzere, personel yetiştirmek amacıyla açılmış, askerî alandaki değişmelere paralel olarak eğitim programlarını değiştirmişlerdi. Bu okulların klasik Osmanlı eğitiminde medreselere değil Enderun'a karşılık geldikleri söylenebilir.²² Enderun, askerî eğitim veren yüksekokulların açılmasıyla giderek önemini yitirmişti.

¹⁹ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* , cilt II, s.416–417, geniş bilgi için başvurulabilir.

²⁰ Turhan , a.g.e. s. 229

²¹ H.A.Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara 1987. s.37

²² Tekeli, a.g.e. s.69

Eğitim kurumundaki değişmelerin askerî eğitim alanında başlamış olması, yükseköğretimin öncelik kazanmasına yol açmıştı. Ancak, ilköğretimden bile geçmemiş öğrenciler, Tıphane ya da Harbiye'ye alınca, 14 yıl gibi uzun bir süre eğitim görmeleri gerekiyordu. Bu tür okullara olan talebi azaltan, uzun süreli eğitimin kısaltılması zordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda henüz ilk ve ortaöğretim yeterince örgütlenmemişti.²³

Yükseköğretimdeki önemli sorun da Osmanlıca'nın bilim dili olarak kullanılmamasıydı. Bu sorun mühendishanelerde bir miktar çözülebilmışti. Fakat tıp alanında bunun başarılması daha güçlü. Bu nedenle eğitim dili olarak Fransızca kullanılıyordu. II. Mahmut Tıphanenin açılmasında Türkçe'ye geçmeyi çok istemesine rağmen "tıp kamusu" hazırlamak için ancak 1852'de bir çalışma grubu kurulabilmiş ve Türkçe tıp eğitimine ancak 1870'de geçilebilmişti.

II. Mahmut 1838'de Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye-i ve Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali'yi kurdu. 1838'de kurulan Meclis-i Umur'u Nafia ile Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye de askerî okullara öğrenci ve devlet örgütüne memur yetiştirmek amacıyla rüşdiye okullarının açılmasına karar verildi.²⁴ Bu okulların açılmasını etkileyen faktörlerin başında, yüksek öğrenime alınacak öğrencilere sıbyan okullarının verdiği eğitimin yetersiz oluşu ve gittikçe karmaşıklaşan devlet hizmetlerinin görülmesi için eğitimi memurlara gereksinme duyulması gelmekteydi.²⁵

Rüşdiyeler dört yıllık sıbyan (mahalle veya anaokulları) mekteplerinden mezun çocuklara, bir nevi yüksek ilköğretim vermek için kurulmuş tahsil süresi ilk kurulduğu yıllarda iki ve sonra dört yıla çıkarılmış olan okullardır. 1860'da bu okulların sayısı bütün İmparatorlukta 52 idi, devam eden öğrenci sayısı ise 3920'den ibaretti.

Mülkiye Mektebi (Mekteb-i Mülkiye), henüz esaslı şekilde teşkilatlandırılmamış, az sayıda öğrenciye sahipti.²⁶

²³ Adıvar, a.g.e. s.163

²⁴ Koçer, a.g.e. s40

²⁵ Koçer, a.g.e. s.48

²⁶ Enver Ziya Karal, "İslahat Fermanı Devri (1861 – 1876)" ,*Osmanlı Tarihi*, cilt VII, ,T.T.K. Ankara 1995, s.193–194

B- 1840–1908 YILLARI ARASI MODERNLEŞME HAREKETLERİ VE EĞİTİM SİSTEMİ

1.Abdülmecit Dönemi(1839-1861)

Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Abdülmecit, yenilikçi bir padişah olarak babasının yolunu izlemiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın etkisiyle, "Tanzimat Fermanı" ya da "Gülhane Hattı Hümayunu" denen bir ferman yayınlamış, ülkede siyasal ve sosyal bazı düzenlemeler yapılacağını duyurmuştu.²⁷ Bu nedenle, 1839'da başlayan bu döneme "Tanzimat Dönemi" denilmiştir.

Tanzimat Fermanı hakkında Halil İncılık, "Tanzimatın gayesi sadece din ve devlet değil, mülk ve milleti ihya idi" ve "Tanzimat, devletin halk için değil halkın devlet için var olduğu" prensibini kabul etmektedir.²⁸

Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili herhangi bir madde olmamasına rağmen, devlet adamları, girilen yeniliklerin başarıya ulaşabilmesi ve kalıcı olabilmesi için yeni bir aydın kadro oluşturmak gerektiğini düşünüyorlardı.²⁹

Tanzimat'la birlikte devletin yeniden organizasyonu sorunu ortaya çıkmıştır. Yeniden organizasyon için yetişmiş eleman gerekiyordu ve mevcut eğitim sistemi içerisinde istenilen niteliklerde eleman yetiştirilmesi zor gözüküyordu. Bu nedenle Tanzimat'tan hemen sonra Meclis-i Maarif-i Muvakkat kuruldu.³⁰

Tanzimatın ilanından sonra maarif konuları bağımsız bir konu olarak tek tek ele alınmış ve incelenmeye başlanmış, orta öğretim kurumlarına öğrenci hazırlayan okullar üzerinde çalışılmıştır. Bunlardan ilki de sıbyan mekteplerine yeni bir çehre kazandırmaktır.

²⁷ Neşet Çağatay, "Tanzimat ve Türk Eğitimi" Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler, TTK. Yay.Ankara 1992, s.63

²⁸ Halil İncılık, *Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu*, Belleten, c.28, s. 612–619

²⁹ Ergin, a.g.e. s.1441

³⁰ Koçer, a.g.e. s. 52

2. Abdülaziz Dönemi(1861-1876)

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde, Sıbyan Mekteplerinin yanında yeni ilköğretim okulları açıldı.” Usul-ü Cedid(yeni Usul) Mekteb-i olarak bilinen bu okullarda uygulanan ve özellikle ilköğretimde ders araç-gereç ve yöntemleri konusunda yenileşmeler, öğretmenlerin geleneksel yöntemi bırakıp yeni öğretim yöntemleri uygulaması demektir.³¹

Tanzimat Dönemi'nin sonuna gelindiğinde, Osmanlı eğitim sisteminin en alt kademesinde iptidailer ve Sıbyan Mektepleri vardı. İkinci kademeyi rüşdiyeler oluşturuyordu. Medrese eğitiminde de iki yıllık rüşdiyeler vardı. Tanzimat döneminde açılan okulların bazıları şunlardır: Mülkiye Mektepleri, Dar'ülmaarif, Mekteb-i Osmani, Kız Rüşdiyeleri, İptidai Mektepleri, Mahrec-i Aklam, Mahrec-i Mekatib-i Askerîye, ilk idâdîler, Askerî Rüşdiyeler, Ziraat Mektebi, Darümuallimin, Telgraf Mektepleri, Mekteb-i Sanayi, Lisan Mektebi, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Darümuallimat, Kız Sanayi Mektepleri, Dar'ül Fünun-u Sultan-i,Müze Mekteb-i, Menşe-i Muallimi, Menşe-i Kitab-ı Askerî.

Tanzimatın yönetim kesiminde meydana getirdiği değişme, daha çok orta öğretim düzeyindeki eğitimi değişme yönünde etkilemiştir³²

3. II. Abdülhamit Dönemi(1876-1908)

Sultan II. Abdülhamit devrinde ilköğretim meselesi 1876 Kanun-i Esasi ile ele alınmış ve burada yer alan” Osmanlı efradının kafeince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun deracatı ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır” maddesi ile ilköğretim mecburiyeti getirilmiştir.³³ Eğitim ve öğretim işleri Kanun-i Esasi'nin emri olarak devletin görevleri arasına girmiş ve Meclis-i Mebusan da dahi eğitim işlerini düzenlemedikçe diğer alanlarda yapılacak ıslahatın

³¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi; Başlangıçtan 1982'ye*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:114, Ankara. 1982, s.116–118

³² Tekeli, a.g.e.s.72

³³ Komisyon ,*Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, cilt II,İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi,İstanbul 1998, s.305

başarıya ulaşamayacağı gerçeği kabul edilmiştir. Eğitimin öneminin bu şekilde ortaya konulmasından sonra, bazı düzenlemelerin yapılması zorunlu idi.

Ancak 1877 Osmanlı- Rus savaşı sonunda ortaya çıkan meseleler, Osmanlı hükümetini eğitim alanında yapacağı ıslahatı ertelemeğe mecbur etmişti. Savaşın içte ve dışta etkileri biraz azalınca eğitim alanındaki düzenlemelerde yeniden düzenlenmiştir.³⁴ 1879’da Mekatib-i Sıbyaniye Dairesi kurulmuş ve bu dönemde ilköğretim geleneğe dayalı eğitim veren”Mekatib-i Sıbyaniye” ve modern eğitim veren “Mekatib-i İptidâdiye” olarak ikiye ayrılmıştır. 1882 ‘de Maarif Nezareti bu ikiliği ortadan kaldırmak için ağırlığını iptidailer tarafına koymuş zaman içerisinde sıbyan mektepleri iptidaiye dönüştürülmüş ve 1909’a kadar birçok sıbyan mektebi yeni usul üzere eğitim yapar hale gelmiştir. Abdülhamit döneminde ilköğretim ve öğretim alanında yapılan çalışmaları şu şekilde özetlemek mümkündür.

Mecbur tutulan ilköğretim için idari ve hususi tedbir olarak merkez ve taşrada ilköğretim teşkilatının kurulması, iptidai okullarının açılması ve çoğaltılması, sıbyan okullarına yeni öğretimin sokulması, Müslüman halkın kalabalık olduğu yerlerde ilköğretime öncelik ve ağırlık verilmesi, halkın eğitim alanındaki maddi yardımının sağlanması ve taşrada öğretmen yetiştirmek üzere Dar’ül- Muallimlerin açılması ve bu konularda alınan kararların düzenli şekilde yürürlüğe sokulması ayrıca bu dönemde İstanbul’da çok sayıda İptidai Mektebi açılmıştır. Okullarda dayak kaldırılmıştır. Taşraya eğitim götürülmeye çalışılmıştır. Ancak mali durumun bozukluğu bunların tam olarak uygulanmasına imkân vermemiştir.³⁵ Bütün bunların yanında II. Abdülhamit döneminde ilk ve orta öğretimde, genel anlamda eğitim alanında bir hayli yol almış bulunuyordu. Nitekim Rüşdiyeler 250’den 600’e, idâdîler 5’ten 104’e, Dar’ülmualimler 4’ten 32’ye çıkarılmıştır. Yine sayıları 200 olan iptidai okullarına, 4000–5000 civarında, yenileri eklenmiştir. Bütün bu gelişmeler, aksaklıklarıyla beraber, daha sonra yapılacak maarif reformlarının temelini oluşturmuşlardır. Bunların yanında modern anlamda ilk merkezi ve taşra eğitim teşkilatı bu dönemde kurulmuş ve günümüze kadar gelmiştir.³⁶

³⁴ Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK, Ankara1999, s.28

³⁵ Komisyon, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, s.306

³⁶ Kodaman, a.g.e. s.164

II. BÖLÜM

1840-1908 YILLARI ARASINDA AÇILAN ASKERÎ YÜKSEK OKULLARA ÖĞRENCİ HAZIRLAYAN ALT ÖĞRETİM KURUMLARI

A- ASKERÎ RÜŞDİYELER

1. Rüşdiye Eğitiminin Doğuşu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti, batınının eğitim sistemini örnek alarak yapmaya başladığı yeniliklerde işe yukarıdan başlamıştır. Önce yüksek okul düzeyindeki okulların açılmasına girişilmiştir. Belli bir kademelenme ilk günlerde yapılmıştır. Kurulan Askerî ve sivil yüksek mektepler aldıkları talebeyi alfabeden başlatarak o devre göre ilk, orta, lise ve yüksek mektep tahsilini de hep aynı binada ve hep bir arada vermek mecburiyetinde bulunuyorlardı. Çünkü bunları ayrıca verecek mektepler yoktu.¹

Birbirinden çok farklı yaşlarda ve eğitim düzeylerindeki öğrencilerin aynı mektepte bulunması başarılı bir eğitimi engelliyordu. Tanzimat senelerinde ise mektepçilikte de iş bölümüne önem verilerek dereceleri yavaş yavaş belirmeye ve ayrılmaya başladı.²

Yabancı dile yer vermiş olan yüksek askerî okullara öğrenci hazırlamak, gerekse iyi memur yetiştirmek amacıyla padişah tarafından, rüşt çağındaki çocukların devam edeceği okul anlamına gelen rüşdiye mekteplerinin açılmasına

¹ Yusuf Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar, Rüşdiye, İdâdî, Harbiye (1892 – 1902)* Gen. Kur. Basımevi, Ankara 1991, s.39

² Çam, a.g.e s.40

1838 yılında (Meclis-i Umur-u Nafia ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ce) karar verilmiştir.³

19. asrın ikinci yarısında tarımda, ticarete ve sanayide geri kalan Osmanlı Devleti'nin yeniden geliştirilmesi için öncelikli hedefi olarak eğitim görülmekteydi. Bu nedenle eğitime önem ve hız verilmiştir. Bütün eğitim sistemine çeki düzen vermeyi amaçlayan bu düşünce, yatılı olarak açılacak olan Rüşdiye mekteplerinin eğitim sistemindeki yerini belirlemeye çalışmaktaydı.

Bu düşünce üzerine padişah tarafından çıkarılan Hatt-ı Hümayun ile Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kuruldu. Ondan önce bu iş Bab-ı Meşihat'a bağlı ders vekâleti tarafından yürütülüyordu. Böylece sıbyan ve rüşdiye mektepleri kaynak ve program bakımından bir düzene bağlanmış oluyordu.

Zeki Pakalın, Osman Ergin'den şu bilgileri aktarıyor:

Yaklaşık yarım asırdır var olan, Bahriye ve Tıbbiye meslek mekteplerine alınan çocukların “Malumat-ı Cizi'iyeleri” yani yazı yazmaya ve doğrudan doğruya Türkçe kitap okumağa kudretleri olmadığından, Arapça, Farsça, Fransızca ve buna benzer derslerde, buldukları okulların derslerine muktedir olamamaktaydılar.”⁴

Bu eksikliği sıbyan mekteplerindeki karışıklık ve usulsüzlüğe atfedilerek, onların ıslahı düşünüldüğü sırada üçüncü bir sınıf mektep açılarak buralarda o mekteplere girecek talebenin hazırlanması ve yetiştirilmesi düşünülmüştür.

İşte Zilhicce 1254 (1838) ayında o zaman birinci Meşveret Meclisi ve Meclis-i Vala'ca ittihaz olunan karar üzerine sıbyan mekteplerinden üstün olmak üzere şehrin birçok yerinde. Padişahların yaptırmış oldukları bazı büyük mektepler seçilerek buralarda, Türkçe İnşa, Hat, Lügat ve Ahlak derslerinin gösterilmesi” kararlaştırılmış ve bu suretle bugünkü ilk mekteplerin temeli atılmıştır.⁵

Meclis-i Vala mazbatasında o zamanlarda birinci sınıf yani birinci kısım sayılan sıbyan mekteplerine karşılık yeni açılacak olan bu mekteplere ikinci sınıf

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, cilt III, M.E. B. yay. İstanbul 1993, s.65

⁴ Pakalın, a.g.e. s.66

⁵ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* , cilt II, s.283-397, .

adının verilmesi uygun görülmüşse de zamanın padişahı II.Mahmud bu adı beğenmemiş, çocuklar sını-i rüşte gelinceye kadar bu mekteplerde okuyacakları ve ancak buradan çıktuktan sonra rüşleri sabit olacağı düşünülerek yeni mekteplerin adının Rüşdiye olmasını istemiştir.⁶

Tanzimat'ın arifesinden başlanarak maarif sahasında yapılan şeyler ve açılan her mektep erkek çocukların okutulması ve yetiştirilmesi maksadına göre idi. Kızların sıbyan mekteplerinden yukarı derecede tahsil görmeleri ancak (1858- 1859) senesinde açılan ilk kız rüşdiyesiyle mümkün olmuştur.⁷

Yusuf Çam, Mehmet Esad Bey'in "Mirat-ı Mekteb-i Harbiye" adlı eserinden askerî rüşdiyeler hakkında şu bilgileri aktarıyor:

Önceleri idâdî okullarında nizami olarak dört sınıftan başka, birde ihtiyat birinci ve ikinci seneleri adıyla iki sınıf bulunurdu. Bu sınıflar idâdî birinci senelerine kaynak olmak üzere leylî (gece) olarak düzenlenip kurulmuştu ve dersleri ile bütün düzenleme işlemleri idâdî görevlileri tarafından yürütülürdü. Fakat bu ihtiyat sınıfları idâdî sınıflarının geleceğini o kadar iyi sağlayamadılar.

Bu sınıfların kaldırılmasıyla, yıllık tahsilâtlarına karşılık gündüzlü askerî rüşdiyeler açmak ve devletçe tasarrufa uymakla kabiliyetli öğrenciler yetiştirmek hususu öngörülerek, başlangıçta İstanbul'da dokuz bölüm Askerî Rüşdiye açıldı. Sonraları görülen yararları üzerine diğer vilayetlerde de arka arkaya çoğalmaya başladı.⁸

1293 (1877) Yılı Askerî Salnâmesine göre, Askerî Rüşdiyelerde 63 muallim, 12 dâhiliye zabiti ve 1465 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca bu Rüşdiyelerde kolağası rütbesinde bir zabıt müdürlük yapmaktaydı. Arapça ve Farsça derslerinden başka dersleri okutan hocaların hemen hepsi askerden ibaretti.

Askerî Rüşdiyelerden yalnız Kasımpaşa'dakinde yabancı dil olarak İngilizce, diğerlerinde Fransızca okutulmuştur. Öğrenciler askerî üniformaya benzer bir üniforma giymiş ve askerî disipline tabi tutulmuştur.⁹Askerî Rüşdiyelerin sayısı İstanbul'da değişiklikler göstermişse de, taşrada her idâdî yanında bir rüşdiye

⁶ Pakalın, a.g.e. s.67-68

⁷ Ergin, a.g.e. s.381

⁸ Çam, a.g.e. s.43

⁹ Ergin a.g.e. s.480

kurulmuştur. 1877 yılında Şam, Beyrut, Bağdat, 1879 yılında Edirne, Manastır, Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, 1880 yılında Bursa, Trabzon, 1882 yılında Eyüp, 1883'te Sivas, 1884'te Kastamonu, Halep, Selanik, 1887'de Trablusgarp, 1889'da San'a, 1890'da Van, Bitlis, 1892 'de Süleymaniye ve Üsküp şehirlerine birer Askerî Rüşdiye açılmıştır.¹⁰

1891 yılında İstanbul Rüşdiyelerinden Paşakapısı Rüşdiyesi, Toptaşı Rüşdiyesi ile yakınlığı sebebiyle kapatılmış ve eğitime Mülkiye Rüşdiyesi olarak devam etmiştir.¹¹

Gülhane Askerî Rüşdiyesi 1896–1897 eğitim yılından sonra binasını Tıbbiye'ye bırakarak kapanmıştır. Rumeli'de 1892 yılında Üsküp Askerî Rüşdiyesi açılmıştır. Askerî okulların yaygınlaştığı ve ordu merkezlerinde Harbiyeler'in açıldığı sırada İşkodra'da bir Askerî Rüşdiye açılmıştır.

Anadolu'daki Askerî Rüşdiyelere 1895 yılında Bitlis Askerî Rüşdiyesi katılmıştır. İmparatorluğun diğer bölgelerindeki rüşdiyelere 1893 yılında Süleymaniye (Musul), 1895 yılında Taiz (Yemen), 1896 yılında Abha (Asır), Askerî Rüşdiyeleri katılmıştır. Özellikle son iki rüşdiyelerdeki sınıflarda öğrenci sayısı 10'u geçmemiştir.¹²

2. Askerî Rüşdiyelerde Eğitim Faaliyetleri

1891 Yılında Askerî Rüşdiyelerin hepsi dört yıllık bir eğitim süresine sahipti. Ayrıca bölgelerin özelliklerine göre iptidai sınıflar açılarak Türkçe eğitimi yapılmıştır. 1892 yılından itibaren kademeli olarak üç yıllık eğitime geçilmeye başlanmıştır.

Uygulama İstanbul'da başlatılmış ve 1895 yılında İstanbul'daki askerî rüşdiyeler üç yıllık eğitimi tamamlayan ilk mezunlarını vermiştir. Taşradaki

¹⁰ Komisyon, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c.III kısım V, Ankara 1978, s. 374

¹¹ Çam, a.g.e s.46

¹² Komisyon, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c.III kısım V, Ankara 1978, s.47

rüşdiyeler üç yıllık eğitime 1898 yılında geçmiş, böylece askerî rüşdiyeler üç yıllık orta eğitim veren eğitim kurumları haline gelmiştir.¹³

3. Askerî Rüşdiyelerin, 1870–1908 Yılları Arasında Eğitim Durumu ve Öğretim Kadrosu:

1286 (1870) Tarihli Salnâme-i Askerîye’de; askerî okullarla ilgili bilgi verilmiştir. Fakat Askerî Rüşdiyeler yer almamaktadır.

Dersaadet Rüşdiye-i Askerîyeleri olan ve İstanbul’da açılan, Gülhane Askerî Rüşdiyesi, Fatih Askerî Rüşdiyesi, Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi, Kocamustafa Paşa Askerî Rüşdiyesi, Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi, Üsküdar Paşa Kapısı Askerî Rüşdiyesi, Eyüp Askerî Rüşdiyesi, Toptaşı Askerî Rüşdiyesi 1875 yılında açılmışlardır.¹⁴

1875 Tarihinde açılmaları nedeniyle, 1293 (1877) Tarihli Askerî Salnâmede “Dersaadet Askerî Rüşdiyeleri” yer almaktadırlar. “Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri” olarak açılan Askerî Rüşdiyelerin açılış tarihleri farklıdır. Şam, Beyrut ve Bağdat’ta açılan Rüşdiye-i Askerîyelerin açılış tarihleri 1875 iken diğer Taşra Rüşdiye-i Askerîyelerinin açılış tarihleri 1881–1892 yılları arasında değişiklik göstermektedir.

4. Dersaadet Askerî Rüşdiyeleri:

a. Kocamustafa Paşa Rüşdiye-i Askerîyesi:

1888 (1304) Tarihli Salnâme-i Askerîye’de; Resim, Riyaziye, Lisan, Arapça, Farsça ve İmla dersleri verilmektedir.¹⁵

¹³ *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, Millî Savunma Bakanlığı Yayınları, Genelkurmay Atase Başkanlığı Kütüphanesi, Ankara 2000, s. 11,

¹⁴ Komisyon, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c.III kısım V, Ankara 1978,s.374

¹⁵ 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.108

1892,1893 ve 1895 Tarihleri arasında yayınlanan Salnâme-i Askerîyelerde, Osmanlıca ve Coğrafya derslerinin eklenmesinin dışında bir değişiklik görülmemektedir. Kocamustafa Paşa Askerî Rüşdiyesi'nde Arapça, Farsça ve İmla dersleri dışında diğer dersleri okutan hocalar askerdi. Arapça ve Farsça hocası Müderris ve ilmiyeden, İmla hocası mülkiyeden şeklinde gösterilmiştir. Aynı zamanda sayıları yıllara göre 2–3 arasında değişen Dâhiliye Zabıtları görev yapmıştır.¹⁶

1908 Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Kocamustafa Paşa Rüşdiye-i Askerîyesi'nde ders çeşitliliğinin önceki yıllara göre değişmediği, yabancı dil olarak Fransızcanın okutulduğu belirtilmektedir.

Kocamustafa Paşa Rüşdiye-i Askerîyesi'nde görev yapan asker hocaların rütbeleri; Kolağası, Yüzbaşı, Yüzbaşı vekili ve Mülazım-ı Evvel'dir.¹⁷

b. Gülhane Rüşdiye-i Askerîyesi:

1888 (1304) Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Resim, Fransızca, Osmanlıca, İmla ve Hüsn-ü Hat dersleri verilmektedir.¹⁸

1892, 1893 ve 1895 Tarihleri arasında yayınlanan Salnâme-i Askerîyelerde verilen bilgilere göre, Coğrafya dersi konulmasının dışında diğer dersler aynı kalmıştır. Osmanlıca hocası Mülkiyeden, İmla, Arapça ve Farsça hocaları İlmiyeden gelmektedir. Dâhiliye Zabıtlığı görevini Mülazım-ı Evvel rütbesindeki askerler yapmıştır.¹⁹

Gülhane Askerî Rüşdiyesi 1896–1897 eğitim yılından sonra binasını Tıbbiye'ye bırakarak kapanmıştır.²⁰

¹⁶ 1892 (1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.111, 1893 (1309) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.98,

1895 (1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.98

¹⁷ 1908 (1324) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1024

¹⁸ 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.105

¹⁹ 1892 (1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.110, 1893 (1309) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.98,

1895 (1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.96

²⁰ Komisyon, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi*, c.III. kısım V, Ankara 1978, s.374

c. Soğuk Çeşme Rüşdiye-i Askerîyesi:

1888 (1304) Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Fransızca, Hüsn-ü Hat Coğrafya, Arapça, Farsça, Osmanlıca, İmla, Riyaziye, dersleri verilmektedir. Okul müdürünün mektepten topçu, Fransızca hocasının süvari, Coğrafya hocasının aynı zamanda Gülhane Rüşdiye-i Askerîyesi'nde de görevli olduğu mülahazat kısmında açıklanmaktadır.²¹ 1892, 1893, 1895 Tarihleri arasında yayınlanan Salnâme-i Askerîyelerde verilen bilgilere göre; Resim dersinin eklenmesi dışında ders çeşitliliği ve sayısı değişmemiştir. Hocaların rütbeleri: Kolağası, Yüzbaşı, Mülazım-ı Evvel olarak gösterilmiştir. Dâhiliye Zabıtlarının sayısı ortalama 3'tür ve rütbeleri; Kolağası, Yüzbaşı ve Mülazım-ı Evvel şeklindedir.²²

1908 tarihli Salnâme-i Askerîye'de, jimnastik dersi eklenmesi dışında bir değişiklik görülmemektedir.²³

d. Fatih Rüşdiye-i Askerîyesi

1888 Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Fransızca, Riyaziye, Farsça, Arapça, Resim, Hüsn-ü Hat ve Coğrafya dersleri verilmektedir. Açıklamalar kısmında Dâhiliye Zabıtı Kemal Efendi ve Tayyar Efendi'nin süvari olduğu, Fransızca Hocası Süleyman Efendi'nin tahsilini Paris'te yaptığı, ek bilgisi verilmektedir.²⁴

1908 (1324) Tarihli Salnâme-i Askerîye'de verilen bilgilere göre Jimnastik dersinin eklenmesinin dışında diğer dersler aynı kalmıştır.²⁵

²¹ 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.106

²² 1892 (1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.110, 1893 (1309) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.99

²³ 1908 (1324) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1023

²⁴ 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.107

²⁵ 1908 (1324) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1023

e.Beşiktaş Rüşdiye-i Askerîyesi

1888 (1304) Tarihli Salnâme Askerîye’de; Lisan, Resim, Coğrafya, Riyaziye, İmla, Hüsn-ü Hat, Arapça, Farsça dersleri verilmektedir.

Coğrafya Hocası Şakir Efendi aynı zamanda Eyüp Rüşdiye-i Askerîyesi’nde de görev yapmaktadır bilgisi yer almaktadır.²⁶

1892, 1893, 1895 yılları arasında yayınlanan Salnâme-i Askerîyelerde verilen bilgilere göre; Osmanlıca dersi eklenmiş ve diğer dersler okutulmaya devam edilmiştir. İmla ve Hüsn-ü Hat hocaları mülkiyeden, Arapça ve Farsça hocaları ise ilmiyeden gelmektedir.²⁷

1908 (1324) Tarihli Salnâme-i Askerîye’de verilen bilgilere göre; Farsça, İmla, Hüsn-ü Hat derslerinin okutulmadığı, ders sayısının, jimnastik dersinin eklenmesine rağmen azaldığı görülmektedir. Aynı zamanda yüksek rütbeli asker hoca sayısı azalmış, Mülazım-ı Evvel ve Mülazım-ı Sani rütbelerinde bulunan hocaların sayıları artmıştır.²⁸

f. Üsküdar Paşa Kapısı Rüşdiye-i Askerîyesi

1888 (1304) Tarihli Salnâme-i Askerîye’de; Riyaziye, İmla, Fransızca, Resim, Hendese, Arapça, Farsça ve Hüsn-ü Hat dersleri verilmektedir.²⁹

1892 Tarihli Salnâme-i Askerîye’de verilen bilgilere göre; Coğrafya ve Osmanlıca derslerinin eklendiği görülmektedir. Hocaların rütbeleri; Kolağası, Yüzbaşı ve Mülazım-ı Evvel olarak sıralanmaktadır. Ayrıca 3 tane Dâhiliye Zabıtı görev yapmaktadır.

1893 ile 1895 yılları arasında çıkarılan Salnâme-i Askerîyelerde Üsküdar Paşa Kapısı Rüşdiye-i Askerîyesine yer verilmemiştir.

²⁶ 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.107

²⁷ 1892 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.113, 1893 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.101, 1895 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.100

²⁸ 1908 (1324) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1024

²⁹ 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.110

g. Toptaşı Rüşdiye-i Askerîyesi

1888 (1304) Tarihli Salnâme-i Askerîye’de, Coğrafya, Resim, Lisan, Riyaziye, Arapça, Farsça, Osmanlıca, Hendese, İmla ve Hüsn-ü Hat dersleri verilmektedir.³⁰

1895 Tarihine kadar ders çeşitliliği değişmemiştir. İlk kurulduğu yıllarda okutulan derslerin çeşitliliği, sayısı ve personel sayısı bakımından diğer Dersaadet Rüşdiye-i Askerîyeleri’ne göre daha büyük bir okul görünümündedir. Ancak 1908 yılına gelindiğinde, Toptaşı Rüşdiye-i Askerîyesi’nin öğretim kadrosu sayı olarak azalmıştır. 1888 yılında hoca sayısı 18 iken 1908 yılına gelindiğinde bu sayı 10’a kadar inmiştir.

1908 Tarihli Salnâme-i Askerîye’ye göre; Arapça, Osmanlıca, Riyaziye, İmla, Hüsn-ü Hat gibi derslerin olmadığı görülmektedir. İlimiyeden ve Mülkiyeden hoca bulunmadığı gibi, asker hocaların ise önceki yıllara göre daha düşük rütbede oldukları dikkat çekmektedir.³¹

h. Eyüp Rüşdiye-i Askerîyesi

1888 (1304) Tarihli Salnâme-i Askerîye’de; Riyaziye, Resim, Lisan, Arapça, Farsça, Hüsn-ü Hat ve İmla dersleri, dersleri verilmektedir.³²

1892 ve 1893 yılları arasında okulun öğretim kadrosunda ve okutulan derslerde bir değişiklik olmamıştır.³³

1895 Tarihli Salnâme-i Askerîye’de verilen bilgilere baktığımızda; Riyaziye muallimi ve Lisan muallim muavini olan iki Mülazım-ı Evvel rütbesinde asker hoca bulunmaktadır. Aynı zamanda Dâhiliye Zabıtı sayısı artmıştır.³⁴

³⁰ 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.110

³¹ 1893 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.101, 1895 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.100, 1908 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1025

³² 1888 (1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.109

³³ 1892 (1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.112, 1893 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.101

³⁴ 1895 (1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.99

1908 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*'de Eyüp Rüşdiye-i Askerîyesi hakkında verilen bilgilere baktığımızda; Farsça, Arapça, Hüs-nü Hat gibi derslerin okutulmadığını, birçok Dersaadet Rüşdiyeleri'nde okutulmasına rağmen Jimnastik dersinin olmadığı görülmektedir. İki tane Fransızca ve iki tane Riyaziye hocasının okulun öğretim kadrosunu zenginleştirmesiyle beraber yabancı dil ve matematik derslerinin ağırlığı artırmıştır.³⁵

5. Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri

1892 (1308) Askerî *Salnâmesinde*, Anadolu ve Rumeli'de açılan Askerî Rüşdiyeler, "Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri" başlığı altında verilmiştir. Bu tarihte açılmış olan Askerî Rüşdiyeler şunlardır:

- Bursa Askerî Rüşdiyesi
- Edirne Askerî Rüşdiyesi
- Manastır Askerî Rüşdiyesi
- Trablusgarp Askerî Rüşdiyesi
- Selanik Askerî Rüşdiyesi
- Trabzon Askerî Rüşdiyesi
- Erzincan Askerî Rüşdiyesi
- Erzurum Askerî Rüşdiyesi
- Şam Askerî Rüşdiyesi
- Beyrut Askerî Rüşdiyesi
- Halep Askerî Rüşdiyesi
- Sivas Askerî Rüşdiyesi
- Elazığ Askerî Rüşdiyesi

³⁵ 1908 (1324) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1022

- Diyarbakır Askerî Rüşdiyesi
- Kastamonu Askerî Rüşdiyesi
- Bağdat Askerî Rüşdiyesi³⁶

1892 (1308) Askerî Salnâmesine göre; Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'nde okutulan ders isimleri şöyledir:

Lisan, Riyaziye, Coğrafya, Resim, Arapça, Farsça, Hüsn-ü Hat, Osmanlıca ve İmla dersleri okutulmaktadır.

Kastamonu, Edirne, Bağdat ve Erzincan Rüşdiye-i Askerîyelerinde yabancı dil olarak Fransızca, diğer Rüşdiye-i Askerîyelerde yabancı dil olarak lisan gösterilmektedir.

Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'nin hepsinde okutulan dersler aynıdır. Dersleri okutan hocalardan, Arapça, Farsça, İmla ve Hüsn-ü Hat dersi dışındakiler askerdir. Asker hocaların rütbeleri, bütün Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'nde; Kolağası rütbesinden başlanarak, Mülazım-ı Sani rütbesine doğru sıralanmıştır. Arapça ve Farsça derslerini, Dersaadet Rüşdiye-i Askerîyeleri'nde olduğu gibi ilmiyeden gelen hocalar, Hüsn-ü Hat ve İmla derslerini mülkiye kökenli hocalar okutmuşlardır. Tüm Taşra Rüşdiye-i Askerîyelerinde görevli müdürlerin hepsi Kolağası rütbesindedir. Kolağası rütbesinde bulunan hocaların okullara göre sayısı 2–3 arasında değişmektedir. Aynı şekilde Yüzbaşı sayısı 3–4 arasında, mülazım-ı evvel sayısı 2–5, mülazım-ı sani rütbesinde bulunan hoca sayısı 1'i geçmemektedir.³⁷

1893 (1309) Tarihli Salnâme-i Askerîye'de, Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'ne Sena, Van ve Süleymaniye Rüşdiye-i Askerîyeleri de eklenmiştir.³⁸

Bu Askerî Rüşdiyeler içerisinde Sena ve Van Rüşdiye-i Askerîyesinde okutulan dersler, diğer Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'ndekilerle aynıdır. Süleymaniye Rüşdiye-i Askerîyesi'nde ise; Resim, Lisan, Riyaziye, Coğrafya ve

³⁶ 1892 (1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 114–122

³⁷ 1892 (1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.114–122

³⁸ 1893 (1309) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.110

Arapça dersi dışında ders okutulmamaktadır. Süleymaniye Rüşdiye-i Askerîyesi'nde 4 Yüzbaşı rütbesinde asker hoca ve ilmiyeden gelen Arapça hocası ile toplam 5 hoca bulunmaktadır. Bu durumda, Süleymaniye Rüşdiye-i Askerîyesi'nin henüz küçük bir Askerî Rüşdiye olduğu izlenimini vermektedir.³⁹

Diğer Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri, 1892 tarihindeki mevcudiyetlerini, öğretim kadrolarını ve ders çeşitliliklerini herhangi bir değişiklik göstermeyerek korumuşlardır.⁴⁰

1895 (1311) Askerî Salnâmesi'ne göre; Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'nde herhangi bir değişiklik olmamıştır.⁴¹

1908 (1324) Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'nin isimleri şu şekildedir:

- Bursa Rüşdiye-i Askerîyesi
- Kastamonu Rüşdiye-i Askerîyesi
- Trablusgarp Rüşdiye-i Askerîyesi
- Edirne Rüşdiye-i Askerîyesi
- Manastır Rüşdiye-i Askerîyesi
- Selanik Rüşdiye-i Askerîyesi
- Üsküp Rüşdiye-i Askerîyesi
- İşkodra Rüşdiye-i Askerîyesi
- Erzincan Rüşdiye-i Askerîyesi
- Elazığ Rüşdiye-i Askerîyesi
- Trabzon Rüşdiye-i Askerîyesi
- Erzurum Rüşdiye-i Askerîyesi
- Diyarbakır Rüşdiye-i Askerîyesi

³⁹ 1893 (1309) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.110–111

⁴⁰ 1893 (1309) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.102–111

⁴¹ 1895 (1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.110–120

- Sivas Rüşdiye-i Askerîyesi
- Bitlis Rüşdiye-i Askerîyesi
- Şam Rüşdiye-i Askerîyesi
- Beyrut Rüşdiye-i Askerîyesi
- Halep Rüşdiye-i Askerîyesi
- Bağdat Rüşdiye-i Askerîyesi
- Süleymaniye Rüşdiye-i Askerîyesi
- Sena Rüşdiye-i Askerîyesi
- Taiz Rüşdiye-i Askerîyesi
- Abha Rüşdiye-i Askerîyesi

Yukarıda adı geçen Askerî Salnâmede verilen bilgilere göre;

Bağdat, Süleymaniye, Taiz, Abha ve Sena Rüşdiye-i Askerîyeleri'nde okutulan dersler diğer Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri'ne göre daha az sayıda kalmıştır. Bağdat Rüşdiye-i Askerîyesi'nde toplam 5, Süleymaniye Rüşdiye-i Askerîyesi'nde 2 Sena Rüşdiye-i Askerîyesi'nde 4, Taiz Rüşdiye-i Askerîyesi'nde 4, Abha Rüşdiye-i Askerîyesi'nde 3 asker hoca görev yapmaktadır.

Bağdat Rüşdiye-i Askerîyesi'nde; biri okul müdürü olmak üzere 2 kolağası rütbesinde resim hocası, yüzbaşı ve mülazım-ı evvel rütbelerinde 2 dâhiliye Zabıtı ve yüzbaşı rütbesinde 1 İngilizce hocası bulunmaktadır. Süleymaniye Rüşdiye-i Askerîyesi'nde; biri müdür, diğeri dâhiliye Zabıtı olmak üzere iki asker hoca dışında herhangi bir ders hocası bulunmamaktadır. Sena Rüşdiye-i Askerîyesi'nde Binbaşı rütbesinde bir müdür, Yüzbaşı rütbesinde 1 Fransızca hocası ve Yüzbaşı rütbelerinde 2 dâhiliye Zabıtı görev yapmaktadır. Aynı durum Taiz Rüşdiye-i Askerîyesi'nde de geçerlidir. Abha Rüşdiye-i Askerîyesi'nde toplam 3 hoca bulunmaktadır. Kolağası rütbesinde biri müdür diğeri lisan hocası ve Yüzbaşı rütbesinde bir dâhiliye zabıtı okulda görev yapmaktadır.⁴²

⁴² 1908 (1324) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1027-1039

1908 yılına gelindiğinde; “Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri” başlığı altında Anadolu’da ve Rumeli’de açılan askerî rüşdiyelerin sayısı olarak arttığı görülmektedir. 1892 tarihli Askerî Salnâme’de toplam 16 Taşra Rüşdiye-i Askerîyesi mevcutken bu sayı 1908 tarihli Askerî Salnâme’de 23 olarak verilmiştir. Zamanla sayıları artan Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri’nin içerisinde Süleymaniye, Taiz, Abha, Sena Rüşdiye-i Askerîyeleri diğer Taşra Rüşdiye-i Askerîyeleri’ne göre daha az hoca mevcutlu ve ders sayısı daha az okullar olarak kalmışlardır. Bağdat Rüşdiye-i Askerîyesi ise kurulduğu ilk yıllara göre (1892 yılında açılmıştır) hoca sayısı ve ders çeşitliliği azalan Taşra Rüşdiye-i Askerîyesi olmuştur. Bu okulların durumunda merkeze uzak olmaları etkili olmuştur.

6. Askerî Rüşdiyelerin 1891- 1901 Senelerindeki Öğrenci Mevcutları

1891 Senesi:
İstanbul'daki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Baytar	58	54	11	--
Gülhane	109	110	118	105
Eyüp Sultan	35	56	70	46
Paşakapısı	42	70	51	30
Fatih	78	124	127	102
Kocamustafa Paşa	82	109	87	93
Soğukçeşme	106	178	196	118
Beşiktaş	79	107	153	109
Toptaşı	74	76	87	51

1891 Yılında Rumeli'deki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Edirne	50	39	57	72
Selanik	31	35	52	39
Manastır	62	76	148	57

1891 Yılında Anadolu'daki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Bursa	48	71	78	60
Kastamonu	27	29	62	52
Erzurum	65	110	60	65
Erzincan	36	34	66	68
Van	--	--	50	77
Mamüretülaziz	21	23	58	32
Diyarbakır	23	28	42	39
Sivas	37	65	90	79
Trabzon	40	86	102	47

1891 Yılında Diğer Bölgelerdeki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
<u>Sam-ı Şerif</u>	59	82	95	188
<u>Beyrut</u>	19	27	47	90
<u>Halep</u>	13	19	0	75
<u>Bağdat</u>	64	100	101	120
<u>Trablusgarp</u>	15	17	18	56
<u>San'a</u>	--	12	26	58

Askerî Rüşdiyelerin 1897 Senesindeki Öğrenci Mevcutları

1897 Yılında İstanbul'daki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
<u>Baytar</u>	29	18	11	1
<u>Baytar eczacı</u>	20	29	45	1
<u>Sınıf-ı Mahsus</u>	118	136	166	69
<u>Misafir</u>	5	5	16	9
<u>Eyüp Sultan</u>		48	38	65
<u>Fatih</u>		119	155	160
<u>Kocamustafa Paşa</u>		104	69	97
<u>Soğukçeşme</u>		207	184	188
<u>Beşiktaş</u>		103	93	128
<u>Toptaşı</u>		103	83	132

1897 Yılında Rumeli'deki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
<u>Edirne</u>	43	76	84	52
<u>Selanik</u>	46	58	82	38
<u>Manastır</u>	98	114	174	128
<u>Üsküp</u>	43	48	40	48

1897 Yılında Anadolu'daki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Bursa	70	93	102	73
Kastamonu	20	44	43	34
Erzurum	33	52	63	71
Van	16	18	34	35
Mamüretülaziz	37	40	64	19
Diyarbakır	29	56	94	76
Sivas	59	68	94	75
Trabzon	33	53	81	81
Bitlis	--	16	30	15

1897 Yılında Diğer Bölgelerdeki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Şam-ı Şerif	23	132	162	124
Beyrut	20	32	34	34
Halep	43	53	74	69
Bağdat	90	131	169	102
Trablusgarp	7-16 SM	21-11 SM	36-13 SM	26-12SM
San'a	12	23	32	26
Süleymaniye	32	34	46	37
Taiz (Yemen)	--	--	--	15
Abha (ibb-Yemen)	--	--	--	--

Askerî Rüşdiyelerin 1901 Senesindeki Öğrenci Mevcutları

1901 Yılında İstanbul'daki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Baytar		19	20	16
Baytar eczacı		33	40	19
Sınıf-ı Mahsus		150	123	132
Misafir		-	3	12
Eyüp Sultan		12	20	23
Fatih		60	133	139
Kocamustafa Paşa		76	61	82
Soğukçeşme		72	64	77
Beşiktaş		75	89	151
Toptaşı		79	57	90

1901 Yılında Rumeli'deki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Edirne		40	39	38
Selanik		36	60	72
Manastır		51	61	76
Üsküp		30	43	58

1901 Yılında Anadolu'daki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene:</u>
Bursa		51	73	69
Kastamonu		15	21	47
Erzurum		54	57	94
Erzincan		44	61	91
Van		31	37	67
Diyarbakır		33	42	44
Sivas		48	47	67
Trabzon		34	67	98
Bitlis		15	22	31

1901 Yılında Diğer Bölgelerdeki Askerî Rüşdiyeler

	<u>4. Sene :</u>	<u>3. Sene:</u>	<u>2. Sene :</u>	<u>1. Sene :</u>
Şam-ı Şerif		329 (toplam)	?	?
Beyrut		22	29	22
Halep		46	59	112
Bağdat		61	133	172
Trablusgarp		27	41	63
San'a		15	16	24
Süleymaniye		26	43	33
Taiz (Yemen)		4	5	7
Abha (İbb-Yemen)		4	3	8 ⁴³

⁴³ Çam, a.g.e. s.48-83

7. Askerî Rüşdiyelerin Yetiştirdiği Bazı Tanınmış Komutanlar

Selanik Askerî Rüşdiyesi: Mustafa Kemal Atatürk, Nuri Conker, Fevzi Çakmak (Soğukçeşmeye nakil), Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi: Hasan Rıza Paşa, Ali İhsan Sabı, Halit Kut, Süreyya Hidayet Serter, Fatih Askerî Rüşdiyesi: Kazım Karabekir, Refik Saydam, Manastır Askerî Rüşdiyesi: Hafız Hakkı Paşa, Enver Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Sivas Askerî Rüşdiyesi: İsmet İnönü, Üsküp Askerî Rüşdiyesi: Kazım Özalp, Edirne Askerî Rüşdiyesi: Mehmet Talat Paşa, Erzincan Askerî Rüşdiyesi: Galip Pasinler, Fahrettin Altay, Ali Fuat Cebesoy, Toptaşı Askerî Rüşdiyesi: Mim Kemal Öke, Paşa Kapısı Askerî Rüşdiyesi: Akıl Muhtar Özden, Kocamustafa Paşa Askerî Rüşdiyesi: Recep Peker, Trabzon Askerî Rüşdiyesi: Hasan Hüsnü Saka⁴⁴

⁴⁴Komisyon, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Kumandanlar*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, Temmuz 1983, s.163

B-ASKERÎ İDÂDÎLER

1.İdâdî Mekteplerin Doğuşu ve Gelişimi

İdâdî kelimesi sözlükte ‘Hazırlık’ olarak geçmektedir. Mektep-i İptadiye ve rüşdiyeden sonra gelir. İdâdî kelimesi ‘hazırlayan okul’ ve ‘hazırlık sınıfı’ anlamı ile değişik şekillerde kullanılmıştır.⁴⁵

Sözlükte” bir şeyi Hazırlamaya mahsus yer” anlamına gelen idâdî kelimesi, Tanzimat döneminin ilk yıllarına kadar, Batı tarzında açılan okulların hazırlık sınıfları için kullanılmıştır.1847’de faaliyete geçen rüşdiyelere öğrenci hazırlamaya ayrılan sıbyan mekteplerine de idâdî denilmiştir.⁴⁶ Fakat bazı maarif tarihçileri, bu idâdî sınıflarını ilk ve ortada bırakmışlardır. Çünkü hangi seviyede olursa olsun bütün okulların, şayet varsa, hazırlama sınıflarına idâdî adı verilmiştir.⁴⁷

İdâdî kelimesi her ne kadar önce bu anlamda kullanılmamışsa da yaygın ve resmi kullanışı yüksek okullara öğrenci hazırlayan okul anlamındadır.

2. Askerî İdâdîler’in Açılması ve Gelişmesi

Türk eğitiminde modernleşme iki uçtan ortaya doğru olmuştur. Bir taraftan Sıbyan mektepleri ilk eğitimi verirken, 1773 yılından itibaren medrese dışındaki yüksek eğitim kurumları teşkil edilmeye başlanmıştır. Deniz ve Kara Mühendishanesi, Askerî Tıbbiye ve Harbiye gibi yüksek okullar açılmışsa da bu okulların, öğrencilerine her derecedeki eğitimi kendi bünyesinde ve binasında vermeye çalışmıştır.

Bu sistemin başarılı olamadığı görülerek, yüksek Askerî okullara öğrenci yetiştirecek mektep ve sınıflara ihtiyaç hissedilmiştir. Bu sebeple ilk idâdîler ve

⁴⁵ Komisyon, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, Millî Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Atase Başkanlığı Kütüphanesi Ankara 2000, s. 173

⁴⁶ Cemil Öztürk, “İdâdî” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, cilt 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000,s.464

⁴⁷ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, T.T.K. Ankara 1999, s.114

ihtiyat sınıfları kurulması yoluna gidilmiştir. Hatta daha sonra bu idâdîlere, rüşdiye vazifesini gören sınıflar da eklenmiştir. Rüşdiyeler ortaokul olarak, idâdîler diğer adıyla lise, Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye okulları da yüksek okul eğitimi veren okullar şeklinde ayrılmıştır diyebiliriz.⁴⁸

Sivil idâdîlerin kuruluşuna öncülük etmiş olan askerî idâdîlerin kuruluş çalışmaları 1841 yılında çok değerli bir komutan olan Mehmet Emin Paşa'nın Harbiye Mektebi Nazırlığı'na getirilmesi ile başlar. Mevcut sistemi en iyi şekilde çalıştırmaya uğraşmakla birlikte, Emin Paşa, okulun bu halde gidişini pekiyi görmediğinden ve Sultan Abdülmecit de bilgi ve eğitimin daima ilerlemesini arzu eden bir padişah olarak, Mehmet Emin Paşa'ya destek vermiştir. Mehmet Emin Paşa Padişahın eğitim konusundaki fikirlerinden de yararlanarak. Harbiye'nin tanzim ve ilerlemesine yardımcı olmak için büyük gayretlerle işe başladı. Derhal Harbiye'yi, Avrupa ülkelerindeki gibi eksiksiz bir okul haline getirilmesi için, iki kısma ayırarak birine Mekteb-i Ulum-u Harbiye ve diğerine Mekteb-i Fünun-u İdâdîye isimlerini verdi.

Nizam ve programlarının düzenlenmesi ve derslerin miktarı ile tahsil müddetlerinin sınırlandırılması; gereken öğretmenlerin tedariki ve bu iki okul için gerekli binaların inşası ve ikmali, geometri, fizik, kimya araçlarının getirilmesi ve tedariki gibi konularda büyük gayret sarf etmiştir. Bugünkü mükemmel haline getirilmesinde önemli katkıları olmuştur.⁴⁹

1846 yılında açık fikirli, aydın bir adam olan Melekzade Paşa Abdülkadir Bey'in başkanlığını yaptığı Meclis-i Maarif-i Muvakkat (Geçici Maarif Meclisi) kuruldu. Harbiye Mektebi Nazırı Emin Paşa, Keçecizade Fuad Efendi gibi Batı dillerine ve kültürlerine hakkıyla vakıf kimselerde bu mecliste yer almışlardı. .⁵⁰

⁴⁸ Ergin, a.g.e. s-495

⁴⁹ Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye* İstanbul, 1312

⁵⁰ H. Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, Ankara Uzman Yayınları, 1987

3. Askerî İdâdîlere Alınma Şartları

Komutanların ve taşradaki ileri gelenlerin çocuklarından isteklilerin askerî idâdîlere kaydedildiği gibi sadece asker çocukları ve ileri gelenlerin çocukları ile yetinilmeyip aslı ve nesli belli halk çocukları da mektebe kaydedilmiştir. Fakat insanlar arasında kötü şöhretli olanları mektebe alınmamıştır. Okuma süresi beş yıl olan İdâdîye’de yeterli miktarda Arapça ve Farsça yazı yazabilenlerin imtihanla Harbiye’ye alınmasına ve hariçte okuyanlardan Arapça ve Farsça’dan imtihan veren olursa, bunların İdâdîye’ye alınmayıp doğrudan Harbiye’ye alınması kararlaştırıldı.

Ayrıca Taşra İdâdîleri’ni bitirip Harbiye’ye gelenlerin, mezun olduklarında, kendi memleketi civarına tayin edilerek halkı, askerliğin meziyetlerine ısındırması şart koşuldu.

1845 yılında alınan bu karar, derhal ordu müfettişliklerine bildirilmiş ve ordu merkezlerinde birer Mekteb-i Fünun’u İdâdîye inşasına girişilmiştir. Diğer taraftan Edirne, Bursa ve Manastır vilayetlerine mektep tesisi için Yüzbaşı ve Kolağası rütbesinde birer subay gönderilmiştir.⁵¹

Her ordu merkezinde açılması emredilen idâdîler yavaş yavaş teşkil olunmaya başlandı. Bunların ilkleri 1846 yılında Bursa ve Bosna Saray’da açılmıştır. 1847 yılında Edirne, Manastır, Şam, 1875 yılında Bağdat Askerî İdâdîsi öğretime başlamıştır.⁵²

Harbiye’nin ikiye ayrılması sırasında binalar da değiştirilmiştir. Pangaltı’daki (Küçük Taksim) yere “Harbiye” binası yapılmıştır. Eskiden kullandığı Maçka Kışlası tamire alınmış ve İdâdî kısmı Dolmabahçe Sarayı müstemilatından olan Çinili Köşk’te geçici olarak eğitim yapmaya başlamıştır. İdâdîdeki tamirat bitince Maçka Kışlası’na taşınmıştır. Harbiye ikiye ayrıldığı zaman, Harbiye’nin birinci ve ikinci sınıfları ve idâdînin beşinci sınıfı “ihtiyat sınıfı” adıyla yeni Harbiye’yi teşkil ettiler. Bu sınıflar 26’şar kişiden toplam 78 kişidir. Geriye kalan öğrenciler yedi sınıfa ayrılarak idâdînin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü senelerini teşkil ettiler.

⁵¹ Muharrem Giray, *Şanlı Harbiye’nin Tarihi*, İstanbul 1961, s.15

⁵² Komisyon, *Askerî okullarda Eğitim*, s.173

Mekteb-i Fünun-u İdâdî'nin ilk eğitim ve öğretime başladığı yıllardaki(1851–1853) sınıf mevcutları ve okutulan dersleri aşağıda verilmiştir. Sınıf numaraları o günkü birçok rütbe, memuriyet gibi, bugünkü kullanıştan farklıdır.

Birinci Sınıf (son sınıf) 20 Öğrenci

Dersler: Geometri, Matematik, Coğrafya, Gülşen-i Maarif (tarih), Yazı, Türkçe, İmla, Resim

İkinci Sınıf: 18 Öğrenci

Dersler: Matematik, Coğrafya, Baharistan, Hüsn-ü Hat, Türkçe, İmla, Resim

Üçüncü Sınıf: 24 Öğrenci

Dersler: Kitabet, Mantık, Farsça, Tuhfa-i Vehbi, Hüsn-ü Hat, İmla, Resim

Dördüncü Sınıf: 25 Öğrenci

Dersler: Cümle kuruluşu, fiil ve isim çekimleri, Hüsn-ü Hat, Resim

Beşinci Sınıf: (ilk sınıf)

Dersler: Emsile (dilbilgisi örnekleri), bina (geçişli geçişsiz fiiller gibi fiiller) Rika Sülüs yazı⁵³

1853 tarihli iradesiyle Sultan Abdülmecit, Mektep-i İdâdî'ye alınan öğrenci kaydının bundan böyle sadece rüşdiye mekteplerinden yapılmasını emretmişti. Rüşdiye mezunlarından vücutça uygun olanlara öncelik hakkı tanınacaktı. Mevcut ihtiyacın bunlar tarafından karşılanamaması halinde diğer okulların öğrencilerine Askerî İdâdî'ye girme hakkı verilecekti öte yandan taşrada yeterli rüşdiye mektebi olmadığından buralarda idâdîlere öğrenci yetiştirmek üzere bu okulların bünyesinde ihtiyat sınıfları açıldı. Aynı şekilde İstanbul'daki İdâdî mektebi için bu mektebe bağlı olarak Mahrec-i Askerîye kuruldu. Bu arada, daha önce alınan karar gereğince rüşdiye mezunları ihtiyacı karşıladıkça Taşra İdâdîleri'nin ihtiyat sınıflarının tedricen kapatılması yoluna gidildi. Fakat İstanbul'daki Askerî İdâdî için yeterli miktarda

⁵³ Koçer, s.57

rüşdiye olmadığından Mahrec-i Mekatib-i Askerîye varlığını Tanzimat Dönemi sonlarına kadar sürdürdü.⁵⁴

Kırım Savaşı sebebi ile kışlalar boşaltılarak Fransız askerlerine tahsis edilince Mekteb-i Fünun-ü İdâdî, Maçka Kışlası'nı boşaltarak Üsküdar Yenimahalle'deki bir okula taşınmıştır.

4. Askerî İdâdîlerde Eğitim Süresi

1891 yılında idâdîler üç yıllık eğitim veren kurumlardı. Sadece Sınıf-ı Mahsus öğrencileri dört yıllık eğitime tabi idi.1891 yılında harbiye idâdîsinde dördüncü sınıf uygulaması yaygınlaştırılarak 1897 yılında da her askerî İdâdîde dört yıllık eğitime geçilmiştir. Fakat 1898 yılında bu uygulamaya son verilerek, bir tek Harbiye idâdîsinde 4'ncü sınıf öğrencisi bırakıldığı görülmektedir.⁵⁵

İdâdîlerde 1891 yılında:

- Birinci sınıfta haftada (ilk sınıf) 16 saat ders yapılırdı.
- İkinci sınıfta haftada 17 saat ders yapılırdı.
- Üçüncü sınıfta haftada20 saat ders yapılırdı.
- Dördüncü sınıfta haftada 17 saat ders yapılırdı.⁵⁶

⁵⁴ Cemil Öztürk, “*idâdî*” mad. İ.A. c.21, 465

⁵⁵ Komisyon, *Askerî Okullarda Eğitim*, s. 173

⁵⁶ Ergin, a.g.e. s.427

1892 yılında ders dağılımı şöyledir:

DERSLER	1 nci SINIF	2 nci SINIF	3 ncü SINIF	4 ncü SINIF	TOPLAM	%
Türkçe	-----	96	64	64	224	10
Fen Dersleri	160	96	192	224	672	30
Sosyal Dersler	96	96	96	64	352	15
Yabancı dil (Fr.)	128	128	192	160	608	28
Uygulamalı dersler	128	128	96	32	384	17
Toplam	512	544	640	544	2240	

İdâdî eğitiminde ağırlık %30 la matematik ve fen derslerine verilirken, %28 ile Fransızca, onlara yakın bir ağırlık kazanmaktadır. Normal idâdî programlarında artık Arapça ve Farsça derslerine yer verilmemektedir.⁵⁷

İdâdîlerin 1892 yılından sonra uygulanan üç yıllık ders programlarında, eski programa göre bazı değişiklikler vardır. Bununla birlikte idâdîler fen ve yabancı dil ağırlıklı eğitim yapan okullar olma özelliklerini korumuşlardır. Sadece 1900 yılında programda olmayan Akaid-i Diniyye dersi her üç sınıfın programına da konulmuştur. Buna karşılık tarih-i umûmî dersleri, 1901 yılından itibaren çıkarılmıştır. Tarih derslerinin kaldırılıp yerine din derslerinin koyulması asker sivil ayrımı yapılmadan uygulanmıştır.⁵⁸

1910 yılında, rüşdiyelerin son iki sınıflarının tekrar idâdîye eklenmesiyle öğretim süresi yeniden üç yıl oldu. Osmanlı ordusundaki 32 Askerî rüşdiye mektebi öğrencilerinden her yıl 800 kadarı yarışma sınavı ile İstanbul, Bursa, Edirne, Manastır, Şam, Erzincan ve Bağdat idâdîlerine alınıyordu. İdâdîler, Harbiye ve Topçu Mekteplerine iyi ve yeterli sayıda öğrenci yetiştirmekle görevliydi. Ancak daha ikinci Meşrutiyetin başlarında Bahriye Nezareti'ne öğrenci hazırlayan dört yıllık Bahriye İdâdîsi'ni kademeli olarak lağvetmişti. Daha Avrupai bir tarzda, sivil idâdî mezunlarından yarışma sınavlarıyla öğrenci alınacaktı, Kara idâdîleri ise

⁵⁷ Çam, a.g.e. s.103

⁵⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1982, s.162-163

çalışmalarına bütün ikinci meşrutiyet dönemi boyunca devam ettiler. 1914 yılı başlarında askerî idâdîlerin seviyesi yükseltilerek, ders programları yeniden düzenlendi. Buna göre üç yıllık askerî idâdîyi bitiren Harbiye'ye girmeden önce zabıt namzedi olarak altı ay kıta hizmeti yapacaktı. Sonra bunlar Kuleli İdâdîsi'nde toplanarak tekrar eğitim ve öğretime başlayacaklar; burayı da başaranlar Harp Okullarına girebilecekti.⁵⁹

5. Askerî İdâdîlerin, 1867- 1908 Yılları Arası Eğitim Durumu ve Öğretim

Kadrosu:

1867 (1283) Tarihli Salnâme-i Askerîye de verilen bilgilere göre; iki Askerî İdâdî okulu Rumeli de, biri Rumeli yakınlarında(Bursa Askerî İdâdîsi) açılmıştır. Merkeze uzak yerde açılan ilk Askerî İdâdî okulu ise Şam Askerî İdâdîsi'dir. 1867 Tarihli Salnâme-i Askerîyede; merkezde(İstanbul'da) açılan askerî idâdî okulu “Umum Askerî İdâdîyesi” olarak verilmiştir.

a.Umum Askerî İdâdîsi

1867(1283) Tarihli salnâme-i Askerîyesi'nde, Umum Askerî İdâdîsi'nde okutulan dersler şu şekildedir:

Riyaziye, Farsça, Coğrafya, Arapça, Rika, Lisan, Resim ve Jimnastik, Kıraat dersleri okutulmaktadır. Bu derslerin dışında Cerrah, Eczacı, Baş Kâtip, Tabip, İmam, Hafız Kâtibi gibi görevlerde bulunmaktadır.

Adı geçen salnâmede verilen bilgilere göre; Umum Askerî İdadîsi'nde müdürlük görevi yapan İshak Bey, Miralay rütbesindedir. Binbaşı rütbesinde üç, Kolağası rütbesinde bir, Yüzbaşı rütbesinde iki hoca bulunmaktadır. Okulda görevli diğer hoca ve memurların geldikleri kökenle ilgili açıklama yapılmamıştır. Kolağası

⁵⁹ Mustafa Ergün, “II. Meşrutiyet Dönemi(1908–1914) Askerî Eğitim Kurumları ve Harbiye” ,*Kara Harp Okulu Tarihinde Harbiye*, KHO. Basımevi, Ankara 1999

Vasko Efendi(Ders Muavini), Ressam Kosya Efendi, Jimnastik Hocası Martin Efendi Umum Askerî İdâdîsi'ndeki yabancı hocalardır.⁶⁰

b.Mekteb-i İdâdîye-i Şahane

1867 Tarihli Salnâme-i Askerîye'de“ Umum Askerî İdâdîsi” olarak verilen okul, 1871 Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Mekteb-i İdâdîye-i Şahane başlığı altında verilmiştir. Okulun isminin İdâdîye-i Şahane olarak değiştirilmesinde, her yönüyle muazzam bir okul olması isteği vardır. Okulun isim değişikliği dışında personel kadrosu ve ders çeşitliliğinde bir değişiklik olmamıştır.⁶¹

Mekteb-i İdâdîye-i Şahane'nin 1888(1308) Tarihli Salnâme-i Askerîyede geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Okulda görev yapan hocaların, memurların ve dâhiliye zabıtlarının sayısı artmıştır.⁶²

Mekteb-i İdâdîye- i Şahane, büyük ve teşkilatlanmış bir okul olarak ilk defa 1895 (1311) Tarihli Askerî Salnâmede yer almaktadır. Okulda görevli hocalar, ders muallimleri ve muallimin muavinleri⁶³ olmak üzere ikiye ayrılmıştır, dâhiliye zabıtları ayrı bir başlık altında verilmiştir. Okul muallimleri toplam sayısı 25, muallimin muavinlerinin sayısı 19'u bulmaktadır.

Derslerin Branşlara göre Dağılımı:

3 Resim Muallimi, 2 Resim Muallimin Muavini, 2 Tarih Muallimi, 2 Tarih Muallimin Muavini, 3 Kitabet Muallimi,4 Kitabet Muallimim Muavini,1 Lisan Muallimi, 2 Riyaziye Muallimi, 2 Riyaziye Muallimin Muavini, 1 Fransızca Muallimi, 2 Fransızca Muallimin Muavini, 2 Coğrafya ve Tarım Muallimi, 1Coğrafya Osmanî Muallimi, 1 Jimnastik Muallimi, 1Jimnastik Muallimin Muavini

⁶⁰ 1867 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.482-483

⁶¹ 1871 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 490-492

⁶² 1888 Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.96-98

⁶³ *Muallimin Muavinliği görevi*, ders hocalarının yardımcıları olarak hizmet veren, Mekteb-i İdâdîye-i Şahane'deki kademeleri düşük olan hocalardır. Bkz. 1895 Tarihli Salnâme- i Askerîye s.87-88

Mekteb-i İdâdîye-i Şahane’de görevli hocaların rütbeleri; Mirliva, Kaymakam, Binbaşı, Yüzbaşı ve Mülazım-ı Evvel’dir. Muallimin olarak görev yapan Mirliva rütbesinde 4, Kaymakam rütbesinde 2, Binbaşı rütbesinde 5, Kolağası rütbesinde 7, Yüzbaşı rütbesinde 1 hoca bulunmaktadır. Muallimin Muavini olarak 2 Kolağası, 6 Yüzbaşı ve 4 Mülazım-ı Evvel bulunmaktadır.

Hocaların büyük çoğunluğu piyade diğerleri süvari ve topçudur. Mekteb-i İdâdîye-i Şahane’de 1 kişi dâhiliye müdürü olmak üzere 13 dâhiliye zabiti görev yapmaktadır. Dâhiliye zabıtlarının rütbeleri de Mirliva, Kaymakam, Kolağası, Yüzbaşı, Mülazım-ı Evvel ve Mülazım-ı Sani şeklindedir.

Okulda görevli hocaların bir kısmı” Mülkiye Muallimleri” olarak ayrı bir başlık altında yer almıştır. Arapça, Farsça, Hüsni Hat ve Osmanlıca dersleri bu hocalar tarafından okutulmaktadır Toplam 6 hoca bulunmaktadır.

Sıhhiye memurları; tabip, eczacı ve cerrahat oluşmaktadır. Mekteb-i İdâdîye-i Şahane’de ayrıca değişik hizmetlerde bulunan bir sınıf mevcuttur. Başkâtip, Kışla-i Hümayun Azamı, Esvap Emini, İmam, Evrak Memuru, Hafız Kâtibi görevlerindeki kişiler de bu sınıfı oluşturmaktadır.⁶⁴

1908 Tarihli salnâme-i Askerîye de Mektebi-i İdâdîye-i Şahane ilgili bilgilerin veriliş şekli değişmiştir. Daha önceki yıllarda yayınlanan askerî salnâmelerde, ders isimleri hoca isimlerinin yanında verilmiş, rütbeleri yanlarında belirtilmiştir.

Adı geçen Askerî Salnâmede; hocalar rütbelere göre sınıflandırılmıştır. Rütbelere göre başlıklar oluşturularak ders isimleri rütbeleri altında verilmiştir. Heyet-i muallimin; Binbaşılar, Kolağaları, Yüzbaşılar, Mülazım-ı Evveler ve Dâhiliye Zabıtları ve Müstahdemler olarak sıralanmıştır.10 Binbaşı, 7 Kolağası, 3 Yüzbaşı, 6 Mülazım-ı Evvel, 14 Dâhiliye Zabıtı görev yapmaktadır.

Derslerin Branşlara Göre Dağılımı:

2 Tarih, 4 Resim, 3 Coğrafya, 3 Jimnastik, 3 Riyaziye, 3 Fransızca, 2 Kitabet, 2 makine, 1 Kozmografya, 1 Cebir, 2 Tereme, 1 Lisan hocası görev yapmaktadır. 1908

⁶⁴ 1895 Tarihli *Salnâme- i Askerîye*, s.87-88

yılına gelindiğinde muallimin muavinliği görevinde hoca kalmadığı dikkat çekmektedir.⁶⁵

c.Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Askerî İdâdîsi

1845’de idâdî sınıfları “Umum Askerî İdâdîleri” olarak teşkilatlanmış, “Mekteb-i İdâdî-i Tıbbî” ayrı bir okul haline getirilmiştir. Dördü ihtiyat (rüşdiye), dördü idâdî(lise) olmak üzere sekiz sınıf halinde teşkilatlandırılmıştır. Sonradan Rüşdiye sınıfları kaldırılmış, idâdî sınıfları da önce ikiye indirilmiş, bir süre sonra üçe çıkarılmış ve Çengelköy’de ayrı bir binada 1903 tarihine kadar eğitime devam etmiştir. Bu tarihten sonra beş sınıf halinde ve yabancı dil öğretimi takviye edilmek suretiyle Haydarpaşa’daki yeni binada yerleşen Askerî Tıbbiye’nin bünyesi içinde yer almış ve 1909’da Tıbbiyeler fakülte halinde birleştirildikten sonra kaldırılmıştır.⁶⁶

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’nin askerî salnâmelerde yayınlanan eğitim durumu şu şekildedir.

İlk defa 1871(1287) tarihli Salnâme-i Askerîyede; Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane-i İdâdîsi’ne yer verilmiştir ve okutulan dersler şu şekildedir. Resim, Kitabet, Riyaziye, Hendese, Coğrafya, Lisan, Tarih dersleri okutulmaktadır.3 Kitabet Hocası 1 Kitabet Hocası Muavini,5 Lisan Hocası, 4 Resim Hocası,1 Resim Hocası Muavini, 1 Riyaziye Hocası, 1 Tarih Hocası,1 Coğrafya Hocası İlmiyeden 8 Dâhiliye Zabıtı bulunmaktadır. Hocaların hepsi askerdir ve rütbeleri; Mirliya(okul müdürü), Binbaşı, Kolyemini, Yüzbaşı, Mülazım-ı Evvel ve Mülazım-ı Sani şeklindedir. Resim ve Lisan Dersleri okulun ağırlıklı derslerini oluşturmaktadır.⁶⁷

1895(1311) Tarihli Salnâme-i Askerîye’de Mekteb-i İdâdîye-i Tıbbiye-i Şahane’ye ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Mekteb-i İdâdîye-i Tıbbiye-i Şahane’nin hoca kadrosu, Mekteb-i İdâdîye-i Şahane’de olduğu gibi muallimler ve muallimin muavinleri olarak ikiye ayrılmıştır.

⁶⁵ 1908(1308) Tarihli *Salnâme- i Askerîye*, s.1011–1013

⁶⁶ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir bakış*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara1964, s.63

⁶⁷ 1871(1287) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.492–495

Mülkiyeden gelen hocalar “Mülkiye Muallimleri” başlığı altında, Dâhiliye Zabıtları ayrı bir başlık altında verilmiştir. Sıhhiye ve değişik hizmetlerde bulunan bir sınıfta ayrıca yer almaktadır.

Mekteb-i İdâdîye-i Şahane’de Derslerin Branşlara Göre dağılımı:

1 Ders Nazırı, 3 Riyaziye Muallimi, 1 Riyaziye Muallim Muavini, 3 Resim Muallimi, 2 Resim Muallim Muavini, 1 Tarih Muallimi, 1 Tarih muallim Muavini, 1 Coğrafya Muallim Muavini, 1 Jimnastik Muallimi, 3 Kitabet Muallimi, 3 Kitabet Muallimi Muavini

Mekteb-i İdâdîye-i Tıbbiye-i Şahane’de görevli hocaların rütbeleri; Mirliva, Kaymakam, Binbaşı, Kaymakam, Yüzbaşı, Mülazım-ı Evvel ve Mülazım-ı Sani’dir. Açıklamalar kısmında hocaların kökenleri ile ilgili bilgi verilmemiştir. Müdürün Erkân-ı Harbiye’den geldiği ve Plevne’de madalya aldığı belirtilmiştir.

Mülkiye hocaları Tarih ve Lisan hocalarıdır. Okulda 8 dâhiliye Zabıtı görev yapmaktadır. Dâhiliye zabıtlarının 2’si Kolağası, 3’ü Yüzbaşı, 5’i Mülazım-ı Evvel’dir. Sıhhiye memurları sınıfında 1 Tabip, 1 Eczacı, 1 Cerrah bulunmaktadır ve hepsinin rütbesi kolağasıdır. Değişik hizmetlerde bulunan müstahdem ve zabitanları; hesap ve tahsis memuru, tabur imamı, hastalar azası, esvap emini oluşturmaktadır.⁶⁸

Tıbbiye İdâdîsinin programı 1900 yılına kadar normal idâdî programının aynısı iken, 1900 yılından sonra mesleki eğitime doğru bir geçiş vardır. Tıbbiye-i İdâdîye-i Şahane’nin 1. ve 2. sınıflarına hayvanat ve botanik dersleri konulmuştur. Almanca dersleri ilave edilmiştir. Böylece öğrenciler yüksek öğrenim için gerekli temel biyoloji bilgileri ile birlikte, yabancı dil olarak Almanca’yı öğrenmişlerdir.⁶⁹

d. Taşra Askerî İdâdîleri

Taşra Askerî İdâdîlerine ilk defa 1867 Tarihli Salnâme-i Askerîyede yer verilmiştir.

⁶⁸ 1895(1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 90

⁶⁹ Çam, a.g.e. s90

1867 Tarihli Salnâme-i Askerîyede; Bursa, Edirne, Manastır ve Şam Askerî İdâdîlerine yer verilmiştir. Bu Askerî İdâdîler'de okutulan dersler şu şekildedir: Resim, Farsça, Riyaziye, Lisan, Coğrafya Kozmoğrafya ve Tarım, Arapça dersleridir. Hüsnü Hat dersi Şam ve Manastır Askerî İdâdîlerin'de yer alırken, Bursa ve Edirne Askerî İdâdîsi'nde okutulmamaktadır. Okulda görevli hocaların rütbeleri okul müdürleri binbaşı rütbesinde olmak üzere, Sağkol Ağası, Solkol Ağası, Yüzbaşı, Mülazım-ı Evvel'dir. Medreseden gelen Arapça hocaları dışında diğer hocaların hepsi askerdir.⁷⁰

Daha sonraki yıllarda yayınlanan 1988 tarihli Salnâme-i Askerîyede, askerî idâdîlerin mevcut durumlarında bir değişiklik olmamıştır.⁷¹ 1892 Tarihli Salnâme-i Askerîye'de; Erzurum ve Bağdat Askerî İdâdîleri'nin açıldığı görülmektedir.

Erzurum Mekteb-i İdâdîsinde, 1892 tarihinde okutulan dersler şu şekildedir: Coğrafya, Hendese ve Makine, Jimnastik, Resim, Lisan, Kitabet ve Cebir dersleri okutulmaktadır. İmam, Tabur Kâtibi ve muhasebe memuru da okuldaki diğer görevlilerdir.

Erzurum Mekteb-i İdâdîsi'nde okutulan derslere bakıldığında farklı olarak Cebir ve hendese okutulmaktadır. İki muhasebe memuru ve tabur kâtibi görev yapmaktadır. Ayrıca medrese kökenli hoca bulunmamaktadır. Mülazım-ı Evvel rütbesinde bulunan hoca sayısı da oldukça fazladır.⁷² Bağdat Askerî İdâdîsi'nde; 1892 Tarihli Salnâme-i Askerîye'de şu dersler verilmektedir: Coğrafya, İmla, Cebir, Makine ve Hendese dersleri okutulmaktadır. Ayrıca bir tabur kâtibi ve 2 dâhiliye Zabıtı bulunmaktadır.

Bağdat Mekteb-i İdâdîsi'nde görev yapan bütün hocalar askerdir. Erzurum Mekteb-i İdâdîsi ile aynı tarihte açılmaları nedeniyle ders çeşitlilikleri benzerdir. Fakat Bağdat Mekteb-i İdâdîyesi, ders çeşitliliği ve personel sayısı bakımından fakirdir. Okulda görev yapan en yüksek rütbeli kişi, Müdür Abdülhamit

⁷⁰ 1867(1283) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 484-485

⁷¹ 1888(1304) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 104 -110

⁷² 1892(1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 108

Efendi'dir.(Binbaşı)⁷³ Daha önceki yıllarda açılan Bursa, Manastır, Şam ve Erzurum Askerî İdâdîlerinde büyük bir değişiklik söz konusu değildir.⁷⁴

1895 Tarihli Salnâme-i Askerîyede, Bursa ve Şam Askerî İdâdîsi'nde önemli değişiklikler görülmektedir. İki Askerî İdâdîye'de de Tarih, Hendese, Makine, Kitabet, Jimnastik ve Cebir dersleri okutulmaya başlanılmış, Bursa Mekteb-i İdâdîsinde; muhasebe memuru, tabip, cerrah, eczacı, imam gibi görevlilerde okula dâhil olmuşlardır. Şam ve Bursa Askerî İdâdîleri'nde görevli hocaların rütbeleri, Mirliya, Binbaşı, Kolağası, Yüzbaşı, Alay Emni ve Mülazım-ı Evvel şeklindedir.⁷⁵1895-1908 yılları arasında yayınlanan Salnâme-i Askerîyelerde Edirne, Manastır, Erzurum ve Askerî İdâdîleri mevcut durumlarını korumuştur.⁷⁶ Bağdat Askerî İdadîsi'ne; Resim, Lisan, Tarih, Kitabet dersleri eklenmiştir.⁷⁷

6. Askerî İdâdîlerin Yetiştirdiği Devlet Adamları:

Manastır Askerî İdâdîsi:

Mustafa Kemal ATATÜRK, Kazım ÖZALP, Ahmet İzzet FURGAÇ, Hafız Hakkı PAŞA, Enver PAŞA, Cafer Tayyar EĞİLMEZ, Kazım DİRİK, Ömer NACİ

Kuleli Askerî İdâdîsi:

Ali Rıza PAŞA, Çürüksulu Mahmut PAŞA, Cemil CONK, Ahmet Cemal PAŞA, Fevzi ÇAKMAK, Kazım KARABEKİR, Halil KUT, Recep Peker

Kuleli Tıbbiye Askerî İdâdîsi:

Refik SAYDAM, Mim Kemal ÖKE, Akil Muhtar ÖZDEN, Süreyya Hidayet SERTER

⁷³ 1892(1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.108

⁷⁴ 1892(1308) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.104–110

⁷⁵ 1895(1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.92–94

⁷⁶ 1895(1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s. 92–95

⁷⁷ 1895(1311) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.95 1908(1324) Tarihli *Salnâme-i Askerîye*, s.1013-1020

7.Askerî İdâdîlerin 1891- 1901 Senelerindeki Öğrenci Mevcutları:

1891

	<u>4 ncü Sene</u>	<u>3 ncü Sene</u>	<u>2 nci Sene</u>	<u>1 nci Sene</u>
Harbiye	42 SM (X) ⁷⁸	162-43 SM	217-57 SM	318-17 SM
Kuleli Tıbbiye		115	74	70
Baytar		16	26	52
Bursa		47	55	107
Edirne		46	76	66
Manastır		34	43	47
Erzurum		53	74	77
Şam		33	33	55
Bağdat		15-14 SM	26	34

1897

	<u>4 ncü Sene</u>	<u>3 ncü Sene</u>	<u>2 nci Sene</u>	<u>1 nci Sene</u>
Harbiye	74 SM	359-54 SM	327-27 SM	30-11 SM
Tıbbiye		177	189	236
Kuleli Baytar		19	24	30
Eczacı		--	--	--
Bursa	9 SM	69-10 SM	127-10 SM	131-11 SM
Edirne	30 SM	47-44 SM	63-27 SM	118-7 SM
Manastır	38 SM	59-27 SM	53-51 SM	85-9 SM
Erzurum	9 SM	91-17 SM	74-9 SM	103-4 SM
Şam	6 SM	27-6 SM	38-8 SM	53-4 SM

⁷⁸ SM,Sınıf-ı Mahsus öğrencileri

Kara	6 SM	36-16 SM	91-10 SM	88-1 SM
Bağdat				
Deniz	2 SM	1-1 SM	1-2 SM	1-1 SM

1901

	<u>3 ncü Sene</u>	<u>2 ncü Sene</u>	<u>1 nci Sene</u>
Harbiye	361-85 SM	348-81 SM	418-54 SM
Tıbbiye	163	152	261
Kuleli Baytar	26	--	--
Eczacı	24	--	--
Bursa	77-18 SM	58-22 SM	97-12 SM
Edirne	96-33 SM	112-31 SM	97-18 SM
Manastır	70-44 SM	98-46 SM	83-32 SM
Erzurum	113-22 SM	86-11 SM	147-13 SM
Şam	41-14 SM	44-13 SM	45-14 SM
Kara	86-24 SM	100-26 SM	134-14 SM
Bağdat			
Deniz	4 SM	1-1 SM	1

1891 yılında sadece Harbiye ve Bağdat İdâdîlerinin 173 sınıf-ı mahsus (SM) öğrencisi varken, bu sayı artarak 1901 yılında 632 öğrenciye yükselmiştir.⁷⁹

⁷⁹ Çam, a.g.e. s.92-99

III. BÖLÜM

MODERNLEŞME DÖNEMİNDE AÇILAN İLK ASKERİ YÜKSEK OKULLAR

A - MÜHENDİSHANE-İ BAHR-İ HÜMAYUN

1.Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un Açılması

Tanzimat'tan önce Türkiye'de çağdaş ihtiyaçlara göre kurulup teşkilatlandırılan eğitim kurumlarını, askerî okulların teşkil ettiği görülmektedir. Bunlardan önceki dönemde ordunun ve donanmanın subay ve teknisyen kadrosunu besleyen kaynaklar; kendi bünyeleri içinde tecrübe ve başarıyla sivrilen istidat ve kabiliyetlerine göre tersane, tophane, kılıçhane, tüfekhane, saraçhane gibi büyük imalat yerlerindeki pratik öğretimle yetişen usta ve kalfa sınıfına ait bulunmaktadır. Bu alanda sistemli bir eğitim ihtiyacının ilk defa XVIII. y.y. başlarında hissedildiği görülmektedir.

1730 ihtilalinin sarsıntılarını atlatan devlet, faydalanmaktan artık bir çekinme duymadığı yabancı danışmanlarında yardımıyla Topçu sınıfının teknik bilgi ile yetişmiş astsubay kadrosu için 1734 de Üsküdar'da Toptaşı'nda "Hendesehane" adı altında bir okul açılmıştır ki, bu müessese memleketimizde asker ve sivil mühendis okullarının çekirdeğini ve müspet bilimler öğreten ilk meslek eğitim kurumumuzu teşkil etmektedir. Uzun ömürlü olmadığı ve yeniçerilerden çekinilerek dağıtıldığı

görülen bu okul, sonra 1759 da Kâğıthane civarındaki Karaağaç'ta bir konakta gizli olarak tekrar eğitime başlamıştır.¹

Kaynarca antlaşmasıyla başlayan I.Abdülhamit (1774–1779) devrinde ilk göze çarpan yenileşme hareketi, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun adıyla okulun düzenlenmesidir.²

18 Kasım 1773'te deniz subayı ve mühendisleri yetiştirmek için, Kasımpaşa'da açılan söz konusu okul aynı zamanda kendinden sonrakilere örneklik edecek gerçek anlamda ilk batılı öğretim kurumudur.³ Kırım Savaşı nedeniyle Avrupa'dan getirilen subayların da burada ders vermeleri sağlanmıştır. O zaman ülkede bulunan Fransız subaylar kale mühendisi olduğu için, verdikleri dersler tabyacılık üzerine olmuştur. Fransız subaylar Rusya ve Avusturya'nın baskısı üzerine 1788'de geri çekilmişlerdi.⁴

Osmanlılarda batıya açılan ilk pencere olan bu okula, önceleri okuma yazma bile bilmeyen küçük çocuklar alınırdı. Okulun programı günümüzdeki ilk ve orta öğretim programları düzeyinde idi. Çocuklara önce okuma yazma, Arapça, Farsça, Fransızca öğretilir sonra matematik ve denizcilik bilgileri verilirdi. 1842'lerde okulun kaptan ve subaylarının, 13–16 yaşında olan Kuran'ı okumuş, sülüs yazı yazabilen çocukları alınmaya başladı.⁵

I.Abdülhamit devrinde (1774–1789) mevcut okul binası ihtiyacı karşılamadığı için kuruluşundan beş sene sonra yine tersane bölgesinde bir bina inşa edilerek, okul buraya taşındı.

Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki sorunlar artınca sadrazam Halil Hamit Paşa bu durumu dikkate alarak ordunun teknik alandaki ihtiyaçlarını gidermek için Fransa'dan uzman subaylar getirtmişti. Bu mühendisler kale mühendisi olmakla

¹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir bakış*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s.14

² Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982, s.184–185

³ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul 1977, s.316

⁴ Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi*, (1776–1826), İstanbul 1995, s.24

⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi. Yay.1982, s.98

beraber İstanbul'da bu Mühendishane'den başka bir okul ve örgenci bulunmadığı için burada ders vermek zorunda kalmışlardır.⁶

Osmanlı Devleti'ndeki batılaşma eğilimleri Rusya'nın işine gelmiyordu. Askerî eğitim bakımından kalkınma hamlelerini baltalamak isteyen II. Katherina ile Avusturya işbirliği yaptılar. Avusturya aracılığı ile Fransa'ya başvuran Rusya bu ülkeden uzman subaylarını İstanbul'dan geri çekmesini istedi Fransız hükümeti subayları geri çağırdı, Fransız öğretmenlerin geri gitmesiyle birlikte uygulamalı dersler yarıda kaldı.

Fransız İnkılâbı ile birlikte III. Selim teknik uzmanlar ve subay getirmek için Fransa nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Türk dostluğunu kaybetmek istemeyen Fransa, altı deniz, iki piyade, iki süvari, iki mühendis ve bir de deniz inşaat mühendisi subay göndermekle Türklerin istediğini cevaplandırmıştır. Bu arada Napolyon Bonapart da Osmanlı hizmetinde çalışmak için Fransız hükümetine dilekçe vermişse de başka göreve atandığından gelememiştir.

Osmanlı Devleti Fransız subaylarla yetinmeyerek İsveç'ten Londra'dan da birçok mühendis, subay ve teknisyenler getirmiştir.⁷

2. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ile Berr-i Hümayun'un Birleştirilmesi

1795 tarihinde Mühendishane genişletilmiş, yeni açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayunla birleştirilmiştir. Bir ara iki okulun öğrencileri birçok dersi aynı öğretmenlerden almışlarsa da bu birleşmenin Bahr-i Hümayun aleyhine olduğu varsayımı ile Padişah III. Selim'in emirleri ile okullar tekrar ayrılmıştır.

1796 da okulun inşaiye kısmı açılmış ve böylece Seyr-ü Sefain ve gemi inşaiye kısımları şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım deniz trafiği, güverte ve harita kısmı olup buradan mezun olanlar seyir subayı, levazım subayı ve sonrada baş hoca olmuş, daha sonrada imtihanla kaptan olarak atanmışlardır. İkinci kısım olan

⁶ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, İstanbul 1970, s.25

⁷ Alaaddin Avcı, *Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi*, Ankara., 1965,s.6.

inşaat bölümünden mezun olanlar ise yardımcı hoca, baş kalfa ve tersane mimarlığında görev almışlardır.⁸

1803’de kara ve deniz subayları yetiştiren Mühendishane yönetimleri, dersleri ve öğretim kadrosu itibariyle birleştirilmiştir. Okulun yeni binasında Bahriye mühendisleri hafta da iki gün ders görecektir, diğer günler kendi okullarında olacaklardır.

O dönemde okulda hangi derslerin okutulduğu tam olarak bilinmiyor ise de, o zaman Osmanlı hizmetinde olan Fransız gemi inşa mühendisi Brun da okulun programı üzerinde fikir beyan etmiştir. Buna göre birinci sınıfta: İlm-i Rakam (Hesap), İlm-i Hendese; ikinci sınıfta: Resim ve gemi resimleri; üçüncü sınıfta da tamamen pratik öğretilmeliydi.⁹

3. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun’un Kullandığı Binalar

O sıralarda kaptan-ı derya bulunan küçük Hüseyin Paşa Deniz Mühendishanesinin ayrı bir “Deniz İnşaiye Okulu” haline getirilmesine ve Hasköy Mühendishanesiyle ilgisinin kesilmesine lüzum göstermişti. Tersanede bu yeni okul için gerekli tesisler yaptırılınca 1808’ den Kara Mühendishanesinden ayrı olarak öğretime başlandı. 1821’de okul binası yandığından ve geçici olarak yerleştirildiği bina da maksada yetmediğinden okul, 1827 de Heybeli Ada’ya daha önce yaptırılmış bulunan Bahriye Kışlası’na naklonuldu. Bu sırada Kasımpaşada şimdi deniz hastanesi olan binanın Deniz Harp Okulu olarak inşasına başlanılmış ve 1848 de tamamlanınca okul yine buraya geçirilmişti.400 öğrenci alabilecek şekilde yapılmış bulunan bu okulda Harp Okulu seviyesinde yüksek bir öğretim yapılacaktı. Okulda, Kara Mühendishanesinde olduğu gibi birde basımevi kurulmuştu.¹⁰

⁸ Komisyon, Askerî Okullarda Eğitim, Millî Savunma Bakanlığı yayınları, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi 2000, s.241

⁹ İdris Bostan, “Osmanlı Bahriyesi’nde Modernleşme Hareketleri I-Tersanede Büyük Havuz İnşası (1794–1800),” 150. Yılında Tanzimat, Ankara 1992.s.69–89

¹⁰ Unat a.g.e, s–58

4. Cezayirli Seyit Hasan ve Gelenbevi İsmail Efendi'nin Mühendishane Tarihindeki Önemi

Okulun ilk hocası Cezayirli Seyit Hasan adında Türkçe ve Arapça dışında birkaç batı dilini bilen, usta bir denizciydi.¹¹

Adnan Adıvar okulda görev yapan Cezayirli Seyit Hasan ve Gelenbevi İsmail Efendi hakkında şu bilgileri aktarıyor:

Cezayirli Seyit Hasan, Hindistan'ı ve hatta Amerika'yı görmüş iyi bir kaptan olarak, denizcilik aletleri için İngilizlerin en ileride olduğunu ifade ediyor. Haritaların en almasını da Fransızların yaptığını söylemiştir.

Profesör Seyit Osman Efendi Cezayirli Hasan Paşa'nın ölümünden sonra okulun kapatılmaması için söz aldıktan sonra öğretmenliği kabul etmiş gerçekte okulun masrafları , tahsisatı irade-i seniye ile onaylanmıştır.

Eski usul Türk matematikçilerinin sonu olan Gelenbevi İsmail Efendi'nin bu okulda hocalık ettiği de kesin olarak bilinmektedir. İsmail Efendi'nin hayatının sonuna doğru Hisab ül Kusur kitabıyla matematikteki kudret ve şöhretini ispat etmiş olduğunu Salih Zeki Bey Asar-ı Bakiyesinde överek yazar. Bu zatın eski fizik ve mantığa dair eserleri de vardır. Bu hocanın trigonometrik çizgilerin çözümleri üzerine, Adla-i Müsellesat adıyla meşhur olan eseri 1220 de basılmış olduğu gibi eski felsefeden Celal'e yazdığı haşiyesi medrese uleması arasında ilmine kuvvetli bir kanıt teşkil etmiştir.

Gelenbevi'nin bir de logaritma üzerine 1203 de kaleme aldığı “Şehr-i Cedavil-ül Ensab” adlı bir eseri vardır ki bu eser dolayısıyla İsmail Efendi logaritmayı yeniden icat etmiş gibi görünmekteyse de bunun doğru olmadığı eserin adından da anlaşılmaktadır.¹²

¹¹ Ergin a.g.e c2 s-316

¹² Adıvar a.g.e. s-185

5. Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'un 1850–1910 Yılları Arasındaki Durumu:

Her sene imtihan yapılması esasına gidilerek dört sınıflık bir yüksek okul durumuna sokulan okulda ayrıca hazırlayıcı (idâdî) sınıfların da açılması gerekmiş ve böylece Kara Harp Okulu için ordu merkezlerinde yapıldığı gibi Deniz Harp Okulu bünyesi içinde 1852 de bir “Deniz İdâdîsi” kurulmuş ve 1864 de deniz kurmay subaylarını hazırlayacak özel bir sınıfta açılmıştır. İdâdî sınıfları 1865 de diğer askerî idâdî sınıfları gibi bir müddet Galatasaray’da birleştirilmiş ise de 1868 de tekrar Heybeli Ada’da yeniden açılmış ve Meşrutiyet Dönemi ıslahatına kadar Deniz Harp Okulu’nun lise seviyesinde sistemli bir öğrenim veren kaynağı olarak devam etmiştir.

Bu süre içinde okul, dördü idâdî, ikisi karada, ikisi denizde ve talim gemisinde olmak üzere dört subay sınıfından kurulmuş bulunuyordu, 1875 de Askerî Rüşdiyeler kurulduğu zaman Bahriye Nezareti de Kasımpaşa da yaptırdığı bir binada bir deniz rüşdiyesi açtığı gibi “Müptedi Sınıfı” adı altında Heybeli Ada’daki deniz subaylarının çocukları için okul bünyesi içinde rüşdiye sınıfları kurulmuştu. Okulun programları gözden geçirilmiş denizcilikle ilgili esas konular müstakil dersler haline sokulmuş İngiltere’den getirilen uzman öğretmenlerden geniş ölçüde faydalanılmaya çalışılmış, bir kısım mezunların yabancı memleketlerin donanmalarında ve deniz öğretim kurumlarında bilgi ve görgülerini arttıracak tedbirler alınmıştır..

Meşrutiyet devrinde Bahriye Mektebi program ve teşkilatı da yeni bir safhaya intikal etmiş, İngiliz Bahriye Mektebi programları ve eğitim sistemi esas alınarak, okuldaki öğrenim süresi altı yıldan dörde indirilmiş, güverte ve makine öğrencileri birlikte yetişmek üzere idâdî ve subay sınıfları birleştirilmiş, okul gemisinde bir senelik stajla donanmada tesis edilen seyri sefain, topçuluk, torpidoculuk ve çarkçılık okullarında ki öğrenimle birlikte sekiz yıllık bir öğretimden sonra subay çıkması usul tutulmuştur.¹³

İkinci Meşrutiyet’in başlangıcında Bahriye İdâdîsi lağvedilerek bu okula sivil idâdî mezunlarının sınavla alınmalarına karar verildi. Hatta gayr-i Müslimlerin de sınavlara girebilecekleri belirtildi.

¹³ Unat, a.g.e. s-61

Esas büyük ıslah çalışmalarına 1910 yılı başlarında girişildi. Burada tensikat yapmak için Bahriye Dairesi'nde özel bir komisyon kuruldu. Bahriye Nazırı gazetelere verdiği bir beyanatta okulun adı ve öğrencilerin kollarındaki kırmızı şeritten başka okulun diğer özelliklerinin tamamen sivil okullara benzediğinden yakınıyordu. Okulu ıslah ederken İngiltere usulünün kabul edildiğini belirtiyordu. Zaten okul Amiral Williams ve diğer İngiliz deniz subaylarının ellerinde idi. Bahriye Nazırı 16 Şubat 1910 da okul programının ıslah edilip uygulamaya başlandığını bildiriyordu. Okulun öğretim süresi aşağı yukarı sekiz yıl idi. İlk dört yıl okulda, son dört yıl da denizde, okul gemisinde geçiyordu. Okulun mekanik, Kimya, Elektrik ve gemicilik dersleri için fabrika ve dökümhaneleri vardı. Okulda ana uygulamalı derslerin yanı sıra kürek, yelken ve yüzme talimleri de vardı. Islah çalışmaları 1908 de İngiltere'den getirtilen iki muallimin yardımıyla yapılmıştı.

Okul yeni ders programının uygulamasına 20 öğrenci ile başladı. Başta “Talebe Namzedi” olarak 30 kişi alınacak bunlara her yıl Hesap, Cebir, Hendese, İngilizce, Coğrafya, Tarih ve Lisan-ı Osmanî dersleri gösterilecek, yıl sonunda bunlarla beraber dışardan başvuranların da katıldığı bir sınav yapılacak ve en iyi 20 kişi okulun birinci sınıfına kaydolacaklardı.¹⁴

Öğrenciler okul gemisindeki öğretimlerini bitirdikten sonra donanmada kurulan Seyr-i sefain, Topçuluk, Torpido ve Çarkçılık mekteplerinde sekiz aylık bir kurs görmeye mecbur tutuluyorlardı.¹⁵

1911 yılından itibaren de okulun çeşitli kısımlarından ayrılacak öğrencilerden makine ve inşaat mühendisleri ve levazımcılar yetiştirme programları uygulanmaya başlandı.¹⁶

Bahriye mektebinde verimi anlamak için verdiği mezunlara bakılacak olursa

Bahriye mektebi mezunları

Sınıf	1909	1912	1914
-------	------	------	------

¹⁴ Mustafa Ergün, II. Meşrutiyet Dönemi (1908–1914)de Askerî Eğitim Kurumları ve Harbiye, *Türk Tarihinde Harbiye*, KHO Basımevi, Ankara 1999,s.96

¹⁵ Zabitan-ı Bahriyenin Umumu Kurslarına Dair Mütedir Nizamname, *Düstur* ikinci tertip c.V.s.787–792

¹⁶ Unat, a.g.e, s–61–62

Güverte Mühendisi	29	48	
İnşaiye Mühendisi	2	-	-
Çarkçı Mülazım-1 Evvel	2	23	-
Makine Mühendisi	2	-	19

Çarkçı mülazım-1 evvelleri öğretim süresi beş yıl olan çarkçı Ameliyat Mektebinde çıkıyorlardı.¹⁷

¹⁷ Ergün a.g.m, s.97

B- MÜHENDİSHANE-İ BERR-İ HÜMAYUN

1. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Açılması

Topçu subayı yetiştirmek üzere, 1734 yılında Üsküdar da “Humbarahane ve Hendesehane” adı altında bir okul açılmış fakat altı yıl sonra 1740 yılında yeniçerilerin ayaklanmalarından korkularak kapatılmıştı. Okulda, okuma yazma, matematik, geometri ve din dersleri verilmekte idi. 1769 yılında (III. Mustafa döneminde) Koca Ragıp Paşa'nın gayret ve Boran De Tott'un yardımı ile Haliç Kabağağaç'ta yeniden açılan okul, III. Selim dönemine kadar sönük bir şekilde öğretimine devam etmiştir.

III. Selim eğitim konusundaki bir dizi düzenlemeleri sırasında, Fransa ve İsviçre'den öğretmen, mühendis ve subaylar getirtmiştir. Bunlardan yararlanılarak Eyüp'teki Bahriye yazlığında “Mühendishane-i Sultanî” adı ile yeni bir okul açılmıştır (1790).¹⁸

Askerî Kara Okulu olan bu kurum daha çok topçu ve İstihkâm Okulu niteliğinde idi, 1795 de okula 50'si lağımçı (istihkâm) ve 30'u humbaracı (topçu) ocağından olmak üzere toplam 80 öğrencinin alındığını belirtmektedir.¹⁹

2. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Kurulduğu Yıllardaki Eğitim ve Öğretim Durumu

Başlangıçta kısmen Bahriye mühendishanesiyle birleşik olarak dört sınıf halinde, maaş ve tayinatları devletçe sağlanan, 40 mevcutla teşkil edilen bu okul, 1210 kanunnamesi denilen 1796 tarihli fermanda sınıf sınıf ayrılarak, temel bilgilerden başlayarak hendese, coğrafya, müsellesat, cebir, tahtit-i arazi, tarih-i harp

¹⁸ İsmail Kurtcephe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, K.H.O. Basımevi, Ankara 1991, s.31

¹⁹ Ergin, a.g.e. c.II, s-329-331

fenn-i mahrutiyet, temami ve tefazuli hesap, cerr-i eskol, ilmi heyet, fenn-i remy, fenn-i lağım talim nazariyatı ve istihkâm dersleri göstermek ve haftada bir gün arazi üzerinde uygulamalar yaptırmak suretiyle öğrencilerini belli bir öğretim süresine bağlı olmaksızın mühendislik ve mimarlık işlerinde çalıştıracak kabiliyette yetiştirmek gayesiyle kurulmuş bulunuyordu. Mülazım (hazırlayıcı) sınıfları talebesi sayılmak üzere dışardan isteyenler de okula devam edebileceklerdi. Öğrencilere Arapça, Fransızca dersleri de verilecekti. Yetiştirilecek mühendislerin; yeteneklerini, devlete olan sadakatlerini ve tahsillerini tamamlamaları halinde, Arabacı başı ve Topçu başı ve bazen rütbesini terfi ile Levent ve Üsküdar kışlalarındaki ortalara (Nizam-ı Cedit taburlarına), Başbuğ ve Ağa olarak atanmaları ” düşünülmüştü. Kurulan sisteme göre, öğrenciler üst sınıflarda yer açıldıkça imtihanla yükselecekler, son sınıf sayılan birinci sınıfın başarılı öğrencileri de boşalan kalfalıklara yine imtihan vererek tayin edilmek suretiyle öğretmen yardımcısı olabileceklerdi. Müessese ve Nazırın idaresine verilmiş son sınıfın dersleriyle görevli baş hoca, hayat kaydı şartıyla tayin olunan dört kişilik öğretim kurulunun başı tanınmıştı. Tophane Dökücü Başlığı, Su Nazırlığı ve Mimarbaşılık gibi harp endüstrisi ve bayındırlık işleriyle görevli kuruluşlarda Mühendishane Nazırına bağlanmış ve öğrencilerle kalfaların ve hatta hocaların gerektiği ve bu kuruluşların işlerinde geçici veya devamlıca çalışmaları ve bazen büyük inşaat, istihkâm ve yol işlerini yapmak, haritalar çizmek için gruplar teşkil ederek, işi tamamlayıncaya kadar çalışıp sonra yine mühendishaneye dönüp derslerine ve tatbikatlarına devam etmeleri yolu tutulmuştu. ²⁰

Üsküdar da bir ikinci matbaa kurularak, yönetimi okulun baş hocasına verilmiştir.²¹

²⁰ Unat, a.g.e. s. 58

²¹ Adıvar, a.g.e. s.188

3. Baş Hoca İşhak Efendi'nin Mühendishane Tarihindeki Önemi

Baş hocaların en ünlüsü İşhak Efendi'dir. İşhak Efendi hem bilim, hem de düşünce tarihimizde pek önemli bir yer işgal etmektedir. Modern matematiğe dair en esaslı öğretim ve yayınları olan İşhak Hoca, Divan tercümanlığından yetişmiş Arapça, Farsçadan başka Rumca ve Fransızca öğrenmiş ve Batı matematiğinin bütün dallarına nüfuz ederek, askerî öğretimün muvaffak olduğu konulara dair geniş ölçüde yayınlar yapmıştır.²² Hoca İşhak Efendi'nin Matematik ve tabii ilimlere ilişkin dört ciltlik "Mecmua-i Ulum-i Riyaziye" adında bir eseri vardır. Bu eser Osmanlı ülkesine ilk kez Avrupa'nın yüksek matematiğini, modern fiziğini kısmen soktuğu için önem taşır. Bu bilimlerin o günkü Türkçe terminolojisini de Hoca İşhak Efendi yapmıştır.²³

a. Hoca İşhak Efendi Döneminde Mühendishane'de Okutulan Dersler

Sınıflara göre okutulan dersler:

Dördüncü sınıf: Resim, Umur-u Erkân, Arapça, Hendese, Hesap, Fransızca

Üçüncü sınıf: Hesap, Hendese, Coğrafya, Arapça, Fransızca

İkinci sınıf: Coğrafya, Trigonometri, Cebir, Kuran, Topografya, Harp Tarihi

Birinci sınıf: Hendese, Cebir, Kozmografya, Resim, Lağım, İstihkâmcılık ve Askerî Talim²⁴

²² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966 s.26

²³ Akyüz, a.g.e. s.99

²⁴ Mehmet Esat, *Mirat-ı Mühendishane-i Berr-i Hümayun*, İst 1312 s.8

4. Mühendishanelerin birbirinden ayrılmasından sonra Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Durumu ve Eğitim Faaliyetleri

1808 de Deniz ve Kara Mühendishaneleri birbirinden kesin olarak ayrıldıktan sonra, kırk kişilik kadro yüze çıkartılmış ve yeniçeri ocağının lağvından sonra yeni kurulan, Asakir-i Mansure taburlarında Erkân-ı Harbiye vazifesini ifa etmek üzere görevlendirilen mezunlarına “Mansure Mühendisi” ünvanı verilmiştir. Okulun yetiştirdiği mühendisler de, Mimar Ağa'nın maiyetinde devlete ait inşaat işlerinde veya kadastro anlaşmazlıkları hal ve fasl etmek, şehrin imarıyla ilişkin konularda keşif ve projeler hazırlamak hususlarında çalışmakta idiler.

Böylece, Mühendishane'nin ilk safhada; hoca, kalfa ve öğrencilerden oluşan bir kadro halinde ve memleketin ilgili kuruluşlarıyla devamlı bir işbirliği yapmak suretiyle okulda derslerle teorik, devlet merkezinde veya memleketin herhangi bir yerinde inşaat, tamirat veya keşif işlerinde pratik mesaiye yardımcı yahut mühendis veya mimar olarak katılmalarını sağlamak yoluyla da pratik öğretim yapan, ehliyet sahibi mezunlarına birinci sınıftan belge almak suretiyle mühendislik paye ve yetkisi veren ve onlara derece derece askerî rütbelerle okul öğretim kadrosunda veya ordu kuruluşlarında yükselten, özetle öğrencisini iş başında yetiştirip olgunlaştıran bir eğitim kurumu olduğu görülmektedir.²⁵

Padişah II. Mahmud döneminde, okul ve ilgili düzenleme ve geliştirme faaliyetleri arttırılmış hatta İngiltere'ye iki öğretmen ve 10 öğrenci gönderilmiştir. 1848 yılında çıkarılan bir nizamnamede, okuldaki hocaların derslerini güzel bir şekilde anlatmaları, çok önemli engeller hariç derslerini terk etmemeleri, soru soran ya da müşkülü bulunan öğrencilere ders dışında, mütalaa sırasında yardımcı olmaları konusunda ihtiva eden emirler verilmiştir.²⁶

1848'e kadar gündüzlü olan ve öğrencileri aldıkları tayinat ve ödenekle geçinen bu okulun başlıca gayesinin ordunun muhtaç bulunduğu topçu subayını yetiştirmek olduğu ve bunun için Harbiye'deki Topçuluk öğretiminden vazgeçilerek, Mühendishane'nin yatılı bir Topçu Harp Okulu halinde teşkilatlanması icap ettiği

²⁵ Unat, a.g.e. s. 59

²⁶ Askerî Okullarda Eğitim, a.g.e. s.243

gerekçesiyle ‘Harbiye Mektebi’ne benzer bir bünye ile yatılı olmak üzere ve idâdî sınıfları da açılmak suretiyle genişletilip düzenlendiği ve harbiye sınıflarının ikinci sınıfının müşterek olması, son iki sınıfta öğrenciler topçuluk veya mimarlık kollarına ayrılmış olarak yetiştirilmek üzere tamamen askerî bir okul haline sokulduğu ve öğretim kadrosunun İngiltere’den, Almanya’dan getirtilen uzmanlarla kuvvetlendirildiği görülmektedir.²⁷

Mühendishane’yi bitirenler, topçu ve istihkâm subaylar; sınıf birincisinden başlayarak aşağıya doğru, o yıl saptanan gereksinmeye göre. Öndekiler ‘Erkân-ı Harbiye’ sınıfına, sonrakiler ‘Mümtaz’ sınıfına ayrılmıştır. Mümtaz sınıfına ayrılanlar üç yıl daha okuduktan sonra, mümtaz yüzbaşı olarak mezun olup, özellikle fabrikalarda görevlendirilmişlerdir. Dört sınıfı olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun’dan da üçüncü sınıfı bitirenler teğmen, dördüncü sınıfı bitirerek mezun olanlar ise üsteğmen olmuşlardı.

Fenni bir sınıf olan topçu ve istihkâm subaylarının iyi yetişmesi ve mesleklerine ait yeni buluşlarda bulunabilmesi için öğrencilerin seçilerek alınması kararlaştırılmış; bu maksatla çıkarılan 1879 tarihli emirnamede, ordu merkezlerinde bulunan idâdî okulları öğrencilerinin üçüncü sınıf sonunda, Harp Okuluna gönderilmeleri sırasında, arzu edenler ayrılarak, gönüllü bulunmadığı takdirde birinciden başlamak üzere kura çekilmek suretiyle toplam 30 öğrencinin Mühendishane-i Berr-i Hümayun’a gönderilmeleri istenmiştir.²⁸

Kara Kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu subayı yetiştirmek için, modern anlamda kurulmuş olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Tanzimat’tan sonra da eğitime farklı binalarda, değişik isimlerle devam etmiştir. Söz konusu okul Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etmiştir.²⁹

²⁷ Unat, a.g.e. s.59

²⁸ Askerî Okullarda Eğitim, a.g.e. s. 243

²⁹ Ülken, a.g.e. s.27

IV. BÖLÜM

1840 – 1908 YILLARI ARASINDA AÇILAN ASKERÎ TEKNİK VE YÜKSEK OKULLAR

A- MEKTEB-İ TIBBİYE-İ ŞAHANE

1. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Açılışı

Batı tarzında Türkiye'de kurulan Mühendishane-i Bahr-ı ve Berr-i Hümayunlardan sonra üçüncü okul, 'Mekteb-i Tıbbiye'dir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda hekimler medreseden yetişmekteydi. Okula dayalı ilk tıp öğrenimi, Sahn-ı Süleymaniye Medresesinde başlamıştır. Ancak XVIII. y.y.'da medreselerin yozlaşmaya başlaması, tıp öğrenimini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra orduda hekimlik yapanların birçoğu gayr-i Müslim kişilerdi. O zamanda bu durum bir hayli sakıncalı görülüyordu. Hem bu sakıncayı gidermek, hem de yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna hekim yetiştirmek amacıyla 1826 da İstanbul da Beyazıt civarında Acemioğlu Meydanı Tulumbacıbaşı konağında dört sınıflı bir Tıbbiye Okulu açılmıştır.¹

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane olarak adlandırılan Askerî Tıbbiye, 14 Mart 1827 tarihinde "Tıbhane-i Amire"adı ile kurulmuştur.²

Okul, 1838'de Otlukçu Kışlası'ndan bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu "Saray-ı Mualla"ya taşınmıştır. Bu suretle kurulan Tıbbiye'de eğitim altı

¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966 s.27

² Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, c.II, İstanbul 1976, s.41

yıl olmuştur. Eski Tıbhane’de öğretilen Arapça ve Akaid derslerinin yerine bir kısım klinik dersler okutulacaktı.³

Tıbbiyenin ilk ders nazırı II Mahmut’un Hekimbaşısı Mustafa Behçet Efendidir. Yüksek okulun derslerinden çoğunu kendi başına okutmaktaydı. Bir kısım dersleri de kardeşi Abdülhak Molla, baş müneccim Osman Saib Efendi, Hekim Stefenaki ve Bagas Efendiler okutuyorlardı. Bu okula girmek isteyenler, hiçbir sınava tabi tutulmuyorlardı. Taassup yüzünden Anatomi derslerinde kavra yerine resim veya alçı modeller kullanılıyordu.⁴

2.Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de Okutulan Dersler:

1839 yılı Mekteb-i Tıbbiye için önemli bir dönüm noktasıdır. 3 Kasım 1839’da Tanzimat’ın ilanı, Osmanlı Devleti teşkilatında da önemli değişiklikler yapmıştı. Mekteb-i Tıbbiye Fransızca eğitime geçti ve eğitim programı yeniden düzenlendi:

Birinci sene; Fransızca, gramer, alfabe, yazı (kaligrafi)

İkinci sene; Fransızca, gramer, edebiyat, telemak , coğrafya, matematik, resim

Üçüncü sene; fizik, kimya, nebatat (botanik)

Dördüncü sene; anatomi, fizyoloji, jeoloji

Beşinci sene; Müfredat-ı tıp, genel iç ve dış hastalıkları, doğum bilgisi ve hijyen

Altıncı sene; iç-dış hastalıkları ve klinik dersleri okutulmuştur.⁵

³ Rıza Tahsin, *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, c. I-II, Eklerle yayımlayan: Aykut Kazancıgil, İstanbul 1991, s.3-24

⁴ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c.II, İstanbul 1977, s.346

⁵ Tahsin, a. g.e. s.3-24

3. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi

1841 yılından itibaren okula Hıristiyan azınlıklara mensup gençlerin de öğrenci olarak kabulüne başlanmıştır. 1847'de Fakülte mezunlarından beş kişi mezuniyet imtihanlarını vermek ve staj görmek üzere Viyana Tıp Fakültesine gönderilmiş ve başarılı bir imtihanla orada doktor ünvanını almışlar ve böylece İstanbul Tıbbiyesi'nin, Avrupa Tıp Fakülteleriyle eşitliğini tanıtmışlardır. İlk mezunlarının bir kısmının yüzbaşılıktan albaylığa kadar muhtelif askerî rütbelerle, görevlendirilmek suretiyle devlet hizmetine alınmaları, her ne kadar iç düzeni bakımından okul askerî bir yönetime tabi tutulmakta idiyse de, başlangıçta tamamen askerî bir kurul özelliği göstermemektedir. Özellikle Mülkiye Tıbbiyesi kurulduktan sonra tamamen askerleştirilerek bütün mezunların önceleri kolağası, daha sonraları yüzbaşı rütbesiyle ordu ve donanmaya katıldıkları görülmektedir. Askerî Tıbbiye Okulu öğrencilerine Harp Okulu öğrencileri gibi izin günlerinde okul dışında ve törenlerde kılıç takmışlardır. 1864 de Padişah tarafından öğrencilere birer kılıç hediye edilmiştir.⁶

4. Tıbbiye-i Şahane'de Eğitim Süresi:

1838 kuruluşunda okulun beş meslek, dördü idâdî olmak üzere dokuz yıllık bir öğrenim süresi vardı. Eczacı ve cerrah olacaklar için üç yıllık bir meslek öğrenimi yeterli görülmüştü. Öğrenciler biri idâdî sınıfları sonunda bakalarya, üçü meslek sınıfları sırasında doktora ve biri de okuldan çıkarken tez (diploma) imtihanı adı altında olmak üzere beş sınav geçirmekle ödevli bulunuyorlardı. 1845 de idâdî sınıfları umûmî askerî idâdîler kurulurken, 'Mekteb-i İdâdî-i Tıbbi' adı altında ayrı bir okul haline getirilmiş ve dördü mahreç ve ihtiyat (Rüşdiye) dördü idâdî (lise) olmak üzere sekiz sınıf halinde teşkilatlandırılmışlardı. Sonradan Rüşdiye sınıfları kaldırılmış, idâdî sınıfları da önce ikiye indirilmiş, bir süre sonra üçe çıkarılmış ve Çengelköy'ünde ayrı bir binada 1903 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihten sonra

⁶ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir bakış*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 63-64

beş sınıf halinde ve yabancı dil öğretimi takviye edilmek suretiyle Haydarpaşa'daki yeni binada yerleşen Askerî Tıbbiyenin bünyesi içinde yer almış ve 1909 da Tıbbiyeler fakülte halinde birleştirildikten sonra kaldırılmıştır.⁷

5. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Kullandığı Binalar

1847 de taksim civarında okul için yeni bir binanın da yapımına başlanmıştı. 1849 da Galatasaray'daki binanın tamamen yanması üzerine, okul yeni binası tamamlanıncaya kadar geçici olarak Halıcıoğlu'nda Kumbarahane kışlasına yerleştirildi. Bir süre burada ve bir senede Hasköy'de kalan okul 1865 de Topkapı Sarayı içinde Demir kapı bulunan Taşkışla'ya naklolundu.⁸ Galatasaray da yanan binanın yeniden yapılması bitince 1873 de tekrar buraya taşındı ise de,1876 da bu bina Mekteb-i Sultanî ile onun içinde açılan Darü'l Fünun-ı Sultanîye tahsis edildiğinden tekrar İstanbul'da Demirkapı'daki Taşkışla'ya, önceden bulunduğu yere götürüldü.⁹

6.Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de Eğitim Faaliyetleri

1843 de okul tarafından, İstanbul halkının müesseseden faydalanması için Beyazıt da Sirmakeş Hanı karşısında gece gündüz açık bulunan ve Tıbbiye hocaları tarafından nöbetle hasta kabul edilen bir muayene yeri kurulmak suretiyle, Tıbbiyenin şehrin sağlık hayatına hizmette bulunması da sağlanmış ve sonradan 1871 de bu muayene yerlerinin İstanbul 'un muhtelif semtlerinde olmak üzere sayısının beşe kadar çıkartıldığı görülmüştür. 1846'da okulda aşçılık için özel bir sınıf teşkil edilerek çiçek salgınına karşı memlekette geniş bir savaşa girişildiği gibi 1847'de İstanbul da ebelik edecek kadınlar için haftada bir gün öğretim yapmak üzere diğer

⁷ Unat, a.g.e. s.63-64

⁸ Nil sarı, " Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ve Tıp Dilinin Türkçeleşmesi Akımı" *Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri*, İstanbul 1987,s.121-142

⁹ Unat, a.g.e. s.63-64

bir özel sınıf kurulmuş ve böylece memlekette ilk defa genç Müslüman kızların erkek öğretmenlerden ders görmeleri çıkışı açılmıştır.

1851 de Tıbbiyenin mesleki öğrenim süresi altı seneye çıkarılmış ve okulun programına “Tarihi Umûmî-i Felsefe “ dersi konularak Fransızca takrir yapan bir İngiliz öğretmene bu ders verilmiş fakat birkaç sene sonra bu dersin programdan çıkarıldığı görülmüştür.¹⁰

1852’de Mektep-i Tıbbiye nezaretine getirilen Cemaleddin Efendi 1855’te bir mümtaz sınıf oluşturmuş ve onlara Türkçe, Arapça, Farsça eğitim yaptırmıştır. Kıırlı Aziz, Hüseyin Remzi Hüseyin Sabri, Vahit, Nedim ve servet adlı talebeler bir araya gelerek okul dışında tıp eğitiminin Türkçeleştirilmesine çalışmaya başlamışlardır. 1865’te Hekimbaşı Salih Efendi mektep nazırı olunca bu çalışmalarını teşvik için eğitimi Türkçeleştirmek amacıyla ”Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye” 1866’da kuruldu.¹¹ Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye de 1867’de Türkçe ders verme amacıyla kuruldu.¹² 1870’de Hüseyin Avni paşa’nın seraskerliliği sırasında “Dar-i Şura-i Askerî” askerî tıbbiyedeki dersleri de Türkçeleştirerek bu evreye son vermiş oldu.¹³

II. Mahmut, Tıbbiyenin Galatasaray’daki açılışında verdiği söylevde, derslerin Fransızca olmasının zaruretine temas ederken, ileride bu işin Türkçe olarak yapılmasının önemini ve lüzumunu belirtmiş ve bu anlayışta olanlar bunun gerçekleştirilmesini bir amaç bellemişlerdir.¹⁴

7. Şanizade Atallah Efendi’nin Tıp Tarihindeki Önemi:

II. Mahmut zamanında yetişmiş gerçekten modern bir hekim olan Şanizade Atallah Efendi’nin tıp tarihinde önemli bir yeri vardır.

¹⁰ Unat, a.g.e. 63–64

¹¹ Ekrem Kadri Unat- Mustafa Samastı, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*, İstanbul 1990 s.2–3

¹² Ayten Altıntaş, ” Mülki Tıbbiye’nin Kuruluşu”, *Tarih ve Toplum*, Nisan 1999, c.XXXI, sayı 184, s. 12–18

¹³ İlhan Tekeli- *Selim İlkin, Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, T.T.K. Ankara 1999, s.133

¹⁴ Unat, a.g.e. s. 63–64

Adnan Adıvar, Şanizade Ataullah Efendi hakkında şu bilgileri vermektedir.

1235 yılında Matbaa-i Amire de basılan “Miyarü’l-e Tıbbı adındaki eserini, Viyanalı Profesör Stork’un kitabından tercüme ettiğini ön sözde söyler. Hekimlerin elinde her gün işe yarayacak, hastalıklar ve tedavilerine dair bir eser olan bu kitabın iyi anlaşılması için anatomi ve fizyolojik kitabına da ihtiyaç olduğunu takdir eden Şanizade, bundan sonra “Mir’at ül ebdan fi tehrih-ülaza-il insan” adıyla, bir eser daha kaleme almış ve o da aynı cilt içinde, II. Mahmut’un emriyle, Matbaa-i Amire de basılmıştır. Şanizade Ataullah, eski tıpla yeni tıp arasındaki zincirin bir halkasını teşkil etmekten fazla bir şey yaparak doğrudan doğruya yeni bir tıba geçmiştir.¹⁵

8. Tıp Eğitiminin Türkçeleştirilmesi

2 Ocak 1867 yılında Askerî Tıbbiye’nin açılışından 40 sene sonra Türkçe tıp eğitimi yapacak sivil tıp okulu “Mülki Tıbbiye” açılmıştı. Bu okul Sultan Abdülaziz’in iradesi ile Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’nin içinde ufak bir dersane olarak kurulmuştu.

Eğitimin yabancı dilde yapılması, eğitim kadrosunun ve önemli sağlık müesseselerinin yabancıların eline geçmesine yol açtığı gibi, derslerden de çok az öğrencinin yararlanmasına neden olmuştur. Bu durumun düzeltilmesi için herşeyden önce Türkçe eğitimin gerekli olduğuna inanılmıştır.¹⁶

II. Mahmut döneminde Arapça ve Farsça öğrenen gençlerde, tıp terimlerinin Türkçeleştirilmesi ve tıp kitaplarının dilimize çevrilmesi davasının öncüleri oldular.¹⁷ Türk olmayan bir kısım hocaların tepkisine ve baltalamasına rağmen dava benimsendi ve 1865 de bu konuda alınan kararın uygulanmasına başlandı. Askerî tıbbiye mezunları ordu ve donanma teşkilatında görevlendirildiklerinden, gelişen sivil hastanelerde diğer sağlık hizmetleri ve serbest hayatın gerektirdiği tabipleri yetiştirecek ikinci bir kaynağa duyulan ihtiyaç, ”Tıbbiye-i Mülkiye” sınıflarının ilk

¹⁵ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982, s. 194–195

¹⁶ Sarı, a.g.e. s.121–142

¹⁷ Özbay,a.g.e.,s.61-62

önce askerî Tıbbiye için de açılmasını gerektirmiş ve burada öğretimin Türkçe yapılmasına başlanmıştır.¹⁸

1870 de birinci sınıftan başlamak üzere ve her yıl Türkçe ders ağırlığı artırılarak bunun Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de uygulanmasına başlanmıştır.

9. 1872- 1909 Yılları Arasında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de Yapılan Değişiklikler:

Kuruluşundan beri Harbiye mektebinde bulunan Askerî veteriner sınıfları da 1872–1888 yılları arasında Askerî Tıbbiye’ye nakledilerek beşeri ve hayvani tıbbın her iki kolunda bir arada öğretimi sağlanmak istendi ise de sonradan veteriner sınıfları tekrar Mekteb-i Harbiye’ye iade olunmuştur.¹⁹

1909 yılına kadar böyle devam eden öğretim, bu yıldan sonra Askerî tebabet ve askerî eğitime yöneldi, bu arada sivil Tıbbiyenin ıslah çalışmaları sırasında her iki Tıp okulunu “Dar’ül Fünun’un tıp şubesi” adı altında birleştirme çalışmaları yapıldı. Çünkü ikisi de hemen hemen aynı programı uyguluyorlar, bazı hocalar her iki okulda da ders verip para alıyorlardı. Askerî tıbbiye 250–300 öğrenci alırken, sivil tıbbiye 2000–3000 öğrenci alıyordu. Birleştirme çalışmaları iki okulun öğretim heyetlerince yürütüldü. Birleştirme kararını bunlar aldılar. Bundan sonra öğretmenlerin tensikatı ve fakülte binasının seçimi hususu konusunda tartışmalar oldu.²⁰ 14 Şubat 1910’da kabul edilen “Mekteb-i Tıbbiye-i Askerîye’nin Talimatı Dâhiliyesi”²¹ ile okulun öğretimi Tıp fakültesine bırakılıyordu. İdaresi gene Harbiye Nezaretine ait idi ve ayrı bir idari bir mekanizmaya sahipti. Öğrenciler ders, serriyat (klinik) ve laboratuarlarda sivil öğrencilerle beraber bulunuyorlardı. Sınavlar ve doktorlar, fakülte yönetmenliğine göre yapılıyor, ancak Askerî öğrencilere verilen Askerî ve sıhhi konferanslarında ayrıca özel sınavı yapılıyordu. Silah eğitimi de

¹⁸ E. K.Unat- Samastı, a.g. e.s.2–3

¹⁹ Unat, a.g.e. s. 63–64

²⁰ Mustafa Ergün, “ II. Meşrutiyet Dönemi (1908–1914)de Askerî Eğitim Kurumları ve Harbiye”, *Türk Tarihinde Harbiye*, KHO Basımevi, Ankara 1999, s. 94

²¹ *Düstur*, ikinci tertip, Cilt II. s.89–107

yaptırılıyordu. Bu yönetmeliğe göre her yıl yarışma sınavlarıyla en çok 60 öğrenci alınacaktı. Öğrenciler içerde ve dışarıda sıkı bir askerî disiplin altında olacaktardı.²²

Kurulduğu tarihten itibaren, sık sık isim, bina ve program değişiklikleri ile ordu ve mülkiyeye bağlı hekim yetiştirmeye devam eden Mekteb-i Tıbbiye, 1897 yılında ikinci askerî tatbikat okulu olarak “Gülhane Tababet-i Askerîye Tatbikat-ı Mektep ve serrriyat” olarak kurulan bu okul, şimdiki Gülhane Askerî Tıp Akademisi’nin çekirdeğini teşkil etmiştir.²³

²² *Düstur*, ikinci tertip, Cilt II. s. 679–687

²³ Komisyon, Askerî okullarda Eğitim, a.g.e. s.249

B- ASKERÎ BAYTAR OKULU

Memleketimizde mesleki yüksek öğretim görerek yetişmiş veterinerlere ihtiyaç, ilk defa ordu için duyulmuş ve daha II. Mahmut'un son saltanat yıllarında, 1839 da Almanya'dan bir uzman getirilerek, atlı sınıf birliklerinden seçilen bir kısım erlere hasta hayvan tedavisini göstermek üzere pratik bir kurs halinde öğretime başlanmıştır. Ancak bunun yetersizliği çok geçmeden anlaşılmış ve Mekteb-i Harbiye'nin Pangaltı'da yerleştirilerek yeniden teşkilatlandırıldığı sırada Harp Okulu bünyesi içinde, özel bir sınıf açmak suretiyle bu ihtiyacın da karşılanması düşünülmüş ve Fransa'dan bir uzman öğretmen getirilerek 1849 da bazı dersleri Harp okulu süvari sınıfları öğrencileriyle birlikte gösterilmek üzere, Yüksek ve klasik veterinerlik öğretimine başlanmıştır. İlk mezunlarını 1853 de veren, süresi önce dört yıl olan, sonra diğer Harp okulu sınıflarıyla birlikte üçe indirilen bu şube, meslek dersleri için özel bir program takip etmek ve son iki sınıfta seririyat dersleri görmek suretiyle 1872 tarihine kadar bu durumu muhafaza etmiş ve o sene veteriner sınıfları Askerî Tıbbiye'ye naklolunmuştur. Bu sınıflar 1888 yılına kadar Mekteb-i Tıbbiye içinde üç yıl öğrenim süresi olan ayrı bir şube halinde öğretime devam etmiş sonra tekrar Harbiye'ye alınmıştır. Mezunları bir sene de Taksim'deki Baytar Ameliyat Mektebinde staj görürlerdi.

Baytar sınıfları öğrencileri, önceleri istidat ve isteğe bakılmayarak Askerî idâdîlerden gelenler arasında kura ile ayrılırlardı. Sonradan 1886 da yatılı bir okul halinde 4 yıl öğrenim süreli bir Baytar Rüşdiyesi açıldı ve buradan çıkanlar öğrenimlerini Tıbbiye İdâdîsi'nde tamamladıktan sonra Baytar sınıflarına alınmaya başladılar.

1896 da Harbiye Mektebindeki Veteriner sınıfları öğrenim süresi beş yıla çıkarılarak öğretim kadrosu özel suretle Avrupa'da yetiştirilmiş genç elamanlarla kuvvetlendirilmek suretiyle yeni bir safhaya girildi. Bu sınıflar 1905 de Haydarpaşa'da yeni bir kadro ve programla teşkilatlandırılan Askerî Tıbbiye okuluna nakledilerek bu iki öğretim kurulu yine bir idare altında birleştirildi.²⁴ 1910 yılında askerî ve sivil Tıbbiyelerin birleşip "Tıp Fakültesi" adını almaları sırasında, okul

²⁴ Unat, a.g.e. s.68

bağımsızlığına kavuşarak Haydarpaşa'da kendine ait bir binaya yerleşti. Öğretim süresi beş yıldan dört yıla indirildi. Okula kabul edilmesi kararlaştırılmış olanlar önce bir topçu veya süvari küçük zabıt mektebinde 6–8 ay askerî eğitime tabi tutuluyor, ancak buradan tasdikname alabilirse Baytar Mektebi'ne kabul ediliyordu. Öğrenciler sınıflara göre er, onbaşı, çavuş ve başçavuş sıfatını alırlardı. Öğretim bitince de mülazım-ı sani olarak mezun olurlardı. Mezun olanlar kıtalara dağılmadan önce “Tebabet-i Baytariye-i Askerîye Tatbikat Mektebi ve Seririyatın’ da bir yıl bilgi ve zihinlerini geliştirme fırsatı bulurlardı.²⁵ Daha sonraları binbaşılığa geçişleri sırasında da gene bu okulda üç ay daha eğitim görürlerdi. Okula 17–21 yaşları arasında Sultanî, yedi yıllık idâfî ve dengi okul mezunları yarışma sınavlarıyla alınıyordu. 1912’de okuldaki 17 kişi mezun olmuştur.²⁶

²⁵ “Askerî Teşkilat-ı Sıhhye-i Baytariye Nizamnamesi;” *Düstur*, 2. tertip, cilt III, s.643–652

²⁶ Ergün, a.g.m. s. 98

B- MEKTEB-İ HARBİYE-İ ŞAHANE

1. Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin Kuruluş Gerekçeleri

Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemlerinde dünyanın en mükemmel askerî kuvveti Yeniçeri Ordusu III. Murat (1574- 1595) zamanında bozulmaya başladı. Yeniçeri kanunu hiçe sayılarak adam kayırma ve rüşvet yoluyla ocağa çok sayıda yeteneksiz kişiler alınmaya, mevcudu gittikçe kabaran ordu, bozulmaya yüz tutmuş ve bir isyan ocağı haline gelmiştir. Savaşlardan çok İstanbul'da Padişahları tahttan indirmede ve tahta çıkarmada başarı kazanma hevesine düşen Yeniçeriler, tam bir anarşi odağı haline gelmişlerdi.

Bu durum karşısında çözüm yolları arayan devlet adamları olmuşsa da Yeniçeriler karşısında yenilgiye uğramışlardır. Nitekim III. Selim zamanında, 1793 yılında Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu teşkiline çalışıldıysa da, Yeniçerilerin bu teşkilata karşı çıkmaları yüzünden, kısa zamanda Nizam-ı Cedid'in lağvına gidildi. Tamamen çağdaş biçimde yetiştirilmeye çalışılan bu ordunun lağvından sonra Sekban-ı Cedid (1808) ve Eşkinici adlarıyla yeni askerî teşkilatlar kurma çabaları olduysa da bunlar yeniçeri ayaklanmaları yüzünden sonuçsuz kalan girişimlerdir.²⁷

Bu sebeplerle ordusunu ve donanmasını düzenlemek zorunda kalan Osmanlı Devleti, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra 7 Temmuz tarihinde kanunnamesi yayınlanan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunu kurdu. Çağın gereklerine göre kurulmasına büyük gayretler gösterilen bu ordunun eğitim ve öğretim düzeyi yüksek subaylara ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç, ilk anlarda Mühendishane-i Berri Hümayun'dan mezun olan subaylarca ve yetenekli erlerin özel eğitimden geçirilmesi yolu ile karşılanmaya çalışıldı. Hassa Ordusu Müşiri Ahmet Fevzi Paşa, Rami ve Selimiye Kışlaları'nda Mektep bölükleri kurarak bu erlerin iyi eğitilmesine, okuma yazma öğrenmelerine gayret etti. Fakat bu şekildeki çalışmalarla, subaylarını harp okullarından sağlayan batı orduları seviyesine ulaşmak mümkün olamazdı.

²⁷ Osman Ergin, a.g.e. s.346

II. Mahmut subayların daha iyi yetiştirilmesi için, batıdakilere benzer bir harp okulu açmanın şart olduğunu görmüştü. Padişah batı dilleri bilen, Avrupa başkentleri ve askerî okullarını incelemiş olan, Hassa Ordusu alay komutanlarından Fahri Yaveri Namık Bey'i, bu işle görevlendirdi. Alayların bünyesinde kurulan çeşitli isimler altında eğitim yapan bölükler birleştirilerek, Mekteb-i Fünun-u Harbiye adıyla yeni bir okul açılması kararlaştırıldı.²⁸

Bu sıralarda bir Osmanlı eyaleti olan Mısır'da meydana gelen gelişmeler İstanbul'u yakından ilgilendiriyor ve tedirgin ediyordu. Bab-ı Ali tarafından 1804 yılında Mısır valiliğine atanan Mehmet Ali Paşa gittikçe artan bir şekilde eyalette kudret ve nüfuz sahibi olmuştu. Bu bağlamda, kurduğu düzen sayesinde bayındırlık, ziraat ve ticaret alanlarında Mısır'da çok önemli ilerlemeler kaydedilmiş, bölgenin sosyo ekonomik çehresi büyük bir değişikliğe uğramıştı.

Bu çalışmalar neticesinde Mısır'ın geliri hızla artı. Artan gelirin bir kısmı ile Fransız subay ve teknisyenlerin yardımıyla kendisine Avrupa modelinde bir ordu ve donanma tertiplendi. Avrupa'ya öğrenci göndermekten de geri kalmadı. Bu suretle Mısır'da Avrupa kültürü ile yetişen pek çok subaya sahip olan Mehmet Ali Paşa ile merkezi hükümetin çatışacağı açıldı. Nitekim 1831 yılında isyan eden Paşa, Padişah'ın ordularını yenilgiye uğratarak, Anadolu içlerine, Kütahya'ya kadar ilerledi. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın araya girmesiyle bir anlaşma imza edilebildi.

1816 yılında Asuan'da gizlice açtığı Harp Okulu sayesinde Osmanlı Devleti'ne karşı başarı kazanan Mehmet Ali Paşa II. Mahmut için örnek olmuştur.²⁹

Mehmet Ali Paşa isyanı, tehlikenin çok yakın ve kuvvetli olduğunu göstermişti. Hem taht hem ülke bu tehdit karşısında kendini savunabilecek tedbirleri derhal almak zorunluluğundaydı.

Bundan sonra II. Mahmut askerî ileri gelenlerle görüşmeler yaparak, açılacak okul için düşüncelerini olgunlaştırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda birçok defa Avrupa başkentlerine gitmiş gelmiş olan ve batı dillerini iyi bilen ve bu surette Avrupa'daki askerî okulları tanıma imkânına sahip olan yaveri Namık Paşa, çağın gereklerini yerine getirecek subayın bir okuldan yetişebileceğine karar vermişlerdir. II. Mahmut

²⁸ Yusuf Çam, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar, Rüşdiye, İdâdî, Harbiye (1892 – 1902)* Gen. Kur. Basımevi, Ankara 1991, s.125–128

²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V. TTK. Yayınları, Ankara 1983, s.131

tasarlanan okulun inşasını, okutulacak dersleri, gerekli olacak ders aletleri gibi kuruluş için gerekli konuların yerine getirilmesi görevini Namık Paşa'ya bırakmıştır. Ahmet Fevzi Paşa'nın çalışmaları sırasında yardımcı olmasını istemiştir.³⁰

Aslında II. Mahmut'un emri üzerine subay yetiştirecek bir okulun kurulmasına, devrin Mabeyn-i Hümayun ve Hassa Ordusu Kumandanı Müşir Ahmet Fevzi Paşa girişti. Öncelikle Selimiye'deki 4. Alayın II. Taburunun askerleri arasında yaşları, vücutları, yetenekleri uygun ve okumaya istekli olanlardan bir miktar asker seçti. 19-20 ve 21 yaşlarında olan askerleri bölük halinde teşkilatlandırdı. Bunlara "Sıbyan Bölükleri adını verdi. (1831) Bunlara bir yandan askerî eğitim gösterilirken, bir yandan da diğer bölüklerden farklı olarak okuma- yazma öğretiliyordu. Tabur imamı ile okuma-yazma bilen subaylar tarafından eğitilen öğrencilerden bir şeyler öğrenenlere şevk ve heyecanlarına, zekâlarının işlekliliğine göre onbaşı, çavuş hatta teğmen rütbeleri veriliyor ve okuldan mezun oluyorlardı. Daha sonra bunlara daha üst rütbelere yükselme hakkı verilmiştir. Gerçekten de Harp Okulu'nun altıncı komutanı olan Abdülkerim Nadir Paşa Sıbyan Bölüklerinin öğrencilerindendir.

Gerek bir askerî okula olan ihtiyaç, gerek Sıbyan bölüklerinde yaşanan deneyimler, daha önce de ifade edildiği gibi II. Mahmut'a subay yetiştirmede çağdaş metotların ve sistemlerin kullanılması gerektiğini kavratmıştı. Danışmanlarının da benzeri bir düşünüş biçimine sahip olmaları, yapılacak işleri daha da kolaylaştırıyordu.

Bu arada açılması düşünülen Harp Okulu'na bilgili, yetişmiş, deneyimli öğretmen bulma çabalarına girişilmiştir. Bu amaçla II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya, İstanbul'da bir Harp Okulu açmak niyetinde olduğunu, Mısır'da bulunan çağdaş savaş bilgisine sahip on müslüman subay göndermesini bildirdi. Mısır askerlerinin subay ve öğretmenleri Fransız'dır. Çağdaş savaş bilgilerine de sahip değillerdir" biçiminde cevap veren Mehmet Ali Paşa bir süre sonra Osmanlı Devleti üzerindeki düşüncelerini gerçekleştirmek için isyan etmiş, Kütahya'ya kadar gelmiştir Bu yüzden 1831'de açılması düşünülen Harb Okulu bir süre daha ertelenmiştir.

³⁰ Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310, s.11

Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni savaş meydanlarında yenilgiye uğratması, Mısır'ın güç ve kudretini simgelerken, İstanbul'un da zaafını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Osmanlı toprakları üzerinde çeşitli emeller besleyen Fransa, İngiltere ve Rusya'nın yeni taktik çıkışlar yapmasını gerektirmiştir. Bu yüzden bu sömürgeci üç devlet şimdilik Osmanlı Devleti'nin yaşamasını istemiştir. Yeni kurumlar, yeni askerî ve sivil okullar açınız telkininde bulunmuşlardır. Bunların dışında, Harp Okulu kurma düşüncesinde, Türkiye'deki yabancı okulların da önemli etkisi olmuştur. Ülkenin her yanında ve özellikle İstanbul da kurulan okullar, modern araç ve gereçler ile donatılmışlardı. Ders malzemesi olarak dinamo, batarya, su pompası, teleskop, mikroskop, harita, küre gibi Osmanlı okullarının çok yabancı olduğu aletleri kullanıyorlardı. Dolayısıyla bu okullar, Türk devlet adamlarının bu yoldaki düşüncelerine bir ivme kazandırmıştır. Nitekim bu okullar, örnek alınarak Harbiye'nin ihtiyaç duyduğu eğitim malzemeleri Avrupa'dan sağlanmıştır.³¹

Yeni bir okul binasının yapılması zaman alacağı için Maçka kışlası'nın onarılarak kullanılması uygun görüldü. Okulun giderlerinin karşılanması maksadıyla, daha önceden bazı vergi gelirleri okula tahsis edilmişti.³² Batı tarzını bilen ve tanıyan Namık Paşa, tamir sırasında daha çok ders programları, ders aletleri, sınıfların şekli, öğretmen ve subay atamalarıyla ilgilenmiştir.³³

1834 yılında, Serezli Yusuf Muhlis Paşa'nın oğlu Mustafa Mazhar Bey'in rütbesi kaymakamlıktan miralaylığa yükseltilerek, Mekteb-i Fünun-u Harbiye Nazırlığına, yani komutanlığına tayin edildi. Okulun eğitim ve öğretimini yürütmek için, çavuştan kolağasına kadar çeşit rütbeleri taşıyan seçkin kişiler tayin edilerek, değerli bir kadro kuruldu. Daha sonraki yıllarda ulaştıkları rütbe ve görevleri ile Tophane-i Amire Azası Ferik Selim Paşa, Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa, İdâdî-i Şahane Müdürü Ali Paşa, Ferik İbrahim Paşa, Ferik Ramiz Paşa, Suriye Valisi Ahmet Paşa, okulun ilk kadrosunda görev alan öğretmenlerdi.1835 yılında bu öğretmenlerden bir kısmı, Avrupa'ya gönderilerek bilgi ve görgüleri artmış olarak dönmüşler ve yine Harbiye'de görev almışlardır.³⁴

³¹ İsmail Kurtcepe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, K.H.O. Basımevi, Ankara 1991, s.38

³² Çam, a.g.e s. 125–128

³³ *Takvim-i Vekay-i*, sene 1250 (1834), sayı 99

³⁴ Çam, a.g.e. s.125–128

1 Temmuz 1835'te öğretime açılan Harb Okulu, mevcut Osmanlı askerî eğitim kurumlarına göre daha modern bir kurum olmasına rağmen kuruluşunda batılı tarzda bir okul sistemine sahip değildi. Harbiye öğrencileri, asker olarak kabul ediliyor ve öğrencilere "er" deniliyordu. Okul tabur teşkilatına göre düzenlenmiş ve sekiz kısma ayrılmıştı. Okula alınan öğrenciler, birinci kısımda alfabeyi öğreniyorlar, ikinci ve üçüncü kısımlarda "Amme Cüzü" okuyorlar, dördüncü ve beşinci kısımlarda "İlmihal" denilen dini bilgileri içeren bir ders görüyorlardı. Beşinci kısımda "Askerî Talimname ve Kanunname" yedinci ve sekizinci kısımlarda ise "Tuhfe", "Nuhbe", "Sarf-ı Arabî" ile rika yazısı öğretiliyordu. Sekizinci kısımdaki dersleri bitirenler arasında başarılı olanlar seçilip "İkinci Mektep'e" gönderiliyorlardı. Bir subay için gerekli esas bilgilerin, okulun bu bölümünde verilmesi düşünülmüştü. Burada "İlm-i Hesap", Mecmuatü'l-Mühendisîn", "Hendese", "Harita Tersimi" gibi dersler okutuluyor, Topografya ve Hendese uygulaması yaptırılıyordu. Okulun ilk beş kısmı bugünkü ilkokul; altı, yedi ve sekizinci kısımlar ortaokul; "ikinci Mekteb" denilen kısım ise lise birinci sınıf karşılığı kabul ediliyordu. Harp Okulunun kuruluş yıllarında eğitim seviyesinin istenilen düzeyde olmadığı ve bir yüksek öğrenim kurumu olma niteliğine kavuşmadığı ileri sürülebilir.³⁵

Okulun kurulmasından sekiz ay sonra, Padişah II. Mahmut Harbiye-i ziyaret etmiş (1 Temmuz 1835) ilk önce "I. Mektebe" gelerek; burada, kum, taş, kara tahta üzerine yazı yazmayı öğrenen talebeleri teftiş etmiş, hatta bazı talebelerin yazılarını bizzat eline alarak bakmış ve beğenmiştir. Bundan sonra II. Mektebe gelmiş, talebeler ayağa kalkarak kendisini selamlamışlardı. Padişah burada da dersleri gördükten sonra talebelere, okudukları "Cebir, Hendese ve İstihkâm derslerinden" bazı sorular sormuş, talebeler kendisini memnun edecek şekilde cevap vermişlerdir. Memnun olan Padişah, hocalara mahsus olan kürsüye çıkarak, hocalara ve talebelere hitaben:

"- Sizler, Mekteb-i Harbiye'nin talebeleri, hocaları ve idarecilerisiniz, tekmil Harbiye fenlerini, tekmil askerliğin icaplarını öğretiniz ve öğreniniz. Din-ü Devlete sadakatle hizmet eyleyebilmek için sizlerden hizmet ve gayret beklerim", dedikten

³⁵ Kurtcephe, Balçioğlu, a.g.e. s.41

sonra yanında bulunan İmam Zeynelabidin Efendi'ye işaret ederek bir dua okumasını istemiştir.³⁶

Selim Paşa döneminde okulda pek çok yenilik yapılmasına rağmen okulu Avrupa'daki Harp Okulları seviyesine çıkaracak köklü değişiklikler yapılmamıştır. Okulun eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla hareket eden yöneticiler, yurt dışına öğrenci gönderme, Avrupa'dan Öğretmen getirme ve yabancı dil eğitimine önem vermeyi düşünmüşlerdir. 1835 yılında Viyana'ya beş, 1836 yılında Paris'e bir, Viyana'ya dört, Londra'ya bir ve 1838'de Viyana'ya on öğrenci gönderilmiştir. Gerek Avrupa'dan getirtilecek yabancı öğretmenlerin derslerinin daha kolay anlaşılması için 1840 yılında müfredat programına Fransızca dersi konulmuştur. Mekteb-i Tıbbiye Fransızca öğretmeni Dr Arkirus bu dersi okutmakla görevlendirilmiş, İspanyol Şirans Resim ve Fransızca, Majino'da talim öğretmenliğine tayin edilmiştir.³⁷

1841 yılında daha önce kurulmuş olan Topçu Mekteb-i Harbiyesi, Harp Okulu ile birleştirildi 1835'te öğrenime başlayan ilk Harbiye öğrencileri okulun ilk kısmını bitirdikten sonra 1841'de bir sınava tabi tutuldular. Yapılan sınavda çok başarılı olan altı öğrenciye üsteğmen, 18 öğrenciye de teğmen rütbesi verildi. 23 Şaban 1257(10 Ekim 1841) tarihinde rütbe alan bu öğrenciler kıta'lara tayin edilmediler. Rütbeye sahip olmalarına rağmen, mezun olan öğrenciler, bir askerî birliğe komuta edebilmek için gerekli bilgilere sahip değillerdi. Aynı yıl kabul edilen bir kanunla bu subayların öğrenci olarak eğitimlerine devam etmeleri kararlaştırıldı.³⁸

Öğrenime devamları kararlaştırılan subay öğrenciler, 1843 yılında Harbiye'nin son kısmına geçtiler. 1844 yılına gelindiğinde okulun kuruluşundaki teşkilat sistemine göre bu öğrencilerin mezun olmaları ve kıtalara sevk edilmeleri gerekiyordu. Okul komutanı Emin Paşa, bu subayların hala yeterli bilgiye sahip olmadıkları kanaatindeydi. Emin Paşa, öğrencinin Harbiye'ye "idâdî" yani hazırlayıcı bir okulda yetiştikten sonra gelmesi, Harbiye'de hazırlık bilgileri değil, askerlikle ilgili bilgileri öğrenmesi gerektiğini düşünüyordu. Nitekim 1835'ten 1844'e

³⁶ Ali Güler, Suat Akgül, *Türk Tarihinde Harbiye*, KHO Basımevi, Ank, s.167

³⁷ Ergin, a.g.e, C.II, s.363

³⁸ A.g.e. ,C.2,s.363

gelinceye kadar tüm çabalara rağmen iyi bir Arapça ve Fransızcadan başka subay için gerekli bilgiler yeterince verilmemişti. Yalnızca 6.7.8. ve 9. kısımlarda yanaşık düzen eğitimi seviyesinde bir askerî bilgi veriliyordu. Harp Okulu bir bakıma ortaokul-lise ayarında bir okul olmaktan öteye gidememişti. Emin Paşa bu fikirlerini Seraskerlik makamına ilettili. Padişah Abdülmecit, 1845 yılında Meclis-i Vala'ya giderek Sadrazam ve diğer devlet ileri gelenlerinden ülkenin maarif alanında ihtiyaç duyduğu ıslahatları yapmalarını istemişti. Emin Paşa'nın müracaatı ıslahat düşüncesinin ortaya atıldığı bu günlere rastlamıştı. Paşa'nın isteği Abdülmecit tarafından uygun görülünce "Mekteb-i Harbiye'nin Tevsi ve Islahı" için "İrade-i Seniye çıkarılmıştır.

Abdülmecit'in emri ile kurulan sekiz kişilik "Meclis-i Muvakkat"ın aldığı kararlar, önce "Dar-ı Şura-i Askerî" sonra "Meclis-i Vala-i Ahkâm-ı Adliye" ve daha sonra da "Meclis-i Ala-i Umûmî"de gözden geçirilip, uygun görüldükten sonra, Sadrazam tarafından Padişah'a sunuldu. Kararların Padişah tarafından onaylanmasından sonra derhal uygulamaya geçildi "Meclis-i Muvakkat"ın Nisan 1845'te askerî okullar ile ilgili aldığı kararlar şunlardır:

1. Mekteb-i Harbiye 4 sınıf olacaktır.
2. Erkân-ı Harbiye (kurmay) subayı yetiştirmek üzere bir okul açılacaktır.
3. Mekteb-i Harbiye'de askerî dersler ağırlıklı olarak okutulacak; bu derslere hazırlık ve diğer sınıf derslerinin öğrenimi sırasında 12 yerde Harbiye'ye hazırlık okulları açılacak ve bunlara "Mekteb-i Fünun-i İdâdîye" adı verilecektir.
4. Öğrenim süresi beş yıl olan idâdî de yeterli ölçüde Arapça, Farsça ve yazı öğrenimi görenler sınavla Harbiye'ye nakil olunacak; dışarıda öğrenim görenlerden sınavla Arapça, Farsça sınavlarını başarabilenler olursa, bunlar idâdî'ye alınmayıp doğrudan Harbiye'ye alınacaktır
5. Öğrencilere resmi istihkak olarak elbise, maaş ve tayin verilecekti

Abdülmecit'in 13 cemaziyülevvel 1261 (20 Mayıs 1845) Tarihli iradesine göre Mekteb-i Harbiye, Tophane Hastanesi olarak yapılan binaya taşınacak,

İstanbul'da açılacak idâdî de Maçka Kışlası'nda Mekteb-i Harbiye'nin eski yerinde kalacaktı. Yalnız her iki binanın da tamire ihtiyacı vardı.

1845 Eylül'ünde Mekteb-i Harbiye öğrencileri bir sınava tabi tutuldular. Aldıkları derecelere göre üç guruba ayrılan öğrencilerin çok iyi not alanları, Mekteb-i Harbiye öğrencisi, orta not alanlar idâdî öğrencisi olarak kabul edildiler. Zayıf not alanlar ise ihtiyat sınıfı öğrencisi sayıldılar Bu düzenleme yapıldıktan sonra, tahsis edilen binaların tamirâtı bitene kadar, Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i İdâdî beraberce eski Dolmabahçe Sarayı'nda Çinili Köşk'e taşındılar. Her iki Okulun kendi binalarının tamirat ve tadilatı bitince Seraskerlik'e, Sadrazam bir teskere göndererek, okul binalarının inşaatının bittiğini ve Padişahın yeni öğretim yılında okulları açması için davet edildiğini bildirdi. Abdülmecit, bu davete katılmayı kabul etti. Açılış için 10 Ekim 1846 Cumartesi günü saat 9'dan sonra Mekteb-i Harbiye'ye gelerek okulu yeni öğretim yılında açtı. Yapılan törenden sonra öğrencilere çeşitli sorular sorarak Padişahın huzurunda imtihan edildiler.

Bu yıllarda Abdülmecit, Fransa Kralı da Loui Philippe ve Prusya Kralı IV. Frederick Wilhelm'e yazarak, Mekteb-i Harbiye'de ders verecek subay göndermelerini istemiştir. Bu isteğin olumlu karşılanması üzerine Fransa'dan ve Prusya'dan subaylar gönderilmiştir. Harp Okulunda göreve başlayan bu yabancı subaylar, tercümanla ders verdiklerinden yeterince faydalı olamamışlardır. Bu yüzden Türkçe öğrenmeleri için kendilerine bir buçuk yıl izin verildi. İzin sürelerinin bitiminde yeniden okulda göreve başladılar.

1845 yılından sonra Harp Okulu eğitim ve öğretiminde bir iyileşme süreci başlamıştır. Yine öğrencilerin giydikleri er kıyafetleri değiştirilerek, subay adayına uygun bir kıyafet benimsenmiştir. Ayrıca öğrencilerin artan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için maaşları da artırılmıştır. Bu tarihten sonra eğitim ve öğretimin seviyesini yükseltmek için gösterilen çalışmaların yanı sıra kurmay subay yetiştirme yoluna da gidilmiştir. 1847–1848 öğretim yılı sonunda “sınıf-ı mahsus”ta bulunan 24 subay öğrenci, bitirme sınavına girmişlerdir. Altı üsteğmen, beşi erkân-ı harp (kurmay) yüzbaşılığa terfi ettirilerek, okulda öğretmen vekili olarak görevlendirilmiştir. Bunların haricinde kalan beş subayın hangi göreve tayin edildiklerine dair bilgi bulunmaktadır. 1847–1848 öğretim yılında Mekteb-i

Harbiye'den diploma alan bu 24 subay, aynı zamanda Harp Okulu'nun kuruluşundan itibaren verdiği ilk mezunları olmuştur.

1848'de yabancı subayların Fransızca olarak verdikleri derslerin Türkçe olarak verilmesi başarısızlıkla sonuçlanınca Harp Okulu'nda, yerli Rumlar arasında iyi Türkçe ve Fransızca bilen kişiler "muavin" adıyla tercüman olarak görevlendirildiler.

1849 yılında Mekteb-i Harbiye bünyesinde bir baytar sınıfı teşkil edildi. Daha sonra da bu sınıf Mekteb-i Harbiye içerisinde ayrı bir okul olarak öğrenimini sürdürmüş ve 1906'da Mekteb-i Tıbbiye ile birleşmiştir.³⁹

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın komutanlığı sırasında, Harbiye Okulunda eğitim yeni bir merhaleye girmiştir. Eğitim süresi bir yıl daha uzatılarak, Erkân-ı Harb sınıfı oluşturulmuş ve her ordu merkezinde Harbiye'ye öğrenci hazırlayacak birer idâdî kurulmasına karar verilmiştir. Harbiye'yi bitiren subayların yüzbaşı rütbesi ile kıtalara gitmeleri esası konulmuştur. Ayrıca ders programlarına yeni dersler ilave edilmiş; yerli ve yabancı yeni öğretmenler de getirilerek, öğretim ve eğitim kadrosu takviye edilmiştir.⁴⁰

Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1853'te başlayan Kırım Savaşı Mekteb-i Harbiye için yeni bir taşınma sorunu yaratmıştır. Hastane olarak kullanmak ve İstanbul'a gelmekte olan müttefik İngiliz ve Fransız askerlerini ikamet ettirmek gerekçesiyle 1854 de önce Maçka'daki Mekteb-i İdâdî ve bir ay sonra da Mekteb-i Harbiye binaları boşaltılarak, Fransız askerlerinin yerleşmesi için tahsis edilmiştir. Binaları boşaltılan Harp Okulu öğrencileri eski Taşkışla binasına yerleştirildiler. Bu binada beş sene kaldıktan sonra, Harp Okulu, Askerî İdâdî ile birlikte Gülhane'deki Mekteb-i Tıbbiye binasına taşınmışlardır. Fransız hastanesi haline getirilen Mekteb-i Harbiye'ye ait Pangaltı'daki bina, Fransız askerlerinin dikkatsizliği sonucu çıkan yangında kül oldu. Tahta geçtikten sonra Abdülaziz, Mekteb-i Harbiye binasının yeniden yapılmasını emretmiştir. Bu emir üzerine başlayan inşaat, bir buçuk yıl sonra

³⁹ Kurtcephe- Balcıoğlu, a.g.e. s.44

⁴⁰ Çam. a.g.e. s.130

1862'de tamamlandı. Gülhane'de ders gören öğrenciler, aynı yıl yeni binaya taşındılar. Padişah'ın da katıldığı bir törenle açılıp derse başlandı.⁴¹

Harbiye, 1834–1851 yılları arasındaki öğrenimi ile devrin” klasik medrese” öğreniminden fazla ayrılamamıştır. Dini bilgiler veren dersler ön planda tutulmuş, Arapça, Farsça bilgisi en fazla önem verilen konu olmakta devam etmiştir. Okulun hedefi ile eğitim sistemi arasında, tam bir ahenk kurulamamıştır. 1851 yılında Harbiye'nin öğretim ve eğitimle ilgili görevlilerinin katılmasıyla yapılan toplantı da, sistemin geliştirilmesini sağlayan yeni kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre; Harbiye'nin dört yıl süreli olması ve eğitimin bu süreyle dengeli bir programa kavuşturulması esas alınacaktı. Her yıl okunacak derslerin miktar süre ve konularının ayrı ayrı önceden tespiti, düzenli bir programa göre uygun bir ders sistemi getirilmesi yoluna gidilmiştir. Harbiye'yi besleyecek öğrenci kaynakları olan rüşdiye ve idâdîler geliştikçe, Harbiye'nin temel bilgilerle ilgili yükü azalmış; eğitim süresi üç yıla indirilerek, askerî konular artırılmıştı.

1875 yılında Süleyman Paşa, Askerî Mektepler Nazırlığına mirliya rütbesi ile tayin edilmiştir. İleri fikirli, sert mizaçlı, dürüst ve memleketini çok seven, edip ve tarihçi bir kumandandı. Okullarda disiplin ve askerî terbiyenin temelini kurmuş; itaate girmeyen öğrencileri muhakemeye lüzum görmeden derhal alaylara göndermiştir. Programlar bu komutan döneminde geliştirilmiş, gösteri ve tatbikat için kıtalar teşkil edilmiştir. Genel Türk Tarihi ile ilgili konular Harbiyeli'ye öğretilmeye başlanmıştır.

I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu tahtına V. Murat getirildi. Onun kısa süren saltanatından sona ülkeyi uzun yıllar idare edecek olan II. Abdülhamit tahta çıktı. Bu sultan iktidarının ilk zamanlarında Harp Okulu ile ilgilenmeye fırsat bulamadı. Meşrutiyet'in ilan edilip, Meclis-i Mebusanın açılması ve en önemlisi, 1877–1878 Türk- Rus Savaşı'nın meydana gelmesi, Padişahın okula ilgisizliğinin başlıca sebebi idi.⁴²

1883 yılında Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa'nın teklifi ile II. Abdülhamit, Kayzer II. Wilhelm'den Binbaşı Baron Comlar von der Goltz'un askerî eğitimin

⁴¹ Kurtcephe- Balcıoğlu, a.g.e. s.45

⁴² A.g.e. s.47

geliştirilmesi için Türkiye'ye gönderilmesini istedi. Kendisine Türk ordusunda mirliwa rütbesi verilen Goltz Paşa, Fransız etkisindeki Türk askerî eğitimini, Alman etkisine sokmaya çalıştı. Nazari ve Matematiğe ağırlık veren eğitim, tatbiki eğitime kaydırılmıştır. Goltz Paşa'nın arzusuna rağmen kurmay sınıflarındaki mühendislik dersleri, bu eğitimi veren başka okul olmadığı için kaldırılmamıştır. 1895 yılında Goltz Paşa'nın memleketine dönmesi üzerine, askerî müfettişliğe İsmail Paşa atandı.⁴³

Mehmet Esat'ın 1899 yılında Harp Okulu Ders Nazırlığına(öğretim Başkanlığına) tayini ile okulda verimli bir çalışma dönemi başlamıştır. İlk iş olarak okulun ders programları değiştirilmiş ve ıslah edilmiştir. Almanya, Fransa ve Belçika'dan getirilmiş bulunan ders müfredat programlarından faydalanılarak yaptıkları ve basılı bir halde meydana getirdikleri programlarla okul eğitim ve öğretimine yeni bir boyut kazandırmıştır. Karışık bir biçimde yapılan özel ve genel sınavların yapılış tarzı yeni bir düzene sokulmuş ve uygulanmıştır. O zamana kadar Harp Okulundan Erkân-ı Harbiye sınıflarına geçen öğrencilere Erkân-ı Harp denilirdi. Mehmet Esat bunu değiştirmiş ve bunu "Erkân-ı Harp Namzedi" (kurmay aday) şekline çevirmiştir. Bundan sonra Harp Akademisi öğrencileri kısaca namzet (aday) adıyla anılmaya başlamıştır. O zamana kadar Harp Okulunun 15 kişiyi geçmeyen öğrenci sayısı yine onun çabalarıyla kırka kadar yükseltilmiştir. Bunlar "mümtaz" adı altında ve yüzbaşı rütbesiyle sadece Harp Okulu eğitimi görmüşlere nazaran daha yararlı olur düşüncesiyle birliklere gönderilmeleri sağlanmıştır.

Ülkede sadece bir Harp Okulu'nun bulunması İstanbul'daki okulda büyük bir yığılma meydana getirmiş, bu iş hem idare, hem eğitim işlerini güçleştirmeye başlamıştır. Buna bir idâdî bulunan beş ordu merkezinde, Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta bir Harp Okulunun açılmasında II. Abdülhamit'in askerî bir komplodan çekinmesinin de rolü bulunduğu düşünülebilir. Bunun yanı sıra belki amaç ordulara komuta edecek" mektepli subay" sayısının artırılması idi.

Bu devrede piyade öğretmeni, Mirliwa von Dittford'un teklifi üzerine 1904 yılında Harp Okulunda, Piyade Alayı teşkilatı yapıldı. Almanya'dan tahsilden dönen subaylar bu teşkilatın içinde yer aldılar. Fakat teşkilat kuruluş aşamasında iken

⁴³ Çam. a.g.e. s.125-128

birkaç subayın amaçlarının Abdülhamit'i hal etmek olduğu yolundaki sözleri duyulunca. bu teşkilatlanmadan vazgeçilmiştir.

İlerde Millî Mücadeleyi başlatacak ve zafere ulaştıracak olan subay kadrosunun büyük kısmı bu devrede Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. Başta Atatürk olmak üzere Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir Kazım Özalp, Cafer Tayyar Eğilmez, Asım Gündüz, Cemil Cahit Taydemir bunlar arasındadır.

Söz konusu komutanların yetiştiği sırada, ülkenin içerisinde bulunduğu siyasal durum, yüksek okul gençliğini meşgul ediyordu. Mekteb-i Tıbbiye'de dal budak salan İttihat ve Terakki Cemiyeti doğal olarak etkisini Mülkiye ve Harbiye'de hissettirmiştir.

Kurulduğu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli sınıflarının subay ihtiyacını karşılayan Harp Okulu, II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında meşrutiyet lehinde heyecanlı tezahüratın yapıldığı yerlerden birisi olmuştur. Zaten bu önemli dönüşümün sağlanmasında en etkili rolü oynayanlar Harp Okulu'ndan mezun subaylar olmuştur.⁴⁴

⁴⁴ Kurtcephe- Balcıoğlu, a.g.e. s.48-49

2. 1835- 1908 Yılları Arasında Harbiye’de İdari Teşkilat ve Eğitim – Öğretim Sistemi

a. İdari Teşkilat

(1) Müdürlük(Komutanlık):

Osmanlı döneminde Harp Okulu idari teşkilatının başında ‘Paşa’ rütbesinde bir komutan bulunmaktaydı.’Mektep Müdürü’ veya ’Mektep Kumandanı’ olarak da anılan okul komutanının sorumluluk ve görevleri kanunname ile belirlenmişti. Buna göre; müdür, iç hizmetin her bir iş ve konularını kapsayan ve okulun bütün düzen ve tertibinden, belirli giyiniş, öğretim ve eğitimin gerekleri olan maddelerden, paranın sarfından sorumludur. Yine okuldaki memurları layık oldukları göreve getirir ve yol gösterir. Her işe kendisi koşmayıp, memurlarına bu işi yaptırır. Gerektiğinde emrinde bulunan memurlara bizzat uyarıda bulunur yahut emrinde bulunan memurlar aracılığıyla bu işlemi yaptırır. Yasaların ve Talimatnamelerin okulda uygulanmasından sorumludur. Nizam ve intizam, kıyafet, eğitim öğretimle ilgili olarak Nazır Paşa’nın emirlerini ve ikazlarını gerekli olan yerlere tebliğ eder, bunların layık olduğu şekilde yapılıp yapılmadığını dikkatlice araştırır. Okulla ilgili yapacağı değişikliği Nazır Paşa’ya bildirir, ondan izin alır, eğitim öğretim seviyesinin artmasına çaba gösterirdi. Öğrencinin şevkini artırmak, onların zihin ve bünyelerinin geliştirilmesine özen göstermek zorundaydı.

Eğitim öğretim zamanlarıyla, tatil zamanlarını tespit ederdi. Günlük hizmet çizelgeleri hatırlatır, bunların düzenlenmesiyle ders nazırlığını görevlendirirdi.

İç hizmete düzen ve tertibe dair emirleri, Liva Paşa’ya ve muhasebeye ait konuları da bu işle görevli memurlara verirdi. Okulda eğitim-öğretimin müfredatta belirtilen esaslara uygun olarak işlenmesini kontrol etmek de müdürün görevleri arasındaydı.⁴⁵

⁴⁵ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e. s.74-75, Bkz. K.H.O.Arş. *Mekteb-i Cedit’i Harbiye-i Şahanenin idare-i Dâhiliyesine Dair Kanunname*, İstanbul 1263 (1847), s.7

(2) Ders nazırlığı (Öğretim Başkanlığı)

Harp Okulunda müdürlükten sonra en önemli makam ders nazırlığıydı. Ders nazırı, komutandan sonra gelen en yüksek yöneticiydi. Ders nazırının görev ve sorumlulukları da kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. Ders nazırı, eğitim-öğretim işlerinin yapılmasından sorumluydu. Ders müfredatını kapsayan defteri kendisi tutup, öğretmenlerin ders ve eğitimlerde o programa uyup uyulmadıklarını kontrol ediyordu. Programlara uyulmadığında öğrencinin okuması geciktirildiğinde veya amaçtan sapıldığında bu durumun sona erdirilmesi, ders nazırının görevlerinin başında geliyordu. Her gün öğretmenlerin dersleri eğitimleri sonucunda verecekleri raporları dinleyerek, özetini tanzim ederek Nazır Paşa'ya takdim ediyordu. Nazır Paşa uygun gördüğü takdirde öğretim kurulu toplanıyor ve istekler görüşülüyordu. Ders nazırı müstakil bir defter tutup, öğrencilerin tahsil derecesi eğitimlerine dair, öğretmenlerin düzenleyip yazdıkları pusulaları deftere kaydediyordu. Bu defterler sayesinde her sene öğrencilerin değerlendirmeleri yapılıyordu.⁴⁶

(3) Liva Paşa (ikinci paşa)

Komutan ve ders nazırından sonra okulda en etkin şahsiyet Liva Paşadır. Liva Paşa başta iç hizmetlerin uygulanması olmak üzere her konu da komutana yardımcı olur ve okul komutanının ayrılışında yerine bakardı. İç düzen, tertip ve belirli giyinişe, eğitim ve öğretim konularına ait komutanın emir ve uyarılarını gerekli yerlere iletirdi. Bunların layıkı veçhile yapılması sırasında bir engelle karşılaşırsa, durumu komutana, o yoksa Nazır Paşa'ya bildirir ve izin alırdı.

Okul öğrencilerinin künye defterinin tutulması, okulun ihtiyaç duyduğu kitapların tespiti ve alımını yapardı. Öğrencilerin aldıkları ceza ve mükâfatları bu deftere işlemekle görevliydi. Kendisi okulda bulunmadığı zamanlarda yerine nöbetçi subayı bakardı.

⁴⁶ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e. s.74-75

Bunların dışında okulun daha çok destek hizmetlerini yürüten Şu görevliler vardır;

- Esvab Emini
- Veznedar
- Tabip, Cerrah, Eczacı
- Kütüphane Memuru
- Musiki Ustası
- Meç Talimcisi
- Aletler Tamircisi
- Kapıcı
- Tüfekçi
- Trampetçi
- Süvari ve Avcı Borazanı
- Berber
- Aşçı
- Çamaşırıcı
- Bahçıvan
- Baytar
- Nalbant

Söz konusu idari teşkilat çeşitli değişikliklere uğramakla birlikte Mondros Mütarekesine kadar varlığını devam ettirmiştir. Mütareke döneminde Harbiye'nin idari teşkilatı dönemin şartlarına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir buna göre Harbiye'nin kadrosu şöyledir:

- Müdür
- Müdür Muavini

- Yaver
- Müdüriyet Kalemi
- Müdüriyet Muhasebe Kalemi
- Heyet-i Sıhhiye
- Heyet-i Baytariye
- Heyet-i Tedrisiye
- Makineli Tüfek Bölüğü(1)⁴⁷
- Numune Piyade Bölüğü
- Sahra Makine Takımı Alev Kıtası
- İstihkâm Kıtası
- Harp Köpekleri
- Süvari Bölüğü
- Tamirat Takımı

Dönemin Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa imzasıyla yayınlanan bu kadro, Harbiye'nin Anadolu'daki Millî Mücadele Hareketine katılması yüzünden uygulamaya konulamamıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk askerî modern okullar olarak kabul ettiğimiz Humbarahane(1734) ve Mühendishane-i Berr-i Hümayuna (1793) kabul edilen öğrenciler daha çok yeniçerilerden, yani devşirmelerden oluşmaktaydı. Yeniçeri Ocağının lağvı, Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun kurulması ile artık Yeniçeri egemenliği ortadan kalkmıştı. Bu sırada kurulan Mekteb-i Tıbbiye, hem bu ordudan, hem de dışardan öğrenci almıştır.

Harp Okulunun öncüsü olarak gördüğümüz, 1826'dan sonra Şehzadebaşında Mansure ordusuna yazıcı yetiştirmek için kurulan okula, taşradan yaşları 15'ten küçük olan çocuklar kayıt ve kabul edilmiştir Yine benzeri bir okul olarak 1831

⁴⁷ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e. s.76

yılında Selimiye’de kurulan 4’üncü alayın ikinci taburundan yaşları, vücutları, yetenekleri uygun olanlardan seçilmiştir. Söz konusu öğrenciler Harp Okuluna kayıt ve kabul edilen ilk öğrenciler olmuşlardır. Bundan sonra da okullara kayıt ve kabul edilen öğrenciler öncekilerde olduğu gibi devşirmelerden değil, halkın çeşitli tabakalarından gelmeye başlamıştır.

Harp Okuluna yukarıdaki biçimde kayıt ve kabul edilen öğrenciler, bugünkü ilkokul seviyesinde olan ilk sekiz kısmı 1842 yılında bitirdiler. Öğrenciler 1841 yılında 6. kısma başlamadan önce bir imtihandan geçirildiler. Yapılan sınavı başaran öğrencilerden altısı üsteğmenliğe, 18 öğrenci ise teğmenliğe yükseldi. Bu öğrenciler, teğmen ve üsteğmen rütbelerine sahip olmalarına rağmen askerî birliğe komuta edebilmeleri için bilgileri yetersizdi.⁴⁸

Eğitim alanında da reformlar yapmak isteyen Abdülmecit’in emriyle toplanan bir şurada ülkenin eğitim politikasını düzenleyen kararlar alındı. Bu kararlar doğrultusunda Mekteb-i Harbiye’nin dört sınıf olacağı, bu okulda öğrenci hazırlamak için on iki yerde idâdîler açılacağı da vardı.

Galip Paşa’nın Mekteb-i Harbiye nazırı olduğu sırada Harp Okulu’na kayıt ve kabul edilecek öğrencilerle ilgili bir takım değişikliklere gidilmiştir. Daha çok Harbiye’ye kaynak olan idâdîlerdeki eğitim ve öğretim düzeyini yükseltmek kaygısından doğan bu kanuna göre: Bütün idâdîlerden sınavla Harbiye’ye gelecek olan öğrenciler ”Harbiye Eğitim Meclisi” tarafından yeniden sınavdan geçirilerek, kazananlar numara sırasıyla harbiye birinci sınıf öğrencisi olacaklardı.

Harp Okulu’na kayıt ve kabul işlemleri, başka hususlarda olduğu gibi zamanın şartlarından etkilenerek, çeşitli değişikliklere uğramıştır Daha çok otoriter idaresiyle bilinen II. Abdülhamit döneminde kayıt ve kabul şartları, devrin genel havasından etkilenmiştir. Nitekim 3 Mayıs 1906’da askerî okullara kayıt ve kabul olunacak öğrencilerin hal ve vasıflarını değerlendirme ve bunların kayıtlarının yapılması sırasında gerekli tahkikatı yapmaya memur bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, askerî okullara kayıt ve kabul edilecek bütün öğrencilerin vasıflarını, soyunu, şekil ve endamını araştırmak için kurulmuştur. Mekatip-i Askerîye-i Şahane Nazırının nezaretinde Askerî okulların müfettişleri ve biri ulemadan, ötekisi

⁴⁸ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e, s.77

hekimlerden kurulu altı kişiden oluşan bir komisyon başkanı ile ulemadan olan üyesi, padişah tarafından seçilecekti. Diğer üyelerin seçimi padişahın onayı alındıktan sonra yapılacaktı.

Komisyon üyeleri kimsenin etkisinde kalmadan, nizamnamede belirtilen ilkelere uygun hareket edeceklerdi Anılan nizamname ilkelerine göre Harp Okulu da dâhil olmak üzere askerî okullara alınacak öğrencilerde şu şartlar aranacaktı:

Askerî Okullara alınacak öğrenciler askerliğin şeref ve kıymetini takdir eden ve bu şerefi daha yükseltmek isteyen ailelerin çocukları olacaktı. Askerî öğrenci adayları ileride hilafet ve saltanatın muhafazası ile ülkenin müdafaasında rol alacakları için evsaf, endam ve ahlaken bu şerefi taşımaya layık olmayanların asker olmamaları gerekmektedir. Bunun için askerî okullara girmek isteyenlerin öğrenim durumlarını gösterir diplomaları, yaşlarının uygunluğu aranacaktır. Sıhhat ve bedeni durumları doktorlarca yapılan muayenelerle araştırılmakla beraber, öğrencinin anne ve babalarıyla memleketleri ve kötü bir vukuatı olup olmadığı araştırılacaktır. Anne ve babasının ahlaki durumlarının yanı sıra hilafet, saltanat ve ülkeye sadakatle bağlı olup olmadıkları daha önceki okullarda öğrencinin uygunsuzlukları, dini inançlara olan bağlılığı tamamen ortaya çıkacak biçimde tetkik olacaktır. Ayrıca: Okula kabul edilmesi münasip olan öğrencinin görünüşü ve endamı, muayene ve tetkiki ile anlaşıldıktan sonra kabulleri yapılacaktı. Okula girmek isteyen öğrencilerin insanlığa aykırı bir anlayışı, kötü bir vukuatı görülmüşse, yine hem kendileri, hem de aileleri dört mezhep haricinde buldukları anlaşılabilir kabul edilmeyeceklerdi. Ahlaki durumlarında zaaf görülenler okullarda okuyor olsalarda, Mekteb-i Mülkiyeye nakledileceklerdi.

II. Abdülhamit Rejimi tarafından askerî okullara alınacak öğrencilerin taşımaları gereken şartlar incelendiğinde, Osmanlı devletinin temel felsefesi olan değerlerin nizamnameye geçirildiği anlaşılmaktadır.

Daha teknik konuları içeren 1907 tarihli askerî okullara kayıt ve kabul nizamnamesinde su esaslar getirilmiştir.

— Harp okulu'nun tek kaynağı Kuleli'nin son sınıfı olup, bunun dışında öğrenci kabulü sadece birinci sınıfta alınmak üzere Rüştî ve İdâdî okullarının ortak olmayan dersleriyle Kuleli son sınıfına ait derslerden sınava girmesine bağlıdır. Harp

Okulu'nun birinci sınıfına dâhil olacak öğrencinin Osmanlı piyadesine mahsus münferit derslerinden, teorik uygulamalı kısımlarından sınav verebilmesi ve bu bilgiyi bir devlet okulunda bir sene önce öğrenmiş olması şarttır.

Bu öğrenciler, idâdî okullarına kabul için gereken şartlar ile birlikte Tarih-i Umûmî ve Osmanî, Fransızca, Kitabet-i Türkiye, Edebiyat-ı Türkiye, Müsellesat-ı Müstamele, Coğrafya-i Osmanî, Cebir-i Adi, Muhtasar Cer-i, Eşkâl-i Adıye, Hendese -i Resmîye ve Gölge-i Menazır, Kimya, Hikmet-i Tabiye, Kozmografya gibi derslerden de sınava girmek zorundaydılar.

Rüşdiyelerden idâdîlere, buralardan Kuleli'nin son sınıfına geçilirken, sağlık cetveline uygun bir muayene gerektiği gibi sözü edilen sınıflardan Harbiye'ye nakledilenler dâhil, alınacak öğrenciler hakkında bundan başka ileride ihraçları gibi, bir tedbire ihtiyaç duyulmayacak bir itina ile özellikle incelenecektir.

Söz konusu nizamnamede askerî öğrenci olmaya engel haller olarak şunlar gösterilmiştir:

- Kansızlık
- Askerî vaziyeti ve endamı ihlal edecek kadar göğüs yahut arka kamburu
- Bileklerde çarpıklık
- Ellerde fazla parmak(altıparmak) veya parmaklardan biri noksan olmak
- Düztabanlık
- Paytaklık
- Tavşan dudak

Yapılacak göz muayenesi de şöyle olacaktır: 5 metre mesafeden 703 mm. Yükseklikte, 1.46mm kalınlığındaki hatları, şekilleri ve harfler fark edebilmelidir. Yine sekiz puntoluk yazıyı 75 cm mesafeden, on iki puntoluk yazıyı 1 metreden, onaltılık yazıyı 1.25 metreden, 24 puntoluk yazıyı 1,5 metreden, otuz altı puntoluk yazıyı 3 metreden okuyabilmelidir.

Kulak muayenesi: uzman bir doktorun hazır bulunduğu ortamda yapılacaktır.⁴⁹ Harp Okulu'na kayıt ve kabul işlemlerinde 1914 yılında bir değişiklik oldu. Buna göre; askerî idâdîlerin üçüncü sınıflarını tam bir başarıyla tamamlayan öğrenciler Harp Okulu'na girmezden önce subay adayı olarak orduya verilmeleri ve alaylarda altı ay bilfiil kıta hizmeti yapmaları şartı getirildi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra mütareke sırasında da Harp Okulu ve diğer askerî okullara alınacak öğrenciler de aranan şartlar 1912 şartlarından farksızdı. Nitekim 1918 yılında İstanbul'da yayınlanan "Mekatib-i Askerîye (zabit namzetliğine) kabul olunacak Şakirdanın Tabi Oldukları Kayıt ve Şerait" başlıklı broşür 1912 tarihli broşürün kapağının değiştirilip İstanbul 1918 yazılmasından ibaret kalmıştır.⁵⁰

Harp Okulunda kayıt ve kabul şartlarından söz ederken, okul içerisinde bulunan ve özgün kurumlar olan Zadeğân sınıfı ve aşiret okulları da göz önüne alınmalıdır.

Zadeğân sınıfı, 1889'da açılmıştır. O zamana kadar şehzadelerle birlikte şehzade mektebinde okuyan paşazadeler, Harp Okulu'nda açılan özel sınıflara devam etmeye başlamışlardı. Bu usul 1908'de Meşrutiyetin ilanına kadar devam etmiştir. İmtiyazlı öğrenciler subay çıkar çıkmaz, birkaç derece birden terfi ederlerdi. Bu öğrencilerin okula alınmasında kayıt ve kabuldeki şartlar değil, zamanın hükümdarına yakın olmak ölçütü olarak alınmıştır.

Bunun gibi Arap şeyh ve emirlerinin, Doğu Anadolu aşiret reislerinin ve ağalarının çocuklarını okutup, onlara rütbeler vererek, maaşlar bağlanarak, ülke idaresine ortak ettirilerek iç isyanlardan ve çeşitli gailelerden kurtulmak amacıyla İstanbul'da aşiret mektebi açılmıştır.⁵¹

⁴⁹ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e s.80, Bkz. K.H.O. Arş. *Mekatib-i Askerîye Kayıt ve Kabul Şartları*, İstanbul 1328 (1912)

⁵⁰ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e. s.80-81

⁵¹ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara. 1987,s.79

b. Öğretim Kadrosu

Eğitimde en fazla etki ve nüfuza sahip olan faktör öğretmendir. Müfredat programları, teşkilat, teçhizat ve malzeme önemli olmakla birlikte, bunlar öğretmenin canlı kişiliğiyle hayatiyete kavuşturulmadıkça, çok az anlam taşır veya hiçbir mana ifade etmez. Herhangi bir eğitim sistemi içinde öğretmenin merkezi bir yer işgal ettiği münakaşa götürmez bir gerçektir.

Bu yüzden, Harp Okulunun Türk tarihinde oynadığı rolü kavramada bilinmesi gereken faktörlerin başında, öğretmenlerin gelmeleri anlaşılabilir olmaktadır.

Türkiye’de modernleşme çabalarının, özellikle askerî alanlarda başladığı, daha önceden de ifade edilmiştir. Dolayısıyla Harp Okulunu, tarihi misyonuna hazırlayan öğretmenlerin rolünü ilk modernleşme hareketlerinde aramak doğru olacaktır. Nitekim bu tarih 1734’e yani, Hendeshane adı verilen ilk askerî fen ve tatbikat okulu açılmasına kadar uzanmaktadır. Söz konusu okulun kurucusu, asıl adı Comte De Bonneval olan Humbaracı Ahmet Paşa’nın Türk modernleşme hareketlerinde yeri çok büyüktür. Osmanlı devlet adamlarına, Avrupa ülkelerinin siyasal koşullarını Fransa, Prusya Avusturya’daki yeni askerî gelişmeleri tanıtan Bonneval verdiği raporda artık cesaret ve kahramanlığın bu çağa yetmediği çağdaş askerlik eğitim ve disiplininin, asker maaşlarının düzenli ödenmesinin en önemli iş olduğunu anlatıyor. Ona göre, çözüm yolu Fransız ve Alman askerlik yöntemlerini uygulamakla mümkün olacaktır.⁵²

Bu yüzden Batı’nın bilimlerini öğrenmek ve öğretmek, ders kitaplarını Türkçeye çevirmek ve bu görevin bir parçası olarak, Batıdan alınan bir çok yeni kavramları dile getirmek için ihtiyaç duyulan teknik ve bilimsel deyimleri Türk dilinde yaratmak üzere dil bilen Müslümanlara acil ihtiyaç vardı. Bu görevlerde iki adamın büyük katkısı olmuştur. Birincisi, Şanizade olarak tanınan Ataullah Mehmet(1769-1826) idi. Birçok Avrupa dilini bildiği ve Avrupa tıbbını ve diğer bilimlerini incelemiştir. Tıbda, Türk dilinde ilk kez, son yılların dil reformuna kadar kullanmış olan modern bir tıp lugaçesi yaratmıştır. Modern bilim ve terminolojinin

⁵² Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara. 1987, s.79

diğer büyük öncüsü, Müslüman olmuş Hoca İshak Efendi'dir.⁵³ Arapça, Farsça, Grekçe, Latince, Fransızca ve İtalyanca lisanlarına hâkim olan İshak Hoca ilk kez bazı çağdaş bilim terimlerini Avrupa dillerinden alıp Türkçeye getirmiştir. Mekanik, elektrik terimleri Türkiye'ye onunla girmiştir.

18.yüzyılın sonunda Osmanlı toplumu batı bilimsel gelişmelerini bilen kişilerin yetişmesini artık kişilerin ilgisine bırakmıyor, Mühendishaneleri kurarak kurumsallaştırmış oluyordu. Hocalar yaşamları boyu yerlerinde kalıyor, değiştirilemiyordu. Bir görevle İstanbul dışına giderse yerine onun vekili ders veriyor, geriye dönünce hocalığını sürdürüyordu.

Bu defa Padişah 1835'te İngiltere'ye öğretmen olarak yetişmesi için beş genç gönderdi. Başka bir grup Viyana'ya bir kişi de Fransa'ya gönderildi. Bunlardan İngiltere'ye gönderilenler Bekir, Emin, Halil, Tefvik ve Derviş'tir. Viyana'ya gidenler Abdülkerim, Üsküdarlı Ahmet, Rüstem ve Kıbrıslı Mehmet'tir. Selim ve Emin Paşalar Londra'ya, Tefvik Paris'e gönderilmiştir.⁵⁴

Harp Okulu'nun tam anlamıyla askerî bir okul haline gelmesi üçüncü komutan Selim Satı Paşa zamanına rastlamaktadır. O'nun zamanında Osmanlıca dersi vermek için o devirde bu dilleri iyi bilen öğretmenler okula alınmıştır. Bu suretle Harp Okulu okullar içinde seçkin bir yer edinmeye başlamıştır.⁵⁵

1840'tan itibaren, Fransızca zorunlu dersler arasına alındı, Arapça ve Farsça'ya da önem verilerek bu dilleri bilen hocalar Harbiye'ye öğretmen olarak tayin edildiler. Bunlardan biri olan Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi'nin yazdığı Emsile-i Cedide ve Mikyasu'l Lisan Kıstasü'l beyan adlı ders kitapları basıldı.⁵⁶

Osmanlı Devleti için pek anlamlı olan bu öğretmenlerin Harp Okulunda ders vermeleri Türkiye'deki Batı imajının doğmasına doğru atılmış önemli adımlar olmuştur. Daha sonraki yıllarda gelen batılı öğretmenler bu değişimi daha da hızlandırmışlardır. Bu yüzden Harp Okulu siyasal, sosyal kültürel hayatımızda biraz

⁵³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara 1985, s.86-87

⁵⁴ Mehmet Esat, a.g.e. s.21.

⁵⁵ Kurtcephe- Balcıoğlu, a.g.e. s.84

⁵⁶ Abdülkadir Özcan, "Harbiye", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 116

da bunun etkisi ile olacak, Batılı söylemlerin öncülüğünü yapacak ve tarafları olacaktır.

Avrupa’da eğitim görmüş Emin Paşa zamanında (1841–1846) fen ve meslek derslerine ağırlık verildi. Emin Paşa kendisi gibi Avrupa’da eğitim görmüş kimselerle Mühendishane’de çalışan bazı hocaları Harbiye’ye alarak eğitim kadrosunu güçlendirdi. Harbiye’nin mevcut durumunu yeterli görmeyen Emin Paşa, yapılması gereken köklü değişiklikler konusunda padişahı ikna etti.⁵⁷

1847–1848 ders yılı sonunda Harp Okulundan yüzbaşı olarak ilk defa mezun olan öğrencilerden Abdullah Efendi Topografya, Emin Efendi resim öğretmen yardımcılığına atanmışlardır. Mehmet, Saffet, Sabit, Mustafa ve Hüseyin Efendiler kurmay yüzbaşı olarak mezun olmuşlardır. Bunlar da Harbiye de öğretmen yardımcılığına getirilmişlerdir.⁵⁸

1870 yılında Harp Okulunda şu öğretmenler görev yapıyorlardı:

Erkân-ı Harp Miralay Ahmet Bey,	Topografya
Kaymakam Hasan Bey	Topografya
Kaymakam Ahmet Bey	Süvari Fenn-i Baytari ve Fransızca
Kaymakam Hüseyin Bey	Piyade ve İç Hizmet
Binbaşı Ethem Bey	Fenn-i Harp
Erkân-ı Harp Binbaşı Süheyl Bey	Topçuluk
Binbaşı Osman Efendi	Süvari Fenn-i Baytari
Alay Emni Sabit Efendi	Piyade
Alay Emni İbrahim Efendi	Süvari
Kol Ağası Mustafa Efendi	Matematik, Askerî Coğrafya
Sağkol Ağası Sabit Efendi	Piyade Talimat Muavini ve Hizmet-i Seferiye öğretmeni

⁵⁷ Abdülkadir Özcan, İ.A. “Harbiye “ mad. C.16 s.116

⁵⁸ Kurtcephe- Balcioğlu, a.g.e. s.84

Sağkol Ağası Mehmet Efendi	Erzak
Sağkol Ağası Nuri Efendi	Resim
Sağkol Ağası Ali Efendi	Süvari Talimat Muavini
Solkol Ağası Nuri Efendi	Fenn-i Baytarı
Baytar Yüzbaşı Joru	Baytariye
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Hilmi Efendi	Muavin
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Zühtü Efendi	Muavin
Yüzbaşı Galip Efendi	Fransızca
Piyade Yüzbaşı	Piyade Talimi
Yüzbaşı Emin Bey	Baytariye Muavini
Monsieur Medçimı	Meç ve Kılıç Talimi
Tbb. Monsieur Flori	Kimya
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Dolalabek	Astronomi
Süvari Yüzbaşı Dehno	Süvari Talimi ⁵⁹

1871’de Avrupa’nın siyasi ve askerî dengesi bozulmuş, Almanya askerî ve siyasi hadiselerin merkezi olmuştur. 1877- 1878 mağlubiyetlerinden de ders alınarak Harp Okuluna şekil verilmek istenmiştir. II. Abdülhamit dostu II. Wilhelm’den Harp Okulu için ehil öğretmenler istedi. Wilhelm’den kendisinin askerlik öğretmeni ve Berlin Harp Okulunda harp tarihi hocası Goltz Paşa başta olduğu halde, bir askerî heyeti İstanbul’a gönderdi. Goltz Paşa ile önce mukavele yapıldı.⁶⁰ .

II. Abdülhamit’in paşalık rütbesi vererek askerî okullar müfettişliğine getirdiği(1882) Alman Goltz Paşa Harbiye’nin eğitim sistemini değiştirdi Teorik derslerin yerini pratik eğitim aldı. Ders kitapları yeniden yazdırıldı. Fransız

⁵⁹ *Salnâme-i Askerî*, 1870, s, 436

⁶⁰ Tahsin Ünal, “Harp Okulu Tarihi (1834- 1964) ve Mustafa Kemal”, *Türk Tarihinde Harbiye* K.H.O.Basimevi, Ankara 1999

etkisindeki Osmanlı askerî eğitim sistemi Goltz Paşa'nın gayretleriyle Alman etkisine girdi.⁶¹

1888'de Harp Okulunda izlenen dersler ve öğretim kadrosu şöyledir:

Zeki Paşa	Askerî Okullar Nazırı
Goltz Paşa	Nazır Müsteşarı
Abdullah Efendi	Tercüman
Mirliva Legof Paşa	Şimendifer
Mirliva Osman Bey	Almanca
Mirliva Haviz Bey	Süvari
Erkân-ı Harp Kaymakam Şevki Bey	Tefazli
Erkân-ı Harp Miralay Şükrü Bey	Ders Nazırı
Erkân-ı Harp Miralay Ali Bey	Piyade Talimi
Erkân-ı Harp Kaymakam Galip Bey	Fransızca
Erkân-ı Harp Kaymakam Avni Bey	Heyet ve Takvim-i Arazi
Erkân-ı Harp Kaymakam H.Tahsin Bey	Lisan
Ekran-ı Harp Kaymakam Mustafa Bey	Lisan
Erkân-ı Harp Kaymakam İsmail Bey	Süvari Talimi
Baytar Binbaşı Behçet Efendi	Fenn-i Ahval-i Fers
Erkân-ı Harp Binbaşı Mahmut Bey	Silah Bilgisi
Tabip Binbaşı Faik Efendi	Sağlığı Koruma
Binbaşı Sadık Efendi	Piyade Talimi
Binbaşı Hasan Efendi	Makine-i Aliyye
Binbaşı Ali Rıza Bey	Hendese-i Resmiye
Binbaşı Hüseyin Fuat Bey	Resim

⁶¹ Abdülkadir Özcan, *İ.A.* "Harbiye" mad. C.16 s117

Binbaşı Ahmet Şakir	Tarama
Erkân-ı Harp Kol Ağası Reşit Bey	Mimari
Kol Ağası İbrahim Efendi	Lisan Hocası Muavini
Yüzbaşı Refet	Kitabet
Binbaşı Hüseyin Efendi	Hikmet ve Tatbikat
Binbaşı İbrahim Efendi	Hendese-i Haliye
Topçu Binbaşı Hayri Efendi	İstikamat-ı Hafife Hocası Muavini
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Halil Efendi	Topografya Öğretmeni Muavini
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Sami Efendi	Tabiye-i Husume
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Cerfeski	Rusça
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Hadi	Umûmî Tefazli
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Hober	Almanca
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Sami	Almanca
Erkân-ı Harp Yüzbaşı Ali Rıza	Rusça
Mülazım Faik	Meç
Erkân-ı Harp Yüzbaşı İzzet Efendi	İstatistik ve Askerî Coğrafya
Erkân-ı Harp Kolağası Ömer Suphi Bey	Tarih-i Kılai (Kaleler Tarihi) Ve Hizmet-i Seferiye ⁶²

1895'te Türkiye'den ayrılan Goltz'dan sonra Harp Okulu'nda O'nun getirdiği sistem korundu. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nı yapan asker kadrosu söz konusu Alman Subayının öğrencileri veya onun koyduğu sistemden yetişenlerdir.

T. C Devleti'nin Kurucusu Mustafa Kemal'de 1899–1902 yıllarında Harp Okulu'nda okumuştur. Okulu sekizinci olarak 1902'de bitiren Mustafa Kemal'in, okul öğretim kadrosunda unutamadığı ve yetişmesinde etkili olduklarına inandığı

⁶² *Salnâme-i Askerî*, İstanbul 1304 (1888).

birçok öğretmen vardır. Başta Fransızca öğretmeni Necip Asım Bey olduğu halde Talim öğretmeni Rahmi Paşa ve onun muavinleri olan Binbaşı Fazıl Bey, Yüzbaşı Naci Bey ve Teğmen Osman Efendi bunlar arasındadır. Özellikle Yüzbaşı Naci Bey'i sever ve sayardı. Bu saygısı ölünceye kadar devam etmiştir. Naci Bey yıllar sonra kolordu komutanıyken Atatürk'ü ziyaret etmiş ve Atatürk kendisine çok itibar göstererek "Buyurun Hocam" deyip yer göstermiştir. Yanında bulunan sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a dönerek, "Naci Paşa Hazretlerinin ikimizin üzerinde de emeği vardır."⁶³

II. Abdülhamit Yönetimine karşı mücadele eden İttihat ve Terakki, Harp Okulun'daki öğretim kadrosunda da taraftarlar aramaya koyulmuştu. Bu görevi okulda tabiye öğretmen muavinliği yapan Kazım Karabekir yerine getirmiştir. Karabekir, II. Meşrutiyet öncesi öğretmenler arasında altı kişiyi İttihat ve Terakki Cemiyetine kaydedebilmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin büyük bir kısmı Meşrutiyet yanlısı idi. Ancak, gizli bir örgüte girmenin tehlikesinden çekiniyorlardı.⁶⁴

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yılda Harp Okullarındaki öğretim kadrosu ve okunan dersler şu şekildedir:

İstanbul Harp Okulu

Zeki Paşa	Askerî Okullar Nazırı
Birinci Ferik İsmail Paşa	Askerî Okullar Müfettişi
Rıza Paşa	Askerî Okullar II. Nazırı
Ferik Servet Paşa	Dâhiliye Müdürü ve Meclis-i Maarif-i Askerîye Reisi
Ferik Ahmet Muhtar Paşa	Topçuluk Silah Bilimi ve Balistik
Ferik Telayşir Paşa	Ordunun Seferde İaşesi

⁶³ Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1966, s.31

⁶⁴ Kurtcephe-Balcıoğlu a.g.e. s.88

Ferik Rıza Paşa	Tabiye Tatbikatı
Ferik Yusuf Ziya Paşa	Hıfzısıhha
Mirliva Emin Paşa	Piyadecilik
Miralay Hasan Bey	Hikmet
Miralay İbrahim Bey	Hikmet-i Tabiye Öğretmen Muavini
Miralay Fizah Bey	Askerî Terbiye
Kaymakam Süleyman Bey	Fransızca
Kaymakam Halil Bey	Topografya
Kaymakam Emin Bey	Kitabet
Kaymakam Naci Bey	Piyadecilik Ders Nazırı Muavini
Kaymakam Ali Rıza Bey	Fenn-i Furuşiyet
Kaymakam Tahsin Bey	Silah Bilgisi
Kaymakam Mehmet Bey	Hizmet-i Seferiye
Kaymakam Saffet Bey	Fenn-i Mimari
Kaymakam Sedat Bey	Rusça
Binbaşı Şakir Efendi	Talim Öğretmeni Muavini İç Hizmet
Binbaşı Yusuf Ziya Efendi	Hizmet-i Seferiye Öğretmeni Muavini
Binbaşı Rıza Efendi	Resim Öğretmeni Muavini
Binbaşı Haydar Efendi	Tarama
Binbaşı Nazif Efendi	Piyadecilik Muavini
Binbaşı Azmi Efendi	Hendese
Binbaşı Ali Muhtar Efendi	Erkân-ı Harp Vezaifi
Binbaşı Necip Asım Efendi	Fransızca
Binbaşı Suphi Efendi	Ordu Teşkilatı
Binbaşı Haydar Efendi	Piyadecilik Öğretmen Muavini

Binbaşı Hasan Nevres Efendi	Fransızca
Binbaşı Celal Efendi	Tabiye
Binbaşı Saffet Efendi	İstikamat-1 Hafife
Binbaşı Fazıl Efendi	Piyadecilik Öğretmen Muavini
Binbaşı Aziz Efendi	Fransızca Öğretmen Muavini
Kolağası Şükrü Efendi	Topografya Öğretmen Muavini
Kolağası Servet Efendi	Piyadecilik Öğretmen Muavini
Kolağası İsmet Efendi	Fenn-i Esliha Öğretmeni
Kolağası Hüsnü Efendi	Rusça
Kolağası Şükrü Efendi	Riyaziye
Kolağası Derviş Efendi	Kitabet
Kolağası Ali Rıza Efendi	Piyadecilik Öğretmen Muavini
Kolağası Selahattin Efendi	Ordu Teşkilatı Öğretmen Muavini
Kolağası Kenan Efendi	Süvari Öğretmen Muavini
Kolağası Sadık Efendi	Süvari Öğretmen Muavini
Kolağası Vasıf Efendi	Topografya Öğretmeni
Kolağası Tevfik Efendi	Askerî Coğrafya
Kolağası Selahattin Efendi	Muharebat-1 Meşhure Öğretmen Muavini
Kolağası Ahmet Hamdi	Süvaricilik
Kolağası Osman Efendi	Jimnastik
Kolağası Nazmi Efendi	Rusça Öğretmen Muavini
Kolağası Hulusi Efendi	Kimya
Kolağası Süleyman Efendi	Fransızca Öğretmen Muavini
Kolağası Mehmet Nuri Efendi	Sağlığı Koruma Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Naşid Efendi	Piyadecilik Öğretmen Muavini

Yüzbaşı Fazıl Efendi	İlm-i Ahlak
Yüzbaşı Ali Efendi	Süvari Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Recep Efendi	İstikamat-ı Hafife
Yüzbaşı Osman Nuri	Almanca Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Tahsin Efendi	Almanca Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Sami Efendi	Süvaricilik Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Nuri Efendi	Coğrafya Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Şevki Efendi	Kimya Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Abdullah Enis	Riyaziye
Yüzbaşı Ömer	Riyaziye
Yüzbaşı Rıza	Piyadecilik Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Refik	Meç Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Ahmet Refik	Fransızca Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Fuad Efendi	Süvaricilik Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Rıza	Süvaricilik Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Şükrü	Taramacılık Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Cemil	Fransızca Öğretmen Muavini
Yüzbaşı İhsan	Fransızca
Yüzbaşı İzzeddin	Tarama Öğretmen Muavini
Mülazım-1 Evvel Muhyiddin	Fransızca
Mülazım-1 Evvel Mehmet Hamdi	Cebir
Mülazım-1 Evvel Rauf	Fransızca Öğretmen Muavini
Mülazım-1 Evvel Süleyman	Tarama Öğretmen Muavini
Mülazım-1 Evvel Halil	Riyaziye Öğretmen Muavini
Mülazım-1 Evvel İhsan	Jimnastik Öğretmen Muavini

Edirne Harp Okulu

Miralay Haşim Bey	Müdür ve Öğretim Başkanı
Binbaşı Fehmi Efendi	Riyaziye
Binbaşı Mahmut Kamil Efendi	Öğretim Başkan Muavini
Kolağası İzzet Efendi	Topografya
Kolağası Hüseyin Efendi	Tabya
Kolağası Mehmet Ali Efendi	Jimnastik
Yüzbaşı Mehmet Efendi	Dâhiliye Subayı ve Talim Öğretmen Muavini
Yüzbaşı İlhami Efendi	Coğrafya Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Mustafa Niyazi Efendi	Resim
Mülazım-1 Evvel Rami Efendi	Piyade Öğretmen Muavini
Yahya Efendi	Kitabet
Mülazım-1 Evvel Cemil Efendi	Dâhiliye Subayı
Mülazım-1 Evvel Sani İhsan Efendi	Rusça
Binbaşı Mustafa Efendi	Kitabet
Binbaşı Mustafa Efendi	Dâhiliye Müdürü, Talim Öğretmeni
Kolağası Emin Efendi	Süvari Talimi
Kolağası Ömer Fehmi Efendi	Fransızca
Tabp. Kolağası Ahmet Efendi	Hıfzısıhha
Yüzbaşı Ali İhsan Efendi	Fenn-i İstihkâm
Yüzbaşı Ali Rıza Efendi	Almanca
Yüzbaşı Baha Efendi	Süvari Talimi Öğretmen Muavini
Mülazım-1 Evvel Süleyman Efendi	Ordu Teşkilatı

Erzincan Harp Okulu

Kaymakam Mehmet Fuat Bey	Müdür, Ders Nazırı
Binbaşı Yakup Şevki Bey	Ders Nazırı Muavini
Kolağası Yusuf Efendi	Tabya
Yüzbaşı Osman Efendi	Fransızca
Yüzbaşı Kamil Efendi	Ordu Teşkilatı
Yüzbaşı Bekir Efendi	Topografya
Yüzbaşı Salih Efendi	Süvari Talimi
Mülazım-1 Evvel Haydar Efendi	Süvari Talimi
Binbaşı Mehmet Ali Efendi	Talim
Kolağası Mustafa Şerif Efendi	Topografya
Yüzbaşı Ali Efendi	Riyaziye
Yüzbaşı Mahmut Efendi	Kitabet
Mülazım-1 Sani Osman Ragıp Efendi	Talim

Manastır Harp Okulu

Miralay Ahmet Şevki Bey	Müdür, Ders Nazırı (Öğretim Başkanı)
Binbaşı Kazım Efendi	Dâhiliye Müdürü ve Talim Öğretmeni
Kolağası Nihat Efendi	Topografya Öğretmeni
Yüzbaşı Abdurrahman	Piyadecilik Öğretmen Muavini
Yüzbaşı Mustafa Efendi	Riyaziye
Yüzbaşı Necmettin Efendi	Fransızca
Yüzbaşı Abdi Efendi	Tabya

Binbaşı Mehmet Efendi	Ders Nazırı Muavini
Kolağası Abdurrahman Efendi	Topografya
Kolağası Şevket Efendi	Ordu Teşkilatı
Yüzbaşı Necip Efendi	Almanca
Yüzbaşı Fuat Efendi	Riyaziye
Tabp. Yüzbaşı Abdi Kamil Efendi	Hıfzısıhha
Mülazım-1 Sani Şükrü Efendi	Fransızca
Mülazım-1 Evvel İbrahim Şakir Efendi	Resim
Mülazım-1 Sani Ali Kemal Efendi	Kitabet

Şam Harp Okulu

Yarbay İsmail Arif Bey	Müdür, Ders Nazırı
Tabp. Binbaşı Mehmet Hakkı Efendi	Hıfzısıhha Öğretmeni
Kolağası Mehmet Kureş Efendi	Kitabet
Binbaşı Ahmet Ali Efendi	Piyadecilik
Kolağası Nazmi Efendi	Riyaziye
Kolağası İsmail Halit Efendi	Resim
Kolağası Salih Zeki	İstihkâm
Kolağası İhsan Efendi	Topografya
Yüzbaşı Şevki Efendi	Almanca

Bağdat Harp Okulu

Binbaşı Ahmet Muhtar Bey	Müdür, Ders Nazırı
Binbaşı Mustafa Hamdi Bey	Ders Nazırı Muavini
Kolağası Sabri Efendi	Riyaziye Öğretmeni
Kolağası Mehmet Efendi	Ruşça
Kolağası İbrahim Efendi	Resim
Tabp. Yüzbaşı Safvet Efendi	Hıfzısıhha
Tabp. Yüzbaşı Sami Efendi	Hıfzısıhha Öğretmen Muavini
Mülazım-ı Evvel Necip Efendi	Kitabet ⁶⁵

İstanbul'daki Harbiye'nin yanı sıra II. Abdülhamit'in son dönemlerinde taşrada kurulan beş Harp Okulu, İstanbul'daki okulla mukayese edildiğinde eğitim-öğretim etkinlikleri, dersler, öğretim kadrosu açısından bariz farklılıklar göstermektedir. Sözü edilen okullardan Manastır ve Erzincan Harbiyesi'nde on, Edirne Harbiyesi'nde on beş, Bağdat Harbiyesi'nde beş, Şam Harbiyesi'nde sekiz ders okutulurken, bu sayı İstanbul Harbiyesi'nde otuz iki derse ulaşmaktadır. Buna paralel olarak öğretmen sayısında da benzeri bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu okullar alt yapısı hazırlanmadan açılmıştır. Bu durum orduya, dolayısıyla ülkeye olumlu sonuçlar getirmemiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte taşradaki, yukarıda yönetici öğretmen ve girdikleri dersleri belirtilen Harp Okulları, yeni siyasal güç tarafından dağıtılmıştır. Bu önemli kurum İstanbul'da daha iyi kontrol edilebilecek bir konuma getirilmiştir.

Bu devrede öğretmenler nazari bilgidan çok von der Goltz'un bıraktığı geleneğe uygun olarak uygulamalı öğretime ve özellikle tatbikatlara büyük önem vermişlerdir.

Balkan Savaşı ve ardından Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması okulun olduğu gibi öğretim kadrolarının da dağılmasına sebep olmuştur. Talimgâhlarda çeşitli

⁶⁵ 1324 (1908) Tarihli Salnâme-i Askerî, s.1028-1037

öğretmenlerin gözetimi altında eğitim yapan Harbiyeliler Mütareke sırasında da benzeri şekilde eğitimlerine devam etmişlerdir. Çok az sayıdaki öğretmenlerle çeşitli yerlerde öğretime devam edildiği Mütareke döneminde Kurmay Yarbay Hayri Bey, Halil İbrahim Bey, Rusuhi ve Hasan Tosun Beyler okulun öğretim ve idareci kadrosunu oluşturmuşlardır.⁶⁶

⁶⁶ Kurtcephe- Balcıoğlu, a.g.e. 93

D-MEKTEB-İ ERKÂN-I HARBİYE

1845 yılında I.Abdulmecid'in fermanı ile Askerî okulların düzenlenmesi hakkında, Harp Okulu komutanı General Emin Paşa, 1861'de Başbakanlığa kadar yükselen Fuat Paşa ve Şeyh'ül İslam Arif Hikmet Bey'den oluşan Askerî Öğretim Kurulu aşağıdaki kararı almıştır:

“Harp Okulu dört sınıf olacak, askerî liseler kurulacak, Avrupa ordularında olduğu gibi kurmay subay yetiştirmek için sınıflar oluşturulacak, Harp Okulu'nda sadece askerî dersler okutulacak, diğer dersler askerî liselerde görülecektir.”

Harp Akademisinin kurulması hakkında verilen en önemli rapor budur. Bu rapor üzerine, Avrupa'da eğitim gören Abdulkerim Paşa, kurmay sınıflarını oluşturmak için görevlendirilmiştir. Fransa ve Prusya hükümetlerine başvurarak, kurmay yüzbaşılardan Mösyö Mönjön ve Majino ile birlikte Süvari Üsteğmen Mösyö Dobrovil Fransa'dan, Topçu Yüzbaşı Molinast ise Prusya'dan Akademiye öğretim üyesi olarak tayin edilmişlerdir.

1845 yılında Harp Okulunun düzenlenmesi ve kurmay sınıflarının oluşturulmasına karar verildiği zaman, Üsküdarlı Ahmet Bey, Erkân-ı Harp Tuğgeneralliği ile okulun ikinci müdürü olarak atanmış, diğer öğretim üyelerine de Erkân-ı Harp ünvanları verilmiştir.

Harp Okulunu üst derecelerle bitirenlerden seçilen, ilk mezunları Kolağası rütbesiyle 1849 yılında ordu saflarına katılan ve iki senelik bir öğrenim süresi olan bu sınıfların 1867'de programları kuvvetlendirilerek Mühendishane'den üst derecelerle mezun topçu ve istihkâm subayların da buraya alınmaları kararlaştırılmıştır.⁶⁷

1853 yılı başından itibaren Pangalti'ndeki Harp Okulu binası, Kırım savaşı nedeniyle müttefikimiz olan Fransız askerleri için misafirhane ve hastane olarak

⁶⁷ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir bakış*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s.69

ayrılınca bugünkü Taşkışla diye bilinen “İstanbul Teknik Üniversitesi” binasına taşınmış, Harp Okulu ve Harp Akademisi olarak eğitimine devam etmiştir.⁶⁸

Bugünkü anlamda Erkân-ı Harbiye Teşkilatı ilk olarak 1860 tarihinde Serasker Müşir Namık Paşa tarafından “Bab-ı Seraskerî”⁶⁹ teşkilatı kurulduğu zaman tek bir şubeden oluşan ve seraskerliğe bağlı bulunan bir daire konumundaydı.⁷⁰

Prusya orduları 1866 ve 1870–71 yıllarında Avusturya ve Fransa ordularına üstünlük sağlayınca, Prusya ve Alman askerî sistemi Osmanlı Ordusunda da dikkat çekmiştir.

1878’den sonra öğrenim süresi üç yıla çıkarılmıştır. 1884’de askerî okullarımızın ve orduda eğitimin düzenlenmesi göreviyle uzman müşavir olarak getirilen ve Askerî Mektepler Müfettişi sıfatıyla 1883–1896 yılları arasında memleketimiz hizmetinde bulunan Von der Goltz Paşa, bu sınıfların program ve seviyesini daha da yükseltici tedbirler aldırılmış ve askerî meslek ihtisas dersleri yanında, yüksek matematik öğretimine yer ayıran teknik bir kültürün de verilmesi esasına dayanan yeni bir programın uygulanmasına başlanmıştır.⁷¹

Goltz paşa mevcut durumda olabilecek şeyler üzerinde gayret göstermiştir. Harp Okulunu tek bir nokta olan askerlik sanatı üzerine yoğunlaştırdı. Genelde harp taktikleri ve harp tarihinin ağırlıklı olarak işlenmesine önem verdi.

1884 yılında kurmay sınıfları fenni ve askerî diye iki sınıfa ayrılmıştı. Askerî kısımda yalnız askerî derslere ve bunların tatbikatına, fenni kısımlar içinse, askerî derslerden başka yüksek teknik derslere de önem verilmiştir. Bu dersler arasında Yüksek Makine, İnşaat, Ekonomi, Matematik, Geometri ve Teknik Resim bulunmuştur. Askerî ve Fenni kısımlarda; Kurmay Hizmetleri, Silahlı Fenni ve Mekanik Nişancılık, İstihkâm, Kuşatma ve Müdafaa, Arazi Eğitimi, Fransızca ve Topografya ortak olarak okutulmuştur.⁷²

⁶⁸ -----, Askerî Okullarda Eğitim, s.283

⁶⁹ II. Mahmut Döneminde Kurulan Asakir-i Muhammediye ordu teşkilatının başına getirilen kişiye “Serasker” denilmiştir.

⁷⁰ M.Mazlum İskora, *Türk Ordusu Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye) Tarihçesi*, Harp Akademisi Matbaası, Ankara 1944, s.10–11

⁷¹ Unat, a.g.e. s.70

⁷² -----, Askerî Okullarda Eğitim, s.287

1894’de Mühendishanede “Hendese-i Mülkiye Sınıfları” ile “Mümtaz Sınıflar”ın açılmasından sonra, Erkân-ı Harbiye sınıflarının dersleri daha çok askerî ihtisas konularına göre düzenlenerek askerî ve fenni bölümler kaldırılmış, pratik eğitimi sağlamak üzere kıta stajları sistemi kabul edilmiş ve yüzbaşı rütbesiyle mezun olanların bu staj döneminden sonra kolağalığa yükseltilmeleri usul tutulmuştur. 1898’den itibaren de Erkân-ı Harbiye sınıflarına “Erkân-ı Harbiye Namzet Sınıfları” adı verilerek daha çok sayıda öğrenci almak ve bunları mezun olurken başarı derecelerine göre “Erkân-ı Harp” veya “Mümtaz” adı altında ordunun kurmaylık görevlerinde çalıştırma yolu tutulmuştur.⁷³

17 Ağustosta bir yönetmelik hazırlanarak yürürlüğe sokuldu. Erkân-ı Harbiye Mekteb-i Nizamname-i Dâhiliyesi ile okulda görevli personel, okula kabul şartları, katılım sınavları, okula kabul, tahsil süresi, mektepten ihraç gibi hususlar yönetmelikte belirtilmiştir.⁷⁴

Okul iki esas üzere dayanıyordu. Askerî bilgi ve düşünceleri geliştirmek ve yabancı dil öğretmek. Eskiden buraya Harbiye son sınıflarında iyi derece tutturular alınırken yeni yönetmelik, kıtalarda en az iki yıl hizmet etmeyi ve sınav sistemini getirdi. Okula “lüzumu kadar” öğrenci kabul edilecek, derslere Zabıt dinleyiciler de alınabilecekti. Her yılsonunda yapılan sınavla “öğretime devam edebilecekleri ve edemeyecekleri” belirlenecekti.

Dil derslerinden biri zorunlu, biri seçmeli idi. Okul 1912 ve 1914’de iki kere de 138 mezun verdi. Okul 1914 yılı sonlarına doğru, I.Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine kapatılmıştır.⁷⁵

⁷³ Unat, a.g.e. s.70

⁷⁴ Erkân-ı Harbiye Mekteb-i Nizamname-i Dâhilîsi, *Düstur*, 2.tertip, cilt I, s.608–621

⁷⁵ Ergün, a.g.e. s.95

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin büyümesi devlet içindeki kurumların da aynı zamanda büyümesini ve güçlenmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin önemli eğitim kurumlarından biri de medreselerdi. Kuruluş Döneminde medreselerin rolü büyük olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin medreselerinin dışında Enderun adı verilen eğitim kurumu mevcuttu. Enderun bozuluncaya kadar devletin saray ve askerî konudaki her türlü ihtiyacını karşılamakta idi.¹⁷ Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başlaması ve ekonomik düzeyinde meydana gelen değişmeler, öncelikle vakıf müessesinde daha sonra da ona bağlı müesseselerde bozulmayı başlatmıştır.¹⁷ Yüzyılda Osmanlı devlet ileri gelenleri, devletin içinde bulunduğu durumu bütün yönleriyle değerlendirememişlerdir. Avrupa devletlerinin kurdukları eğitim sistemi sayesinde, bilgi ve birikimlerini artırmaları ve askerî alanda güçlü duruma gelmesi, savaş meydanlarında Osmanlı Devleti'nin mağlubiyet almasına sebep olmuştur. Savaş meydanlarında üst üste aldığı yenilgiler Osmanlı Devleti'nin kurumlarında ıslahat yapmasını gündeme getirmiştir. Başlangıçta sadece aksayan yerlerde iyileştirme şeklinde yapılan ıslahat hareketleri daha sonra modernleşme çizgisinde geliştirecektir.

Damat İbrahim Paşa 1718'de Sadrazam oldu ve Osmanlı Devleti en kötü şartlarda anlaştığı Pasarofça Antlaşması'nı imzaladı. Bu dönem Osmanlı Tarihinin en önemli kritik diyebileceğimiz bir dönüm noktasıdır. İleride "Lale Devri" olarak anılan bu dönem de önemli sayılabilecek yeniliklerin temeli atılmıştır.

Damat İbrahim Paşa'dan sonra, en önemli atılımları yapan, yenilik ve modernleşme yanlısı III. Selim olmuştur. III. Selim döneminde Nizam-ı Cedit adı altında çok geniş kapsamlı bir ıslahat hareketine girişilmiştir. Öncelikle düzeltilmesi gereken kurumun askerîye olduğunu görmüştür. Bu sebeple ordunun iyileştirilmesi amacıyla yeni okul açılması kararlaştırıldı. Kendisinden önce kurulmuş olan mühendishanelere ilgi göstererek, yeniçeri ordusunun dışında yeni bir ordunun kurulması için çaba sarf etmiştir.

Mühendishanelerde eğitim ve bilgi düzeylerini artırmak için Avrupa dillerinde yazılan birçok eser Türkçeye kazandırılır.

II. Mahmut dönemi modernleşme ve yenilikler açısından önemli bir dönemdir. Modernleşmede, kendisinden önceki padişahların çok önem verdiği ordunun modernleştirilmesini tekrar ele aldı.

II. Mahmut dönemi yenilik ve modernleşme anlayışı, Osmanlı Devleti'nin kendini yeniden toparlamasından ziyade Batılılaşma döneminin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Bu dönem daha sonraki dönemlere yön vermesi açısından önemlidir.

Ordunun yeniden Avrupai usullere göre kurulmasının dışında, eğitim ve öğretim alanlarında çok ciddi yenilikler gerçekleştirilmiştir. Yeni açılan yüksek okullara talebe yetiştirilmesinin dışında, ilkokul, orta ve liselerin memleket genelinde yaygınlaşması sağlanmıştır.

II. Mahmut döneminde mühendishanelerin dışında Harbiye ve Tıbbiye okulları açılmıştır. Bu okullar tam bir üniversite durumunda olmasalar bile kendi dönemleri içerisinde değerlendirildiğinde önemli atılımlar sayılır. Özellikle 1827'de Behçet Efendi'nin modern metot ve zihniyetle bir tıp merkezi kurması önemlidir. Daha önceki dönemlerde açılan batı tarzındaki okulların hepsi askerî nitelikte açılmıştır. Dönemin şartları ancak bu şekilde davranmayı gerektiriyordu.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemine kadar klasik eğitim ile modern eğitim anlayışını birlikte yürütme düşüncesi hâkimken, Tanzimat ve sonrasında tamamen Batılı anlayış ve düşünce hâkim olmaya başlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

ARAŞTIRMA VE TETKİK ESERLER

- Adıvar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde ilim*, İstanbul 1982
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarih Başlangıçtan 1982'ye*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi yayınları, No:114.Ankara 1982
- Avcı, Alaaddin, *Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi*, Ankara 1965
- Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni(Dün bugün yarın)*, cilt 1, 11. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1977
- Altıntaş, Ayten, "Mülki Tıbbiye'nin Kuruluşu"*Tarih ve Toplum*, Nisan 1999, C.XXXI sayı 184,
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978
- Beydilli, Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi(1776-1800)* İstanbul 1976
- Bostan, İdris, "Osmanlı Bahriyesi'nde Modernleşme Hareketleri I, Tersanede Büyük Havuz İnşası" *150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1976
- Cebesoy, Ali Fuat, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul 1966
- Çağatay, Neşet " Tanzimat ve Türk Eğitimi" *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri*, Bildiriler, T.T.K. yay. Ankara 1992
- Çam, Yusuf, *Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar, Rüşdiye, İdâdî, Harbiye (1892-1902)*, Gen. Kur. Basımevi, Ankara 1991
- Düstur Koleksiyonu, 2.Tertip, Cilt 1 ve 5
- Ekmeleddin, İhsanoğlu, " Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı", *150. Yılında Tanzimat*, T.T.K. yay. Ankara 1992
- Er, Hamit, *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul 2000

- Ergin Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C. II. İstanbul 1977
- Ergün, Mustafa “II. Meşrutiyet Dönemi’nde (1908- 1914) Askerî Eğitim Kurumları ve Harbiye “ *Kara Harp Okulu Tarihinde Harbiye*, K.H.O. Basımevi, İstanbul 1999
- Esat, Mehmet, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1312
- , *Mirat-ı Mekteb-i Berr-i Hümayun*, İstanbul 1312
- Findley, Carter, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform*, İstanbul 1999
- Gencer Ali İhsan,”Tanzimat Fermanı 1839’dan 1876’ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu” *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ yay, İstanbul 1999
- Giray, Muharrem, *Şanlı Harbiye’nin Tarihi*, İstanbul 1961
- Güler, Ali- Suat Akgül, *Türk Tarihinde Harbiye*, K.H.O. Basımevi, Ankara
- İnalçık,Halil, *Sened-i İttifak ve Hattı Hümayunu*, Belleten, c.28
- İskora, M.N,*Türk Ordusu Kurmaylık(Erkân-ı Harbiye) Tarihçesi*, Harp Akademisi Matbaası, Ankara 1944
- İsmail, Kurtcephe- Mustafa Balcıoğlu, *Kara Harp Okulu Tarihi*, K.H.O. Basımevi, Ankara 1991
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, T.T.K. Ankara 1995
- Kılıçbay,M.A,”Osmanlı Batılılaşması” *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, cilt I, İstanbul 1978
- Koçer, H. Ali, *Türkiye ‘de Modern Eğitimin Doğuşu*, Uzman yay. Ankara 1987
- Kodaman, Bayram, *Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 1987
- , *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, T.T.K. Ankara 1999
- Komisyon, *Osmanlı Döneminde Askerî Okullarda Eğitim*, Milli Savunma Bakanlığı yayınları, Genel Kurmay Atase Başkanlığı Kütüphanesi, Ankara, 2000
- , *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c. III. Kısım V. Ankara 1999
- , *Türk Harp Tarihinde Adı Geçen Kumandanlar*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul 1983

-----, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, cilt II, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1998

Kuran, Ercüment, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara 1984

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev: Metin Kıratlı, T.T.K. yay. Ankara 1995

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1977

Özcan, Abdülkadir, "Harbiye" *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 16 İstanbul 2000

Özbay, Kemal, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, cilt II, İstanbul 1976

Sarı, Nil " Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ve Tıp Dilinin Türkçeleştirilmesi Akımı" *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyeti*, İstanbul 1987

Pakalın, M. Zeki, "Rüşdiye", "İdâdî", "Harbiye", *Osmanlı Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Cilt III. M.E.B. yayınları İstanbul 1993

Tahsin, Rıza, *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, c.I-II, Eklerle Yayınlayan, Aykut Kazancıgil, İstanbul 1991

Takvim-i Vekay-i, Sene 1250 (1834), Sayı 99

Tekeli, İlhan- Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, T.T.K. yay. Ankara 1999

Tekeli, İhsan, *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar*, Mimarlar Odası yayını, Ankara, 1980

Tezcan Mahmut, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No:129, Ankara 1984

Türköne, Mümtaz, *Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri*, İstanbul 1995

Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Devlet Kitapları, İstanbul 1969

Unat, E.K.-Mustafa Samastı, *Mekteb-i Mülkiye*, İstanbul 1999

Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964

Ünal, Tahsin, “Harp Okulu Tarihi (1834-1964) ve Mustafa Kemal”, *Türk Tarihinde Harbiye*, K.H.O. Basımevi, Ankara 1999

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966

Askerî Salnâmeler:

1283 (1867) Tarihli Salnâme-i Askerîye

1286 (1870) Tarihli Salnâme-i Askerîye

1287 (1871) Tarihli Salnâme-i Askerîye

1304 (1888) Tarihli Salnâme-i Askerîye

1308 (1892) Tarihli Salnâme-i Askerîye

1309 (1893) Tarihli Salnâme-i Askerîye

1311 (1895) Tarihli Salnâme-i Askerîye

1324 (1908) Tarihli Salnâme-i Askerîye

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Kırşehir’de doğdu, 8. sınıfa kadar eğitimimi Almanya’da, 8. sınıfı Kırşehir ili Mucur Ortaokulunda, liseyi ise Mucur Lisesi’nde tamamladı. Üniversite eğitimimi, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünde, Yüksek lisans eğitimimi ise Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim dalında yaptı. 1998 ila 2005 yılları arasında Kayseri’de Sosyal Bilgiler öğretmeni olarak görev yapıp, 2005-2006 yılları arası eşinin görevi nedeniyle Kosova’da bulundu. Halen Mardin ilinde Sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapmaktadır.